

MUISTETTU JA KOETTU VANHUUS.

Aineistolähtöinen analyysi vanhuuden käsitteestä
ja sen muutoksesta.

Sonja Maununaho
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
Etnologia
Pro gradu -tutkielma
23.5.2012

Sisällys

1. Aluksi	1
1.1. Kiinnostuksen syntyminen ja keskustelu, johon haluan ottaa osaa	1
1.2 Tutkimuksen tavoitteena oli... eli alkuasetelma aineistonkeruulle	3
2. Tutkimusaineiston muotoutuminen	8
2.1. Haastattelut	8
2.2. Menetelmävalinnasta	11
2.3 Iän merkityksiä haastattelutilanteessa	15
2.4. Haastatteluista tutkimusaineistoksi	18
3. Kentästä kysymyksiksi	21
3.1. Tutkimuskentän määrittäminen	21
3.2. Etnologinen vanhuustutkimus Suomessa	23
3.3. Kronologinen, kulttuurinen ja sosiaalinen ikä	28
3.4. ”Piru ja taivas on vanha, ihminen elää vain kauan”?	31
4. Kokemuksellinen vanhuus	35
4.1. Ikääntyvän kehon hetkellisyys / pysyvyys	35
4.2. Muistin heikentyminen / itsensä hallinta	42
4.3. Saamattomuus / kiireettömyys / arjen hidastuminen	49
4.4. Itsenäisyys / yksinäisyys	60
5. Yhteiskunnallisen vanhuuden monet äänet	78
5.1. Oikeaa asennetta ja itsestä kiinni -ikää	79
5.2. Turvattomuutta, edistystä ja nostalgiaa	87
5.3. Tyytyväisyyttä ja tyytymistä vähempään	95

6. Mistä puhutaan, kun puhutaan vanhuudesta? 100

7. Lähteet 106

Aineistot 106

Internet 106

Kirjallisuus 108

Liitteet

Liite 1: Tiedustelukirje.

Liite 2: Haastattelulupakirje.

Liite 3: Suostumuslupakirje.

Liite 4: Teemalista

1. Aluksi

1.1. Kiinnostuksen syntyminen ja keskustelu, johon haluan ottaa osaa.

Kiinnostukseni vanhuutta ja ikääntyneiden ihmisten arkielämää kohtaan syntyi sattuman ja ansiotyön kautta. Ajauduin kesällä 2004 kotihoidon keikkatyöläiseksi Helsingin työvoimapalveluun eli nykyiseen Seure Henkilöstöpalveluun, ja työurani kotihoitajana kesti syksyyn 2008 asti. Kotihoito on pääsääntöinen ikääntyneiden hoidon muoto Suomessa; vanhuspolitiikan tämänhetkisenä tavoitteena on tukea ikääntyneiden arkea erilaisilla palveluilla niin paljon, että he pystyvät asumaan tavallisissa asunnoissa mahdollisimman pitkään. 1980-luvulta lähtien kunnilla on ollut enemmän vapauksia palveluiden tuottamisessa, ja vapaudet lisääntyivät entisestään 1990-luvun laman yhteydessä. 1990-luvulta alkaen vanhuspolitiikan tavoitteisiin sisältyi myös ajatus siitä, ettei valtio yksinään ole vastuussa vanhusten hoidon järjestelyistä, vaan että osan hoidosta tuottaisivat vapaaehtoistyö, järjestöt ja omaiset. (Helin 2002, 42–45; Julkunen 2001, 115–122; Julkunen 2006, 105–129; Paasivaara 2002 [online].)

Kokemukset kotihoitajan työstä avasivat minulle uudenlaisia näkökulmia sekä vanhuuteen ikävaiheena että ikääntyneiden ihmisten arkielämään. Kun aikaisemmat havaintoni ikääntyneiden arjesta olivat rajoittuneet isovanhempieni elinpiiriin, niin työn kautta pääsin havainnoimaan kymmenien vieraiden ihmisten kotien seinien sisällä piilossa olevaa arkea. Huomasin, kuinka rajoittunut näkemys minulla oli ollut suuren, moninaisen ja vaikeasti määriteltävän ikäluokan elämästä. Samalla aloin kiinnittää huomiota vanhuudesta käytävään julkiseen keskusteluun, jota muun muassa väestön ikääntyminen ja suurten ikäluokkien eläkeiän lähestyminen ovat aiheuttaneet. Havaitsin, että keskustelulle oli usein leimallista sosiaalipolitiikan sanaston käyttäminen ja ongelman näkökulma. Puheet eläkepommista, hoitajapulasta ja muista sosiaalipoliittisista kysymyksistä tuovat esiin ajatusta vanhuudesta ongelmana hyvinvointival-

tiolle sekä taakkana veronmaksajille. (Ks. esim. Julkunen 2001, 197–202; Sankari & Jyrkämä 2001, 9; Vakimo 2001, 169–171.)

Puhuttaessa vanhuudesta käytetään usein erilaisia negatiivisia vanhuusdiskursseja, esimerkiksi niin sanottua kurjuuden diskurssia (ks. de Beauvoir 1992). Siinä vanhuus nähdään viheliäisenä elämänvaiheena ja vanhuuden elämänvaiheessa olevien eli vanhusten elämä passiivisena, kivuliaana ja yksinäisenä – siis ongelmana myös yksilötasolla. Käytettävä sanasto erottaa vanhuksat sosiaalisiksi toisiksi: tämänhetkisestä elämästä ja sosiaalisesta maailmasta irrallaan sekä muualla menneisyydessä oleviksi. Voidaan puhua jopa ageismista eli kronologiseen ikään perustuvasta syrjinnästä. Tällöin vanhat nähdään homogeenisenä joukkona ja vanhuus yksitahoisena elämänvaiheena. (Vakimo 2001, 38–44.)

Puhuttaessa vanhuudesta ja vanhuksista ikääntyneiden näkökulma aiheesta jää usein ilmaisematta. Aika ajoin ikääntyneet jäävät jopa kokonaan syrjään vanhuutta koskevasta keskustelusta. Silloin on vaarana, että vanhusten elämäntyylit ja arki nähdään kyseenalaistamattomina itsestäänselvyyksinä, mikä ei valtaosan ikääntyneistä kohdalla vastaa heidän omia kokemuksiaan. Kulttuuriset kuvat vanhuudesta ja vanhuksista ovat stereotyyppisiä, ja julkinen keskustelu uusintaa niitä. Vanhuus-käsite on poliittisesti latautunut, tyypittelyyn perustuva kulttuurinen kategoria, joka vaikuttaa vanhusten käsitykseen itsestään sekä muiden käsitykseen vanhuksista (Rantamaa 2001, 50–55; Vakimo 2001, 15, 38). Kategoriat sallivat tiettyjä toiminnan tai puheen malleja ja poissulkevat toisia. Ikääntyneet saattavat itsekin rakentaa identiteettiään stereotyyppisen vanhuus-kuvan pohjalta. Näin ollen vanhuusteot ja -diskurssit saattavat toistua myös ikääntyneiden teoissa ja puheessa. Vanhuusteoilla tarkoitetaan erilaisia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tehtyjä toimintoja, joilla tuotetaan tai määritellään korkeaa sosiaalista ikää, vanhuuspuheilla vastaavia kielellisiä käytäntöjä. (Vakimo 2001, 18, 36–42.)

Tässä tutkielmassa vanhuudesta puhutaan etnologian tieteenalan painotusten mukaan nimenomaan sosiaalisena ja kulttuurisena vanhuutena. Vanhuuden kulttuuriset merkitykset ja niiden vaikutus arkielämän käytännöissä ovat mielestäni hyvin tärkeitä ja ajankohtaisia tutkimuskohteita, ja siksi etnologisella tutkimusotteella on paljon annettavaa vanhuustutkimuksen kentällä. Käsite vanhuus ei ole kuitenkaan koskaan

täysin irrallinen esimerkiksi kronologisista ikämääritelmistä eikä stereotyyppisistä mielikuvista, ja käsitteen käyttö on sen moniulotteisuuden takia hyvin ongelmallista. Sen takia käytän tässä tutkielmassa käsitteitä vanhuus ja vanhus, mutta konkreettisista ihmisistä, kuten haastateltavistani, käytän neutraalimpaa käsitettä ikääntynyt. Käsittelen aihetta enemmän kolmannessa luvussa.

Ikääntyneiden äänen kuuluvuutta heitä koskevassa keskustelussa olisi syytä lisätä ja etnologinen vanhuustutkimus on yksi keino siihen. Charlotte Aull Davies (2008, 45) esittää kirjassaan *Reflexive Ethnography. A guide to researching selves and others* ajatuksen nykyetnologiasta eräänlaisena representaatioiden kokoelmana, joka valottaisi sekä mahdollisia elämismaailmoja että laaja-alaisia yhteiskunnallisia valtasuhteita niiden välillä. Tutkijan tehtävänä olisi löytää uusia tapoja esittää mielikuvituksen, kokemusten ja sosiaalisen elämän välisiä yhteyksiä. Oma tapani käsittää etnologisen vanhuustutkimuksen tavoitteet myötäilevät määritelmää. Esimerkiksi tässä tutkielmassa määrittelen vanhuuden moniulotteista käsitettä yhdistämällä ikääntyneiden omasta näkökulmasta kerrotut kokemukset ja muistot vanhuudesta omaan tieteellisestä kirjallisuudesta sekä havainnoista koottuun tietoon. Näin ajateltuna tutkielma on osa yhteiskunnallisesti tiedostavaa ja moniäänistä representaatioiden kokoelmaa, tässä tapauksessa osa Suomessa käytävää keskustelua vanhuudesta.

1.2. Tutkielmani tavoitteena oli... eli alkuasetelma aineistonkeruulle.

Kun aloitin haastatteluaineiston keräämisen, tutkielmani työnimi oli Vanhuus ennen ja nyt – muistettu ja koettu vanhuus. Pyrkimyksenäni oli kerätä ikääntyneiden ihmisten määritelmiä, kokemuksia ja muistoja vanhuudesta. Ennako-oletukseni oli, että vanhuus elämänvaiheena on muuttunut nykyvanhusten elämän aikana (ks. esim. Jyrkämä 2001B, 267–270; Karisto 2008, 14) ja että tämä muutos vaikuttaa sekä siihen, minkälaisena se koetaan ja muistetaan että siihen, miten vanhuuden käsitettä määritellään. Koska tutkielman lähtökohtana oli tuoda ikääntyneiden oma näkökulma vanhuudesta mukaan siitä käytävään keskusteluun, aineistolähtöinen tutkimusote oli selvä valinta. Aineistolähtöisessä tutkimuksessa aineiston käsittely ja esittelytapa rakentuvat haastateltavien omien äänien varaan (Korkiakangas 1996, 61).

Etnologisessa tutkimuksessa teoria ja empiria ovat usein niin läheisesti yhteydessä, ettei ole välttämättä olennaista, kummasta lähdetään etenemään tutkimuskysymyksiä laadittaessa. On tavallista, että tutkija aloittaa tutkimusprosessin joukolla kysymyksiä, jotka on kohdistettu jollain tapaa rajatulle alueelle. Kysymykset eivät ole välttämättä täsmällisiä, vaan eräänlaisia johtoajatuksia, jotka täsmentyvät tutkimuksen edetessä, aineiston kertyessä ja teoreettisen viitekehyksen muovautuessa. (Davies 2008, 34; Kiviniemi 2007, 68–70.) Aineistolähtöistä tutkimusta tehdessä etnologisen tutkimuksen prosessinomaisuus korostuu. Tutkimuksen pääpaino on aineistossa, ja teoreettinen viitekehys rakentuu sen lähtökohdista (Eskola & Suoranta 1998, 83). Esimerkiksi tässä tutkielmassa aineisto on vaikuttanut sekä tutkimuskysymyksiin että tutkimuskentän määrittelyyn. Teoreettiseen viitekehykseen ovat vaikuttaneet ne näkökulmat, joilla suhtaudun aineistonkeruuseen ja haastatteluissa kerättyyn tietoon.

Aineistonkeruuprosessin alussa tein haastattelujen teemarungon tutkimussuunnitelmani perusteella, johon olin kirjoittanut viisi tutkimuskysymystä:

- 1) Millaista oli vanhuus tämän päivän vanhusten nuoruudessa?
- 2) Millaisena tämän päivän vanhukset sen itse muistavat?
- 3) Miten vanhuus elämänvaiheena on muuttunut?
- 4) Entä vanhusten elämäntapa ja arki?
- 5) Miten vanhukset itse kokevat tämän muutoksen?

Tutkimuskysymysten muotoutumiseen vaikuttavat usein tieteenalan teorioiden ja metodologioiden lisäksi myös yhteiskunnan poliittinen, sosiaalinen ja taloudellinen ilmasto (Davies 2008, 31; Hannerz 2006, 23–38). Oman tutkielmani kohdalla olin alkuvaiheessa kiinnostunut sekä vanhusten arkielämän muuttumisen takana olevista yhteiskunnallisista muutoksista että heidän ikääntymiselle antamista merkityksistä. Syinä tähän olivat kotihoitoon keskittynyt työkokemukseni ikääntyneiden kanssa sekä havaintoni julkisesta keskustelusta, joka oli usein myös yhteiskunnallista ja poliittista. Aineistolähtöisen tutkimusotteen vahvistuessa aineistonkeruuprosessin edetessä muistitietohistoriallinen näkökulma haastatteluissa keräämääni tietoon vahvistui sen mukana. Vanhusten arjessa tapahtuneiden konkreettisten yhteiskunnallisten muutos-

ten sijaan kiinnostukseni keskittyi haastateltavien kokemuksiin, muistoihin ja tulkitoihin niistä.

Käsitteellä oral history tarkoitetaan erilaisia haastattelumenetelmillä tuotettuja, menneisyyttä koskevia aineistoja. Termi on suomennettu suulliseksi historiaksi, mutta myös muistitietohistoriaksi tai muistitietotutkimukseksi pyrkimyksenä etsiä kattava nimitys muistitietoa koskevalle ja sitä sivuavalle tutkimukselle. (Fingerroos & Peltonen 2006, 8.) Näistä suomennoksista omaa tutkimusasetelmaani kuvaamaan sopii mielestäni parhaiten muistitietotutkimus, vaikka nimitykset ovatkin kiinteästi yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi Ulla-Maija Peltonen (1998, 37–38) määrittelee muistitiedon käsitteen oral history kautta tiedoksi, joka pohjautuu tiedonantajan muistiin kirjallisten lähteitten sijaan. Muistitietohistoriassa muisti nähdään historiallisena: se on sekä yksilöllistä että sosiaalista. Ihmisen muistot ja muistaminen prosessina ovat sidoksissa poliittisten, kulttuuristen ja yksilöllisten arvojen vuoropuheluun nykyhetkessä. Keräämäni aineiston muistitieto-osuus on siis vuoropuhelussa nykyhetken ikäkokemusten kanssa, samoin kuin nykyhetken ikäkokemukset ovat vuoropuhelussa menneisyyden kanssa esimerkiksi erilaisten kollektiivisten ikäkäytäntöjen välityksellä. Menneisyyttä muistellessamme konstruoimme sekä menneisyyttämme että nykyisyyttämme ja arvioimme omaa suhdettamme niihin (Korkiakangas 1996, 53).

Muistitieto on aina sisältynyt eräänlaisena itsestään selvyytensä etnologisen tutkimuksen paradigmaan tutkimusaineistona ja argumentaation perustana. Pyrkiminen objektiiviseen tutkimustietoon todellisuudesta ja kulttuurista on kuitenkin aikaisemmin saanut tutkijat suhtautumaan kriittisesti muistitietoon luotettavana tiedonlähteenä. Muistitiedon luotettavuutta objektiivisena tiedonlähteenä pyrittiin lisäämään lähteitä lisäämällä, jolloin muistitietoa voitiin käsitellä luonteellaan kollektiivisena. (Korkiakangas 1996, 12, 15; 2006, 120–122; Peltonen 1996, 40–41.) Viime vuosikymmeninä etnologinen tutkimus on irrottanut ajatuksesta yhden oikean todellisuuden etsimisestä ja kuvaamisesta. Etnologian tiedonintressien muutoksen taustalla onsuomalaisen yhteiskunnan nopea rakennemuutos, jonka myötä myös ihmisten elämäntapa ja kulttuuri muuttuivat. Esimerkiksi kaupungistumisen kaltaiset prosessit voimistivat yksilöllisyyttä ja yksilöllisiä ratkaisuja korostavia arvoja, ja se on vaikuttanut myös etnologiseen tutkimukseen. (Korkiakangas 2006, 122; Snellman 2009, 28.) Jyväskylän yliopiston etnologian professori Hanna Snellman kuvaili virkaan-

astujaispuheessaan etnologian uudistunutta näkökulmaa kolmella koolla: kenttätyö, kulttuuri ja kasvot. Kenttätyö on etnologian leimaava menetelmä, kulttuuri tutkimuskohde ja kasvot kuvastaa sitä, kuinka etnologinen tutkimus lähtee aina ihmisestä. (Snellman 2009, 25–26.)

Yksilöllisten arvojen ja elämänratkaisujen korostuminen yhteiskunnassa lisää siis tarvetta relatiivisten totuuksien kuvaukseen objektiivisen kulttuurin kuvauksen sijaan. Pyrkimys objektiivisen kuvauksen sijaan relatiivisten totuuksien kuvaukseen todellisuudesta nostaa yksittäisen muistelijan muistitiedon arvoa etnologisena tutkimusaineistona. (Korkiakangas 1996, 13.) Kun näkökulmat yhdistetään, muistitieto voi kuvata yksilöllisiä kokemuksia ja olla samalla kollektiivisten ajattelutapojen ja kulttuurimallien suodattamaa oman elämän suhteuttamista julkiseen historiaan (ks. Korkiakangas 1996, 50; Ukkonen 2000, 11–12).

Tutkimustiedon tuottaminen aineistolähtöisestä, muistitietotutkimuksellisesta näkökulmasta voi vaikuttaa sattumanvaraiselta, koska näkökulman mukaan tietämiseksi nähdään erilaiset tavat tavoittaa mennyt. Kysymykset tiedon olemuksesta ovatkin olennainen osa muistitietotutkimusta (Peltonen 2006, 110–111). Haastattelujen tarkoitus on nimenomaan haastateltavien näkökulmien tuominen tutkimukseen sekä heidän kokemustensa ja tulkintojensa vakavasti ottaminen. Osa haastateltavien tulkintojen ja näkökulmien vakavasti ottamista on mielestäni tutkijan paikantumisen merkityksen korostuminen osana tutkimuksen menetelmiä. Siksi on tärkeää, että tutkija paikantaa itsensä tieteenalan kentällä, pohtii valintojaan ja tekee tutkimusprosessin läpinäkyväksi lopulliseen kirjoitusasuun. (Fingerroos & Haanpää 2006, 41–44; paikantamisesta ks. Fingerroos 2000.) Etnologisen tutkimuksen pohjalla on useimmiten henkilökohtainen kiinnostus tutkimusaiheeseen. Kiinnostuksen suuruus ja sen painottuminen ovat riippuvaisia tutkimuskysymyksistä ja asetelmasta. (Raunola 2010, 285.) Omalla kohdallani kiinnostus tutkimusaiheeseeni oli sen verran suuri, että itseni rajaaminen tutkimuskentän ulkopuolelle olisi vaatinut toisenlaisia tutkimusmenetelmiä. Haastattelutiedon tuottaminen on dialoginen prosessi, johon vaikuttavat monet asiat: millaiset suhteet haastateltaviin luodaan, millaisen paikan haastateltaja keskusteluissa ottaa sekä millä tavalla hän puhetta kommentoi vaikuttavat kaikki aineiston muodostumiseen (Raunola 2010, 297, 304). Taina Ukkosen (2000, 18) sanoin ”haastattelutyön näkyväksi tekeminen ja arviointi eivät ole pelkästään tutki-

musaineiston synnyn tai muodostumisen esittelyä, vaan olennainen osa varsinaista tutkimusprosessia.”

Tutkimukseni prosessinomaisuuden sekä läpinäkyvyyden takia tutkielmani rakenne mukailee tutkielmanteon vaiheita kronologisesti. Luvussa 2. kuvailen tutkimusaineiston muotoutumisen vaiheita. Luku 3. kuvailee sitä, kuinka tutkimuskenttä ja tutkimuskysymykset muuttavat muotoaan aineistonkeruuprosessin ja analyysin edetessä. Tässä tutkimuksessa molemmat niistä rakentuvat suhteessa toisiinsa sekä suhteessa käsitteeseen vanhuus. Avaan vanhuuden käsitettä suomalaisen etnologisen vanhuustutkimuksen, erilaisten vanhuusmääritelmien sekä aineistoni kautta. Lopuksi esitän aineistoni lopullisen teemoittelun sekä muuttuneet tutkimuskysymykset. Luvussa 4. käsitelen aineistoa ja luvussa 6. teen siitä yhteenvedon muistitietohistoriallisesta näkökulmasta pohtien samalla vanhuuden käsitteen muutosta.

2. Tutkimusaineiston muotoutuminen

2.1. Haastattelut

Tutkimusaineistoni koostuu kahdestatoista haastattelusta, joiden pituudet vaihtelevat reilusta puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Keskeisimmässä osassa ovat vuosina 2009 sekä 2010 tekemäni ryhmähaastattelut. Haastattelin kolmea ryhmää, jokaista ryhmää kolme kertaa niin, että haastattelukertojen välillä oli aikaa viikosta kuukauteen. Lisäksi haastattelin kolmea ensimmäiseen ryhmääni kuulunutta naista kahden kesken keväällä 2010.

Sain yhteyden haastatteluryhmiin Helsingin kaupungin palvelukeskusten kautta. Lähetin kevättalvella 2009 tiedustelun kiinnostuksesta haastattelututkimukseen osallistumiseen kaikkiin palvelukeskuksiin, joissa Helsingin kaupungin Internet-sivujen mukaan järjestettiin toimintaa tavallisissa asunnoissa asuville muistihäiriöttömille vanhuksille (Helsingin kaupunki, sosiaalivirasto. Vanhusten palvelut. Palvelukeskukset. [online]). Kerroin etsiväni haastateltaviksi tavallisia, tavallisissa asunnoissa asuvia ja kohtalaisesti kotona pärjääviä vanhuksia. (Liite 1: Tiedustelu-kirje.) Lähetin tiedustelukirjeen kymmeneen eri paikkaan ja sain kiinnostunutta palautetta kuu delta yhteyshenkilöltä.

Koska sain yhteyden haastateltaviini palvelukeskusten kautta, minun täytyi hakea tutkimuslupaa Helsingin kaupungin sosiaalivirastolta. Haastattelututkimuksessa lupaa varten tarvittiin myönteinen lausunto eettiseltä valiokunnalta. Hakemuksen liitteiksi vaadittiin tutkimussuunnitelman lisäksi haastattelupyyntökirje sekä suostumuslupalomake (Liite 2: Haastattelupyyntökirje, Liite 3: Suostumuslupalomake). Minun tuli saada kirjallinen suostumus haastatteluihin jokaiselta ryhmäläiseltäni ja haastattelupyyntökirjeen tarkoitus oli varmistaa, että haastateltavani saavat kirjallisessa muodossa hyvien tieteellisten käytäntöjen edellyttämät tiedot (ks. FSD – Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Tutkimusetiikka ja lakipykäliä [online]). Tutkimuslupaprosessi oli kokonaisuudessaan hyvin hidas ja turhauttava sosiaaliviraston kehittämiskonsultilta saamastani ystävällisestä ohjauksesta huolimatta. Yllätyksekseni se

vei koko kevään 2009, jonka johdosta alkuperäinen tutkimussuunnitelman mukainen aikatauluni muuttui.

Ryhmät valikoituivat satunnaisella mutta käytännönläheisellä tavalla. Ryhmien valikoitumisen satunnaisuudella voi olla myönteisiä vaikutuksia aineiston laatuun (Hannerz 2006, 31–33). Ensimmäisen ryhmän valitsin, koska heidän yhteyshenkilönsä otti minuun yhteyttä välittömästi lähettämäni tiedustelun saatuaan, toisen taas palvelukeskuksen sijainnin takia. Kolmannen ryhmän valintaa harkitsin kuitenkin tutkimusnäkökulmista. Koska kaksi ensimmäistä ryhmää olivat olleet keskenään hyvin erilaisia, halusin kolmannenkin ryhmän olevan erilaisen kahden aikaisemman kanssa. Mielestäni tutkimusaineistosta tulisi näin moniäänisempi ja tutkimuseettisesti kestävämpi. Halusin, että ryhmässä olisi sekä miehiä että naisia rajatakseni sukupuolinäkökulman pois tutkimuskysymyksistä. Halusin myös, että ryhmässä olisi vain muutama henkilö, koska aikaisemmat haastattelukokemukset olivat osoittaneet pienryhmän olevan tutkimuskysymyksen kannalta hedelmällisempi. Toivoin, että ryhmäläiset olisivat ainakin ikävuosiensa puolesta luonnehdittavissa kuuluviksi niin sanottuun neljänteen ikään (neljännestä iästä ks. 3.3; 31). Yhteyshenkilöni vaikuttivat ryhmien muodostumiseen tarjoamalla minulle haastateltavaksi henkilöitä tai ryhmiä, jotka he olivat itse kokeneet sopivan haastateltavaksi. Jos olisin itse muodostanut kaikki ryhmät alusta alkaen, haastateltaviksi valikoituneet ihmiset olisivat todennäköisesti vastanneet enemmän näkemystäni tyypillisestä vanhuksesta ja olleet näin ollen enemmän samankaltaisia toistensa kanssa. Ryhmien valikoitumisen satunnaisuus auttoi minua keräämään monipuolisemman aineiston.

Ensimmäinen ryhmistäni eli Maanantaikerho oli ikärakenteeltaan hajaantunein. Nuorimmat heistä olivat alle kahdeksankymppisiä, vanhin 96-vuotias. Haastatteluihin osallistui eri kerroilla neljästä kahdeksaan henkilöä, mutta keskusteluun eniten osallistuneet ja tässä tutkielmassa siteeratut haastateltavat olivat mukana vähintään kahdella kerralla. Ryhmä koostui yksinelävistä naisista, jotka kokoontuivat kuukausittain palvelukeskuksen tiloissa palveluneuvojan eli yhteyshenkilöni johdolla. Kyseinen palvelukeskus on ollut aikaisemmin palvelutalo, mutta kaupungin palvelu-uudistus muutti palvelutaloasunnot tavallisiksi kaupungin vuokra-asunnoiksi ja yhteiset tilat palvelukeskukseksi. Vanhusten palvelukeskusten tarkoitus on tarjota ikääntyneille erilaista toimintaa ja tapahtumia ympäri kaupunkia (Helsingin kaupunki, sosiaali-

virasto. Vanhusten palvelut. Palvelukeskukset. [online]). Yksi maanantaikerholaisista oli muuttanut palvelukeskukseen toisesta palvelutalosta sen jouduttua remonttiin, muut asuivat palvelukeskuksessa jo sen palvelutaloaikoina. Naisia yhdisti se, että he kaikki olivat hakeutuneet asumaan palvelutaloon, mutta päätyneet asumaan tavallisissa vuokra-asunnoissa ja näin saamaan vähemmän ja erilaisia palveluja, kuin mitä olivat alun perin asumisratkaisullaan toivoneet saavansa. Maanantaikerhon tapaamiset ajautuivat usein asumisen ongelmia ja turvattomuutta koskeviin keskusteluihin. Myös haastattelutilanteissa keskustelu ajautui toistuvasti näiden teemojen ympärille kysymyksieni takia tai niistä riippumatta. (MK1; MK3; PK.)

Toinen ryhmäni eli Vapaaehtoiset oli ikärakenteeltaan nuorin ja elämäntavaltaan aktiivisin. Elämäntavalla tarkoitan elämää kokonaisuutena, johon kuuluu yhteiskunnallisten ja taloudellisten olosuhteiden lisäksi ihmisen oma osallistuminen elämänsä järjestämiseen tarpeidensa ja mieltymyksiensä mukaan (Vakimo 1992, 51). Ryhmäläiset olivat helsinkiläisen palvelukeskuksen vapaaehtoistyöläisiä. Myös tämä palvelukeskus oli käynyt läpi suuria muutoksia kaupungin palvelu-uudistuksen yhteydessä. Palvelukeskus aiottiin muuttaa yksityiseksi dementiakodiksi, mutta palvelukeskuksen aktiivikäyttäjät kapinoivat sitä vastaan ottamalla palvelukeskuksen kahvilan haltuunsa vapaaehtoisvoimin. Tästä alkoi tapahtumasarja, jonka johdosta tällä hetkellä palvelukeskus on edelleen kaupungin hallinnassa, muuta suuri osa sen toiminnasta pyörii sen asiakkaiden itse tekemällä vapaaehtoistyöllä. (PK; VE 1.) Ryhmäläiset olivat olleet mukana tässä kapinassa ja toimivat edelleen aktiivisesti vapaaehtoistoiminnassa. He kävivät palvelukeskuksessa vähintään pari kertaa viikossa, ajoittain jopa joka päivä. Vapaaehtoistyön lisäksi kaikilla heillä oli myös muita harrastuksia. Suurin osa heistä asui puolisonsa kanssa. Jokainen heistä osallistui kaikkiin haastatteluihin.

Kolmas ryhmä eli Päivätoiminta koostui kolmesta vanhusten päivätoiminnan asiakkaasta. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan ”päivätoiminnan tavoitteena on tarjota virikkeitä, liikuntaa ja sosiaalista kanssakäymistä ikäihmisille. Päivätoiminnalla parannetaan vanhuksen osallistumismahdollisuuksia ja ehkäistään yksinäisyyttä” (Sosiaalihuolto Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2006:11[online.]) Ryhmäläiset kävivät pääsääntöisesti kerran viikossa palvelukeskuksen tiloissa järjestettävässä päivätoiminnassa. Ryhmä oli ikärakenteeltaan yhtenäisin: kaksi naista ja yksi mies olivat kaikki 86–88-vuotiaita. Toinen naisista ei osallistunut toiseen haas-

tatteluun, mutta kertosimme haastattelun teemat ja keskustelut pääpiirteittäin kolmannen haastattelun alussa. (PK; PT 1.)

Ryhmähaastattelujen lisäksi tutkimusaineistooni kuuluu kolme kahdenkeskistä haastattelua. Haastateltuani ensimmäistä ryhmää kolmatta kertaa, koin heidän tuottavan vain vähän uutta tietoa, vaan ennemminkin toistavan hieman eri tavoilla jo aikaisemmin sanottua. Aineisto oli siis ryhmähaastattelujen osalta kylläntynyt (kylläntymisestä ks. Eskola & Suoranta 1998, 62–63). Kuitenkin esittämäni kysymykset vanhuuden kokemuksista omassa arjessa eivät juuri herättäneet ryhmässä keskustelua. Siksi haastattelin kolmea ensimmäiseen ryhmääni kuuluvaa naista kahden kesken keväällä 2009. Muiden ryhmien kohdalla en pitänyt kahdenkeskisiä haastatteluja tarpeellisina, koska jo ryhmähaastattelut tuottivat kylläntymisen kokemuksen päteemoista.

2.2. Menetelmävalinnasta

Kaikki tutkimusaineistoni haastattelut ovat muodoltaan avoimia teemahaastatteluja. Päädyin jo kandidaatintutkielmani aineistoa kerätessäni avoimeen teemahaastatteluun luettuani Marja Saarenheimon tutkimusta Jos etsit kadonnutta aikaa (1997) ja vertailemalla hänen kuvaamiaan kenttätyökokemuksia omiin kokemuksiini ikääntyneiden kanssa keskustelusta. Saarenheimo erittelee ikääntymisen vaikutusta arkipuheen pragmatiikkaan ja estetiikkaan. Ikääntyneiden puhe saattaa olla ajoittain vapaasti assosioivaa, temaattisesti väljää ja asiasta toiseen hyppivää. (Saarenheimo 1997, 79–85.) Tämä saattaisi turhauttaa haastattelijaa, joka olisi suunnitellut haastattelun kulun tarkasti. Lisäksi avoin teemahaastattelu antaa haastateltaville tilaa ilmaista itseään ja näin tuoda esiin merkityksiä, jotka saattaisivat jäädä hallitummassa haastattelussa mainitsematta.

Kandidaatintutkielmaa varten tekemäni haastattelut osoittivat avoimen teemahaastattelun toimivaksi menetelmäksi sekä ikääntyneiden oman äänen esiintuomisessa että aloittelevalle haastattelijalle ylipäättään. Puolistrukturoituna tutkimusmenetelmänä se sisältää sekä etukäteen päätettyjä että tilanteen mukana varioivia elementtejä. Teemalistat ja tarkentavat kysymykset tuovat rakennetta haastattelutilanteisiin sekä tukea

haastattelijalle. (Eskola & Vastamäki 2007, 27–28; Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48; Hovi 2007, 88.) Toisaalta jos ei omaa paljoa kokemusta haastattelutilanteista, on hyvä, että voi myös improvisoida ja varioida tilanteen mukaan. Myös ryhmiä haastatella näitä teemahaastattelun kaksi puolta osoittautuivat erittäin hyödyllisiksi.

Ryhmähaastattelua luonnehditaan keskusteluksi, jonka tavoite on suhteellisen vapaamuotoinen. Haastateltavat kommentoivat asioita spontaanisti, tekivät omia huomioita ja toivat omia ideoita mukaan keskusteluun. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 61.) Omat haastatteluni olivat yhdistelmä ryhmähaastattelua ja avointa teemahaastattelua. Jos ryhmäläiseni innostuivat aloittamaan syvemmän keskustelun jostain teemasta, pyrin esittämään lisäkysymyksiä heidän esille nostamistaan aiheista sen sijaan, että olisin pyrkinyt palauttamaan keskustelun teemalistani mukaiseksi. Teemalista auttoi minua kuitenkin pysymään tutkimusintressieni rajoissa samalla kun improvisoin tilanteiden mukana.

Anu Valtosen (2005, 223–224) määritelmän mukaan käyttämäni haastattelumenetelmä on ryhmäkeskustelu ennemminkin kuin ryhmähaastattelu; ryhmähaastattelussa haastattelija periaatteessa esittää saman kysymyksen jokaiselle erikseen kun taas ryhmäkeskustelussa haastattelija kannustaa haastateltavia keskustelemaan aiheesta toistensa kanssa. Oman aineistoni kannalta en kuitenkaan pidä erottelua merkittävänä, koska haastattelujen aikana käytin myös tilanteiden mukaan erilaisia lähestymistapoja. Ensimmäisissä haastatteluissa annoin ryhmien keskustella vapaasti annetuista teemoista, kun taas toisissa ja kolmansissa haastatteluissa pyrin useammin ohjaamaan keskustelua jakamalla puheenvuoroja kaikille osanottajille etenkin, jos he näyttivät niitä kaipaavan. Osan kysymyksistä suuntasin tarkoituksellisesti osallistujille yksi kerrallaan kannustaakseni kaikkia mukaan keskusteluun. Olin myös tehnyt edellisten haastattelujen aikana tekemiäni huomioiden mukaisia lisäkysymyksiä eri ihmisten esittämistä aiheista. Lisäksi olin tutustunut ryhmiin ja tehnyt havaintoja niiden ryhmädynamiikasta. Keskustelun ohjaaminen ei kuitenkaan aina onnistunut. Näissä tilanteissa annoin ryhmän jatkaa keskustelua niin kauan, kunnes kyseiset aiheet olivat loppuun käsiteltyjä, ja vasta sen jälkeen esitin uusia teemoja. Näistä tilanteista syntyi useasti arvokasta tutkimusaineistoa, kun haastateltavilla oli vapaus luoda omia assosiaatioketjuja.

Minulla oli haastatteluissa mukana muistikirja, johon olin kirjoittanut sekä avainsanaiset teemalistat että joitakin tarkentavia kysymyksiä. Jätin muistikirjaan paljon tilaa kunkin teeman ympärille niin, että haastattelutilanteissa pystyin sekä piirtämään havaintoja että kirjoittamaan muistiinpanoja ja lisäkysymyksiä miellekarttamaisesti teemojen yhteyteen. Miellekarttaa on käytetty paljon esimerkiksi opiskelussa muistiinpanomenetelmänä. Haastatteluissa miellekarttamainen haastattelurunko toimi hyvin teemojen ja niiden välisten mielle yhteyksien havainnollistamisen välineenä. (Miellekartasta ks. esim. Buzan 1982.) Muistikirjasta muodostui näin sekä eräänlainen elävä teemalista että kenttäpäiväkirja, johon on tallennettu kaikkien tekemiäni ryhmähaastattelujen kulku pääpiirteittäin. Sen avulla olen pystynyt pohtimaan haastattelujen rakennetta ja kysymysten muotoutumista toistensa varaan. Samoin pystyn pohtimaan niin omia kuin haastateltavien ajatuskulkuja ja assosiaatioita sekä hahmotamaan ajatuskokonaisuuksia.

Eri haastattelukertojen teemarungot rakentuivat siis osittain haastateltavien esiin tuomien asioiden, osittain omien tutkimusintressieni ympärille. Ensimmäisillä haastattelukerroilla käytin jokaisen ryhmän kanssa samaa teemarunkoa (ks. liite 4: Teemalista). Pohdimme, mitä vanhuus on ja minkälainen ihminen on vanha. Toisilla ja kolmansilla haastattelukerroilla keskustelut rakentuivat kehämäisesti ryhmäläisten vanhuus- ja vanhusmääritelmässä esiin tulleiden ajatusten ympärille. Laajensimme näkökulmaa vanhuuden määritelmiin muistelun ja kokemuskerronnan keinoin. Pyrin saamaan pohdinnan vanhuudesta konkreettisemmalle tasolle pyytämällä haastateltavia ensin muistelemaan heidän nuoruutensa aikaisia vanhuksia ja heidän arjestaan tehtyjä havaintoja. Muistelun jälkeen keskustelimme ikääntymisestä kokemuksena ja arjen realiteettina. Pyysin haastateltavia kertomaan omakohtaisia kokemuksia ikääntymisestä verraten niitä sekä muisteltuun että alussa tekemiimme vanhus- ja vanhusmääritelmiin.

Toteutin myös kahdenkeskiset haastattelut avoimina teemahaastatteluina. Käsittelimme haastatteluissa enimmäkseen vanhuuden kokemuksia omassa arjessa. Haastattelujen teemalistat olivat melko samanlaiset kaikille haastateltaville, mutta lisäsin niihin myös kunkin haastateltavan kohdalla joitain lisäkysymyksiä ryhmähaastattelujen pohjalta. Olin teemalistoja tehdessäni kuitenkin haastatellut kahdenkeskisiin haastatteluihin osallistuvia kolmea naista jo kolmesti ryhmän kanssa.

Kahdenkeskiset haastattelutilanteet poikkesivat ryhmähaastatteluista muun muassa siinä, että niissä syntyi luonnollisesti pidempiä keskeyttämättömiä kertomuksia. Kerrotut kokemukset olivat osaltaan myös intiimimpiä, joten jouduin pohtimaan, pystynkö käyttämään niitä tutkimusaineistona tutkimuseettisistä syistä. Päädyin kuitenkin ottamaan ne mukaan aineistoon, koska pystyn kontrolloimaan, miten niitä käytän. Ne ovat hyödyllisiä asiasisällöltään, mutta myös koska niiden avulla pystyn pohtimaan ryhmäkeskustelujen ja kahdenkeskisten keskustelun eroja. Haastattelutilanteet poikkesivat toisistaan myös haastattelupaikkojen suhteen. Ryhmähaastattelut tein palvelukeskusten tiloissa erilaisissa kerhohuoneissa. Kahdenkeskiset haastattelut tein puolestaan haastateltavien kodeissa ja valtaosa haastatteluista alkoi kahvinjuonnilla. Haastattelut olivat siis alkuasetelmaltaan enemmän vierailun kaltaisia ja ehkä myös siksi muotoutuivat usein enemmän avoimiksi keskustelutilanteiksi.

Muistitietotutkimuksen näkökulmasta ei ole yhdentekevää, millä menetelmällä tutkimusaineisto kerätään. Avoimena teemahaastatteluna toteutetut ryhmähaastattelut tukevat näkökulmaa. Avoin teemahaastattelu antoi keskustelulle tilaa rakentua haastateltavien omien ikäkäsitysten ympärille. Ryhmähaastatteluissa muistelun ja kokemuskerronnan välityksellä haastateltavat pääsivät vertailemaan kokemuksiaan sekä pohtimaan niiden suhdetta julkisiin ikäkäsityksiin. Muistelussa on olemassa yhteisöllisiä piirteitä, jotka ilmenevät esimerkiksi asenneilmaisuna ja puhekäytäntöinä. Ryhmähaastattelu on kommunikaatiotilanne, jossa muistelun yhteisölliset piirteet korostuvat. (Ukkonen 2000, 11–15.) Kahdenkeskisistä haastatteluista sain sekä täydentävää tietoa että eritoten vertailevia näkökulmia siitä, miten ja mistä ryhmässä puhutaan.

Omassa lähestymistavassani aineistonkeruuseen oli tärkeää, että haastateltavat saivat osallistua vanhuuden käsitteen määrittelemiseen ja eri haastattelukertojen teemalistat rakentuivatkin osittain haastateltavien vanhuusmääritelmien ympärille. Aineistonkeruuprosessi oli siis kokonaisuudessaan tutkittavan ilmiön eli tässä tapauksessa vanhuuden käsitteellistämistä (ks. Kiviniemi 2007, 72). Käsitteellistämässä olen pyrkinyt haastateltavien omien ilmaisujen sekä oman teoreettisen ja menetelmällisen tietämykseni vuoropuheluun. Vanhuuden käsite konkretisoitui entisaikojen vanhuuden ja vanhusten muistelun ja omakohtaisten vanhuuden kokemusten välityksellä.

2.3. Iän merkityksiä haastattelutilanteissa

Ikätutkimusta tehdessä on hyvä pohtia omaa suhdettaan ikäkäsityksiin tutkimuksen joka vaiheessa. Ihmisten ikäkäsitykset voivat olla hyvin erilaisia ja myös tilanneriippuvaisia. (Lumme-Sandt 2005, 125–126.) Mielestäni ikäkäsitysten moniulotteisuuden takia niiden pohtiminen kuuluu keskeisesti jo haastattelututkimuksen etiikkaan. Vanhuustutkimus on moniulotteisuutensa takia monitieteellistä kulttuurintutkimusta, ja myös se edellyttää tutkimuseettistä pohdintaa. Tällöin tutkimuseetikassa korostuu se, että tutkija paikantaa omia lähtökohtiaan niin, että ne tulevat lukijalle selviksi. Ikätutkimuksessa myös toiseuden, marginaalisuuden ja tutkittavien haavoittuvuuden kysymykset sekä tutkimuksen esittämisen politiikka on otettava huomioon. (Vakimo 2010, 80–81.) Ikäkäsitysten pohtiminen ei ole pelkästään eettinen kysymys, vaan myös edellytys luotettavan tiedon tuottamiseen haastattelututkimuksessa, koska ikäkäsitykset ovat edellä mainittujen asioiden lisäksi usein myös henkilökohtaisia (Vakimo 2010, 95). Keskustelutilanteessa, kuten haastattelussa, käsitykset ja asenteet eivät välttämättä jää pelkästään henkilökohtaisiksi, vaan ne voivat vaikuttaa kysymyksenasetteluihin, ja sitä myötä haastateltavan ilmaisuihin (Hirsjärvi & Hurme 2000, 133; Kärkkäinen 2002, 86; Lumme-Sandt 2005, 125). Ikäkäsitysten pohtiminen ja itsensä paikantaminen tutkimuskentällä ovat vanhuustutkimuksessa siis sekä metodologisia että tutkimuseettisiä kysymyksiä.

Tutkimuseettinen pohdinta auttaa myös haastateltavan ja haastattelijan välisen luottamuksellisen suhteen muodostumisessa. Avoimuus haastattelujen tarkoituksista, tietojen luottamuksellisuuden ja haastateltavien anonyymiteetin arvostaminen ovat omiaan lisäämään luottamusta (Ruusuvaara & Tiittula 2005, 41; Vakimo 2010, 102). Luottamuksellisen suhteen syntymiseen voi vaikuttaa myös haastattelijan käyttäytymistavat haastateltavien seurassa. Keskusteltaessa ikääntyneiden kanssa tietty hienotunteisuus on tarpeen: teitittely ja suorien arkaluonteisten kysymysten välttely on suotavaa, ainakin alkuvaiheessa. Toisaalta omaa käyttäytymistä tulee pystyä muuttamaan tilanteen sitä vaatiessa. Esimerkiksi teitittelyn kaltaiset puhekäytännöt voivat myös tuottaa vanhuutta, vaikka niitä olisikin periaatteessa kohteliasta käyttää (Hirsjärvi & Hurme 2000, 133; Vakimo 2001, 39). Haastateltavan ja haastattelijan ikäero voi

tuottaa eräänlaista iästä ja sitä myöten käyttäytymisnormeista neuvottelua. Haastateltavani ovat maininneet, kuinka ennen ikäihmisiä puhuteltiin nykyistä kohteliaammin, mutta samassa haastattelussa suhtautuneet huvittuneesti kohteliaaseen kielenkäyttööni. Osa haastateltavistani on suoraan toivonut minun puhuttelevan heitä kuin tasavertaista: puhekäytännöt olivat heidän mielestään verrannollisia heidän asemaansa tasavertaisina ja samanarvoisina yksilöinä. Ryhmähaastattelutilanteissa kyseiset tilanteet ovat joskus päättyneet ryhmän sisäisiin keskusteluihin muun muassa sopivista puhekäytännöistä. (esim. MK 2; PK; VE 3.) Oma suhtautumiseni niihin vaihteli tilanteen mukaan.

Ikäero voi luoda myös hierarkkisia asetelmia haastattelutilanteeseen sekä vaikuttaa siihen, miten ja mitä haastattelijalle vastataan ja näin ollen myös aineiston laatuun (Lumme–Sandt 2005, 129–130; Wegner 2003, 116). Ikääntyneet saattavat esimerkiksi haastattelutilanteessa usein muistella, koska he odottavat, että nuorempi haastattelijaa odottaa heiltä juuri muistelupuhetta (Lumme–Sandt 2005, 137–138; Saarenheimo 1997, 45–46). Esimerkiksi itse mainitsin haastateltavia etsiessäni käyttäväni haastatteluissa muistelua eräänlaisena viriketoimena (ks. Liite 1: Tiedustelukirje), mutta hylkäsin ajatuksen liian johdattelevana ja leimaavana heti ensimmäisen haastattelun alussa. En halunnut haastateltavieni alkavan tuottaa vanhuuspuhetta jo pelkästään haastattelutilanteen luonteen takia. Koska tarkoitukseni oli kuitenkin kerätä haastatteluissa ikääntyvien muistoja ja kokemuksia vanhuudesta, muistelu ja vanhuuspuhe olivat hyvinkin elimellisesti osa tutkimustani. Muistitietotutkimuksessa muistelua ei nähdä passiivisena mieleen palauttamisena, vaan ennemminkin aktiivisena tulkintana menneisyydestä ja nykyisyydestä (Ukkonen 2000, 34). Muistelun avulla voidaan hahmottaa oman elämän kulkua, jakaa ja vertailla kokemuksia sekä suhteuttaa niitä julkiseen historiaan. (Korkiakangas 2003, 180–183; Korkiakangas 2005, 129; Ukkonen 2000, 11–12, 40). Omissa haastatteluissani muistojen ja kokemusten vertailu korosti muistelun aktiivista ja tulkintoja tuottavaa puolta.

Useimmiten haastateltavani olivat hyvin iloisia päästyään osallistumaan haastatteluun. Minua on jopa kiitetty haastattelujen lopuksi siitä, että olen tuonut vaihtelua arkeen. Myös Lumme–Sandt (2005, 128–129) on tehnyt vastaavanlaisia havaintoja ikääntyneiden ihmisten haastattelemisesta. Koska ikääntyneiden asema yhteiskunnassa ja keskustelussa on marginaalissa, oman äänen kuuluviin tuominen koetaan

tydyttävänä (Ks aiheesta myös Hirsjärvi & Hurme 2000, 133; Snellman 2005, 91–94; Vakimo 2010, 81). Itse toivoin, etteivät haastattelutilanteet olisi pelkästään yksisuuntaisia tiedonkeruutilanteita, vaan myös kaksisuuntaisia keskustelutilanteita. Siksi en pyrkinyt minimoimaan osallistumistani keskusteluun. Koska halusin vältellä ajatusta haastateltavista pelkästään tiedonkeruun kohteina, halusin välttää myös ajatuksen siitä, että voisin jollain tavoin pilata haastateltavien sisällä olevan tiedon väärälaisilla kysymyksillä tai liialla osallistumisella. (Ks. lisää Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 200–203; Valtonen, 2005, 230–231; 234–237.)

Lumme-Sandt (2005, 129–130) ja Snellman (2005, 93) ovat kuvailleet haastattelijan roolin ja auktoriteettiaseman vaikutusta haastattelututkimuksessa, ja tein samansuuntaisia havaintoja roolistani omissa haastatteluissani. Minuun sekä esittämiini kysymyksiin suhtauduttiin haastattelutilanteissa ajoittain hieman huvittuneesti. En kuitenkaan kokenut rooliani hieman huvittavia kysymyksiä esittävänä opiskelijatyttönä rajoittavana, vaan havaintojeni mukaan minuun ja esittämiini kysymyksiin suhtauduttiin suvaitsevaisesti ehkä myös roolini takia. Osassa ryhmistä jollain haastateltavalla oli selkeästi omaa asemaani vahvempi auktoriteettiasema, joka aiheutti sen, ettei keskustelun ohjaaminen aina pysynyt käsissäni. Se, että keskustelua ohjasi osan ajasta joku toinen, ei ollut mielestäni ongelmallista, vaan se lisäsi aineiston moninaisuutta ja avoin kiinnostukseni viritti myös pitkiä omaehtoisia pohdintoja. (Vrt. Hirsjärvi & Hurme 2000, 63.)

Ikääntyneiden kanssa käymäni keskustelut ovat yllättäneet minut lukuisia kertoja. Melkein jokaisessa tekemässäni haastattelussa on käsitelty teemoja, joita en olisi odottanut tulevan esiin heidän ikäisiltään ihmisiltä (PK.) Yllätyksen kokemukset tulevat sekä ajatusta vanhuksista heterogeenisenä ryhmänä (Lumme-Sandt 2005, 126) että ajatusta ikäsidonaisuuden häilyvyydestä keskustelutilanteessa. Kaikki se, mitä haastateltavat sanovat ei ole riippuvaista heidän iästään (Wegner 2003, 112). Yllätykset vahvistavat käsitystä tutkijan omien ikäkäsitysten pohtimisen tärkeydestä.

län merkitykset aineistonkeruuprosessissa ovat siis hyvin moniulotteisia, vaikka suuri osa hyvistä haastattelukäytännöistä pätee kaikenikäisten haastattelemiseen. Itse koin tärkeäksi hyvän suhteen luomisen haastateltaviin ja kiinnostuksen osoittamisen heidän elämäänsä kohtaan. Pyrin ohjaamaan keskustelua tavalla, joka jättää tilaa

haastateltavien omille ilmaisuille ja miellelyhtymille. Ajoittain tilan antaminen tapahtui ilman pyrkimystäni johtuen asemastani ryhmässä. Ikäkäsitysten moniulotteisuuden pohtiminen kuului tutkimusotteessani niin tutkimusetiikkaan kuin menetelmiinkin paikantumisen kautta. Käytännössä haastattelutilanteet ovat tasapainottelua empatian, kiinnostuksen osoittamisen, puhekäytäntöjen tarkkailemisen ja keskustelun johtamisen kanssa. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 42.)

2.4. Haastatteluista tutkimusaineistoksi

Aineistolähtöisessä etnologisessa tutkimuksessa empiria, käsitteellistäminen ja teoria ovat siis kietoutuneet toisiinsa (ks. esim. Davies 2008, 34). Aineiston analyysi alkaa jo kenttätyövaiheessa ja jatkuu aineistoa käsitellessä. Tutkimusprosessin joustavuus lisää avoimuuden tarvetta: aineistolähtöisen tiedon luotettavuus perustuu sen avoimuuteen (ks. Vakimo 2010, 95). Tutkimusasetelman muuttumista prosessin edetessä tulee voida seurata. Sama ajatus on hyväksytty myös muistitietotutkimuksessa (Fingerroos & Haanpää 2006, 41–44; Ukkonen 2000, 18).

Litteroin valtaosan ryhmähaastatteluista heti haastattelukertojen jälkeen, koska litterointi auttoi seuraavan haastattelun teemalistojen laatimisessa. Välittömästi litteroinista oli kuitenkin muitakin hyötyjä. Kirjoitin samanaikaisesti tutkimuspäiväkirjaa, johon purin kenttäpäiväkirjaani tekemiäni merkintöjä helpommin luettavaan asuun silloin, kun merkinnät ja haastattelutilanteet ylipäättään olivat vielä tuoreessa muistissa. Tekniikka oli toimiva: pystyn ainakin itse palauttamaan haastattelutilanteet hyvin elävästi mieleeni puhtaaksikirjoitetun tutkimuspäiväkirjan välityksellä. Kahdenkeskisten haastatteluiden litteraatiot tein viiveellä, ja sen huomaa tutkimuspäiväkirjasta: havainnot ovat epätarkempia ja epämääräisempiä kuin ryhmähaastattelujen kohdalla, eivätkä kaikki merkintäni enää avaudu edes minulle. Toisaalta tarkan tutkimuspäiväkirjan tärkeys ei ole mielestäni yhtä korostunut yksilöhaastattelujen kuin mitä se on ryhmähaastattelujen tulkinnan kannalta. Useamman ihmisen keskustelutilanteessa yksinkertaisesti tapahtuu enemmän kuin kahdenkeskisessä haastattelussa, niin puheen kuin sanattoman kommunikaationkin tasoilla.

Jo kenttä- ja tutkimuspäiväkirjan kirjoittaminen ovat osa haastatteluaineiston analyysiä. Kenttäpäiväkirjan kirjoittaminen on esianalyysiä: kuvatessaan haastatteluja haastattelija kirjaa samalla ylös havaintojaan, miellelyhtymiään, käsitteellisiä jäsennyksiään sekä mahdollisia viittauksia lukemaansa tutkimuskirjallisuuteen. Kenttäpäiväkirjasta voi havaita sen, miten suhde aineistoon on esioletusten ja tutkimuskirjallisuuden ohjaamaa. Tarkka kenttäpäiväkirjan kirjoittaminen auttaa analyysin myöhemmissä vaiheissa, kun teoreettinen viitekehys ja tutkimuksen kysymyksenasettelu muuttuvat analyysin edetessä. (Huttunen 2010, 41–42.)

Litteroinnissa on olennaista tehdä haastattelujen kirjallisesta asusta tutkimusprosessin ja tutkimuksen tavoitteiden kannalta tarkoituksenmukainen (Ukkonen 2000, 57–62). Litteroin haastattelut melko tarkasti. Jätin täysin litteroimatta vain kohtia, jotka olivat sekä huonoja äänenlaadultaan että hyvin kaukana tutkimuskysymyksistäni. Litteroimatta jätetyistä kohdista kirjoitin kuvaukset puheenaiheista ja keskusteluun osaaottavista henkilöistä pääpiirteittäin. Joissakin haastatteluissa äänenlaatu oli paikoittain niin huono, että katsoin sanatarkkaa litteraatiota tarkoituksenmukaisemmaksi puheenvuorojen kuvauksen. Merkitsin pitkät tauot puheessa pisteellä. Käytin pistettä myös ajatuskokonaisuuksien hahmottamisen apuna, vaikkei puheessa välttämättä ollut taukoja; joskus haastateltavien kommentit olivat pitkiä ja tauottomia vaikka kommentissa saattoi olla selkeästi monta eri ajatusta. Lyhyet tauot sekä selvästi päällekkäin puhumisen tai muun syyn takia kesken jääneet kommentit merkitsin haastatteluihin kahdella ajatusviivalla. Ryhmähaastattelujen kohdalla kaikkien limitäisten vuorosanojen kirjoittaminen omille riveilleen teki tekstistä epäsujuvaa luettavaa. Merkitsin lyhyitä kommentteja vuorosanojen sisälle sulkeissa silloin, kun ne olivat mielestäni niin sanottua minimipalautetta. Minimipalautteella tarkoitetaan lyhyitä äänneitä ja puhetta, joilla on erilaisia vuorovaikutusta ohjaavia tehtäviä keskustelussa. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 26). Minimipalautte kuuluu mielestäni enemmän kulloinkin vastausvuorossa olevan henkilön puheenvuoroon, kuin että se olisi luettavissa puhtaasti omana kommenttina. Kirjoitusasu tekee litteraatioista visuaalisesti kirjallisia ja korostaa haastateltavien asemaa oman elämänsä kertojina.

Litteraation jälkeen tutkimusaineiston käsittelemisessä seurasi teemoittaminen (ks. Moilanen & Rähä 2007, 53–55). Käytin teemoittamiseen kahta erilaista tekniikkaa. Ensin kirjoitin haastatteluista asiasanamaisen listan, jossa käy ilmi mitä teemoja

haastatteluissa oli noussut ja kenen aloitteesta. Listoista pystyy siis lukemaan sekä teemat että sen, ketkä ovat ottaneet ne esille. Niistä pystyy myös lukemaan, minkälaisia merkityssisältöjä haastateltavani ovat antaneet esittämilleni teemoille. Menetelmä sopi muotonsa puolesta hyvin yhteen käyttämäni haastattelutekniikan kanssa; molemmissa merkitysrihmasto lähtee kasvamaan säikeittäin ydinteeman ympärille.

Seuraavaksi tiivistin litteroidut haastattelut poimimalla niistä ensimmäistä teemoittelua mukailevia tekstipätkiä. Tulostin tiivistelmät ja leikkasin ne joko lyhyiksi keskustelunpätkiksi tai irrallisiksi vuorosanoiksi. Sen jälkeen istuin alas ja ryhdyin hahmottelemaan niistä uudestaan teemakokonaisuuksia lattialle. Tämä etnografinen käsityövaihe oli mielestäni tutkimusaineiston käsittelyn kannalta antoisin. Vuorosana- ja keskustelupinot muokkaantuivat jälleen lattiallani uusiksi merkitysrihmastoiksi ja niiden väliset yhteydet ja ristiriitaisuudet nousivat konkreettisesti esiin ihan vaan paperinpaloja siirtelemällä. Yhdistettynä ensimmäiseen teemoittamiseen, pystyin samalla seuraamaan keskustelun kulkua.

Viimeisimpänä, muttei vähäisimpänä, tärkeä asia haastattelujen käsittelyssä oli myös haastateltavien henkilöllisyyden suojaaminen. Käsittelin pitkään aineistoa niin, että haastateltavat oli nimetty haastattelutilanteissa keksimilläni koodeilla, koska minun oli vaikea päättää, mikä olisi paras tapa anonymisoida aineisto. Päädyin professori Hanna Snellmanin vinkistä käyttämään hänen väitöskirjansa aineiston jaottelutekniikkaa (Snellman 2003, 35, 40, 52) Jaottelin haastateltavani karkeasti kolmeen ikäryhmään: 75-vuotiaisiin ja sitä nuorempiin, 76–85-vuotiaisiin sekä yli 86-vuotiaisiin. Ikäryhmät voi erottaa toisistaan pseudonyymien perusteella: 75-vuotiaat ja sitä nuoremmat alkavat kirjaimella M, 76–85-vuotiaat kirjaimella A ja yli 86-vuotiaat kirjaimella E. Näin haastateltavani saivat nimet: Aili, Annikki, Martta, Eino, Elisabet, Elna, Aune, Enne, Esteri, Maria, Marjatta, Martta ja Matti. Aineistojen analyysissä käytän haastateltavien nimiä sekä ryhmille antamiani nimiä: Maanantaikerho, Vapaaehtoiset ja Päivätoiminta.

3. Kentästä kysymyksiksi

3.1. Tutkimuskentän määrittäminen

Etnologia on vertailevaa kulttuurintutkimusta, jonka kulttuurimääritelmän mukaan inhimillisen kulttuurin muodostumiseen vaikuttavat sosiaalisten suhteiden lisäksi si-dokset aikaan ja paikkaan (Lönnqvist 1999, 13; 30–32). Etnologisten tutkimusten kohteet eli tutkimuskentät piirtyvät siten tiettyihin ajallis-paikallisiin ulottuvuuksiin. Etnologinen kenttä ei kuitenkaan rajaudu pelkästään ajallisesti ja paikallisesti, vaan se on aina tavalla tai toisella tutkijan rajaama. Sen rajoja voidaan perustella erilaisilla tavoilla. Yksi tärkeistä perusteista ajan ja paikan tuomien luonnollisiksi miellettyjen rajojen lisäksi ovat käytetyt metodit. Esimerkiksi haastatteluaineiston keskeisyys voi saada tutkimuskenttään kuuluvat ihmiset mukaan kentän määrittämiseen.

Etnologisen tutkimusprosessin voi aloittaa joko tutkimuskysymyksistä tai kentästä käsin ja on myös tyypillistä, että nämä kaksi muokkaavat toisiaan tutkimusprosessin aloittamishetkestä loppuun asti. Tutkimuskentän ollessa vanhuus, yksi tapa määritellä kenttää on tehdä sitä rinnakkain vanhuuden käsitteen kanssa. Tästä näkökulmasta tutkimuskentän määrittely on vanhuuden käsitteellistämistä. Valitsin pro gradu - tutkielmani kentän eli vanhuuden paljon ennen tutkimuskysymysten muotoutumista ja tutkimuskentän rajaaminen oli tutkimusprosessin alussa hyvin lavea. Ikä yleensä ja vanhuus erityisesti ovat merkityksiltään häilyviä, mikä vaikutti kentän rajaamiseen. Itse näin aineistolähtöisen tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukaisena, että ennen varsinaista aineistonkeruuprosessia kenttä muodostui kaikista kronologisen ikänsä puolesta vanhoiksi mielletyistä tai itsensä mieltävistä ihmisistä. Pyrkimyksenäni oli, että haastattelemani ikääntyneet ihmiset saisivat itse ottaa osaa vanhuuden käsitteen määrittämiseen, ja sitä myöten kentän tarkempaan rajaamiseen. Tämä ajatus oli pohjana myös haastattelurunkojen laatiessani (ks. Liite 4: Teemalista.) Ilman tutkimusaineistoa vanhuuden käsitteen tarkempi rajaaminen – eli sen myötä myös tutkimuskenttänä rajaaminen – tuntui sekä ennenaikaiselta että mielivaltaiselta.

Vaikka varsinainen tutkimuskenttä määrittäisikin vasta aineistonkeruun ja analyysin jälkeen, tutkimusaihetta lähestyessä tarvitaan jokin näkökulma. Aineistolähtöisestä, muistitietotutkimuksellisesta näkökulmasta haastattelujen kysymyksenasettelu ja toteuttaminen eivät ole pelkästään menetelmävalintoja, vaan myös osa teoreettista viitekehystä. Charlotte Aull Daviesin (2008, 34) mukaan tavallisesti tutkija aloittaa tutkimusprosessin joukolla kysymyksiä, jotka on kohdistettu jollain tapaa rajatulle alueelle. Sen jälkeen alkaa etnografiselle tutkimukselle luonteenomainen tutkimuskysymysten tarkentumisen, aineiston keräämisen ja teoreettisen viitekehäksen muovautumisen yhtäaikaista ja toisiinsa tukeutuvaa prosessia. Näistä lähtökohdista oman tutkielmani kohdalla tutkimuskentän määrittely tapahtuu rinnakkain aineistolähtöisen käsitteanalyysin kanssa.

Koska vanhuus on ensisijaisesti sosiaalinen ja kulttuurinen käsite, sen määritelmä on aina sidoksissa kontekstiinsa ja sen takia häilyvä. Vanhuus-käsite on myös poliittisesti latautunut kulttuurinen kategoria, joka vaikuttaa vanhusten käsitykseen itsestään sekä muiden käsitykseen vanhuksista (Rantamaa 2001, 51–55; Vakimo 2001, 15, 38). Toisaalta Clare G. Wegnerin (2003, 111–112) tavoin ihmettelen sanan vanhuus stigmatisoivaa ja välteltävää mielikuvaa. En haluaisi lopettaa sanan käyttämistä vain sen takia, että siihen liitetään negatiivisia mieliteitä, joita en itse allekirjoita. Koska minua ei kuitenkaan voida luokitella vanhaksi, mutta haastateltaviani ainakin joidenkin ikämääritelmien mukaan kyllä, heidän mielipiteensä sanan käytöstä on painavampi kuin omani. Näistä syistä käytän tutkielmassani käsitteitä vanhuus ja vanhus, mutta haastateltavistani kulttuurisesti neutraalimpaa nimitystä ikääntynyt.

Kulttuurisen ja sosiaalisen käsitteen määrittely pelkästään aineistolähtöisesti olisi kovin yksipuolista. Ryhmähaastattelutilanteissa havaitsin, kuinka haastateltavani neuvottelevat vanhuus-käsitteen sisällöstä verraten kokemuksiaan ikääntymisestä yleisessä kielenkäytössä vallitseviin näkemyksiin siitä, samoin myös suhteessa toisten ryhmäläisten näkemyksiin (PK; ks. myös Ukkonen 2000, 15). Tein samansuuntaisia havaintoja jo kandidaatintutkielmani aineistonkeruun yhteydessä:

Haastatteluissa Varpu tuntui sanovan kaiken juuri niin, kuin olisi odotettavaa kuulla hänen ikäiseltä yksin asuvalta leskirouvalta. Hänen puheensa oli hyvin vaivattomasti yhdistettävissä käyttämäni tutkimuskirjallisuuden kuvauksiin kodin merkityksistä vanhuksille. Se, miten hyvin hänen ilmaisunsa vastasivat

käyttämäni tutkimuskirjallisuutta, sai aikaan vaikutelman, että hän ikään kuin lausuisi yksin kotona asuvan vanhuksen vuorosanoja. Keskustelut alati vaihtuvien kotihoidon työntekijöiden kanssa ovat todennäköisesti harjaannuttaneet hänet vastaamaan itseään koskeviin kysymyksiin tietyllä tavalla. Keskustelun toinen osapuoli todennäköisesti tukee vanhuuden diskursseja ainakin jossain määrin. Lopputulos on se, että Varpu toteuttaa puheessaan odotettua vanhuskuvaa täydellisesti, eli hän tuntuu omaksuneen vallitsevat vanhuusdiskurssit osaksi omaa identiteettiään. Hänen puheestaan huomaa kuitenkin myös sen, ettei hänen suhtautumisensa yksin kotona olemiseen ole ollenkaan ristiriidatonta. Koska kyse on vain yhden ihmisen haastattelusta, sen perusteella on vaikea tehdä tulkintoja vanhuusdiskursseista yleensä. Aihepiiri jäi siis kiinnostamaan minua. (Maununaho 2008, 28.)

Vanhuuden käsitettä on syytä avata siis myös muista näkökulmista. Käyn tässä luvussa läpi suomalaista etnologista vanhuustutkimusta pohtimalla siinä esiintyviä näkökulmia ja niiden suhdetta sosiaali- ja kulttuurigerontologiseen tutkimukseen. Sen jälkeen käsittelen kronologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen vanhuuden käsitteiden määrittelyistä käytyjä keskusteluja. Luvun lopussa esittelen haastateltujen näkemyksiä vanhuuden käsitteen sisällöstä ja sen käytöstä.

3.2. Etnologinen vanhuustutkimus Suomessa

Vanhuutta on tutkittu etnologisesta näkökulmasta melko vähän Suomessa. Vanhukset ovat kyllä olleet tutkimuskohteena, mutta useimmiten perinteentutkimuksen näkökulmasta, jolloin heillä on nähty olevan keskeinen asema perinteen kantajina ja siirtäjinä. Vanhukset on mielletty menneisyydessä eläviksi, eivät uutta luoviksi sosiaalisiksi ja kulttuurisiksi olennoiksi (Vakimo 2001, 36; 2008 [online]). Ehkä siksi vanhusten elämä ei ole suuremmin herättänyt etnologien kiinnostusta, etenkin nykykulttuurin tutkimuksessa. Kun aloin etsiä tutkimuskirjallisuutta kandidaatintutkielmani yhteydessä, Jyväskylän yliopiston kirjaston opinnäytetyötietokannasta vuosina 1990–2007 etnologian laitokselta löytyi neljä vanhusten elämää käsittelevää gradua, ja niistäkin kaksi käsittelee isovanhemmuutta. Vuodesta 2008 lähtien samaisesta tietokannasta ei löytynyt yhtään uutta vanhuutta käsittelevää opinnäytetyötä. (Ks. Jykdok. Opinnäytteet. Jyväskylän yliopiston kirjasto 2012 [online].)

Opinnäytetöiden aiheet eivät tietenkään suoraan kerro tutkimusaiheiden kiinnostavuudesta. Ne ovat kuitenkin yksi esimerkki siitä, kuinka vähän suomalaisessa etnologiassa on käsitelty ikääntymistä sosiaalisista tai kulttuurisista näkökulmista. Poikkeuksiakin on kuitenkin olemassa. Esimerkiksi muistelua ja muistitietoa tutkinut Pirjo Korkiakangas (2003, 173–203) on kirjoittanut artikkelin myös ikääntyneiden muistelusta voimavaranäkökulmasta. Muistelu kuuluu kaikkiin ihmisen elämänvaiheisiin, mutta sen on mielletty olevan tyypillistä erityisesti ikääntyneille. Artikkelissa Korkiakangas erittelee omaelämäkerrallisten kirjoitusten avulla muistelun eri ulottuvuuksia. Ikääntyneiden taipumusta muistella ei tarvitse nähdä stereotyyppisen vanhuskuvan näkökulmasta, koska muistelulla on monia eri ulottuvuuksia. Muistelun yksilöllisten ja kollektiivisten ulottuvuuksien tutkiminen ja muistelun merkityksen kasvu luotettavana tutkimusaineistona voisivatkin osaltaan laajentaa näkemystä siitä, millaisia asioita voidaan tutkia ikääntyneitä tutkittaessa.

Sinikka Vakimo on tutkinut vanhuutta etnologisesta näkökulmasta maisteritutkielmastaan *Elämää parketeilla: tutkimus Helsingin eläketansseista ja – tanssijoista* (1987) lähtien ja monet hänen tutkimuksistaan myötäilevät tutkimusintressejäni. Vakimo jatkoi maisteritutkielmansa kyselylomake-, havainnointi- ja haastatteluai-
neistojen käsittelyä liseniaattitutkielmassaan *Vanhuus, naiseus ja elämäntapa*. Tutkimus 1980-luvun puolivälin helsinkiläisistä eläkeläistansseista (1992) elämäntavan näkökulmasta. Yhteiskuntatieteellinen elämäntapatutkimus voidaan nähdä toisen maailmansodan jälkeen virinnee elintasotutkimuksen ja hyvinvointitutkimuksen jatkeena. Elintasotutkimuksessa on siirrytty hyvinvoinnin ja elämänlaadun korostamiseen, jolloin elämäntapaan kokonaisuutena sisältyvät yksilön suhteet yhteiskuntaan ja talouteen yhtä lailla kuin yksilön oma subjektiviteetti ja oma osuus elämän järjestämisessä mielekkääksi kokonaisuudeksi. (Vakimo 1992, 51.) Yksilön elämäntapaan vaikuttavat kulttuurille ominaiset arvojärjestelmät muun muassa kollektiivisina arvoina, päämäärinä, odotuksina ja toimintamalleina. Koska ihminen on kulttuurinen olento, kollektiiviset elementit uusiutuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (Vakimo 1992, 53.) Vakimon elämäntapa-analyysin mukaan perhe ja suku eivät enää välttämättä olleet elämän keskeisimpiä yhteisöjä, vaan muut ryhmät olivat korvanneet nämä suhteet jo 1980-luvun puolivälin ikääntyneiltä kerätyn aineiston perusteella. (Vakimo 1992, 245.) Vakimon elämäntapa-analyysi on kiinnostavaa myös oman

tutkimusintressieni kannalta. Elämäntavan muutokset ovat aineistoni valossa vaikuttaneet ikääntyneiden näkemyksiin vanhuudesta.

Sinikka Vakimon väitöskirja *Paljon kokeva, vähän näkyvä* (2001) käsittelee vanhaa naista koskevia kulttuurisia käsityksiä ja vanhan naisen elämäntähtöjä. Vakimo (2001, 36–42; 2003, 213) käyttää vanhuustekojen ja vanhuuspuheen käsitteitä, joita käytän myös oman aineistoni analyysissä. Käsitteet tarkoittavat erilaisia tekoja ja diskursseja, joilla neuvotellaan vanhuus-käsitteen sisällöstä erilaisissa arkisissa kohtaus-tilanteissa ja instituutioissa. Esimerkiksi pukeutuminen ja käytöstavat tai puhe-käytännöt kuten teitittely ja muistelu luovat ja uusintavat tietynlaista mielikuvaa vanhuudesta. Vakimon käsitys vanhuusteosta pohjautuu feministiteoreetikko Judith Butlerin (1990, 128–141) ajatukseen sukupuolesta performatiivisena ominaisuutena, jota tuotetaan arjessa erilaisilla sukupuoliteoilla, jotka taas ovat toistuvia ja kulttuuristen käytäntöjen ja toimintasääntöjen sanelemia. (Ks. myös Vakimo 2001, 37; Vakimo 2003, 213.) Artikkelissa *Kurjuusdiskurssista koomisuuteen* (2003, 212–231) Vakimo jatkaa väitöskirjansa aihepiiristä: vanhan naisen kuvasta nykymediassa. Hän käyttää Pirjo Nikanderin myös käyttämää yksi-ikäisyyden kulttuurin käsitettä mediatekstejä analysoidessaan. Elämäntavan vaiheiden normittaminen on muuttunut ja vanhuuden ikäkauden sosiaalista määrittämistä pyritään siirtämään yhä myöhäisempään vaiheeseen elämässä. Mediarepresentaatioiden kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että naisen vanhuuden ikäkausi rakennetaan joksikin vieraaksi toiseudeksi (Vakimo 2003, 228).

Vanhuustutkimus sijoittuu tieteiden kentällä humanistis-yhteiskuntatieteelliseen risteykseen. Humanistisille tieteille tyypilliset tulkinnalliset tutkimusotteet ovat levinneet yhteiskuntatieteiden keskuuteen ja tiedekuntien väliset rajat ovat hämärtyneet. (Vakimo 2001, 18.) Vanhuustutkimuksella on aina myös yhteiskunnallinen ulottuvuutensa, ja aiheen ajankohtaisuuden tähden myös poliittinen ulottuvuus on otettava jo eettisistäkin syistä huomioon. Muun muassa näistä syistä on mielestäni aiheellista käyttää myös sosiaali- ja kulttuurigerontologian tutkimuskirjallisuutta etnologisessa vanhuustutkimuksessa. Sosiaali- ja kulttuurigerontologia ovatkin usein kiinnostuneita samoista aiheista kuin etnologinen vanhuustutkimus. Sosiaalinen vanhuus liittyy niihin muutoksiin, joita tapahtuu toisaalta rooleissa ja statuksissa, toisaalta yksilön tai ryhmän suhteissa ympäristöön. Ihmissuhteet, perhe, elämäntapa, yhteiskunnallinen

asema, sosiaaliset roolit, toiminta, käyttäytyminen, vuorovaikutus, asenteet ja tietoisuus ovat molempien tieteenalojen kiinnostuksen kohteita. (Jyrkämä 1995, 17–18.)

Vaikka sosiaaligerontologia on lähentynyt humanistisia tieteitä käsittelemällä arkielämän, elämyksellisyyden ja kokemuksellisuuden kaltaisia teemoja, vanhuutta lähestytään vieläkin usein ongelmanäkökulmasta. Tähän vaikuttaa sosiaaligerontologian monitieteellisyys, joka tuo mukanaan lääketieteen, psykologian ja sosiaalipolitiikan sanastoa käyttävät diskurssit: vanhuus on ongelma, johon on etsitty ratkaisua. (Vakimo 2001, 45, 65.) Yksi esimerkki tästä on diskurssi onnistuneesta vanhenemisestä. Siinä näkyy voimakkaasti kehityspsykologian vaikutus, josta voidaan mainita kolme keskeistä teoriaa lähestyä ikääntymistä: jatkuvuusteoria, aktiivisuusteoria ja irtaantumisteoria. Teoriat ovat lähtökohdiltaan samanlaisia: kaikissa selitetään onnistuneen vanhuuden riippuvan toimintamallien mukauttamisesta. Yhteistä niille on myös normatiivisuus: tavoitteena on saavuttaa onnistunut vanhuus, jota voidaan määrittää sanalla tyytyväisyys. (Vakimo 2001, 67.) Sosiaaligerontologisen tutkimuksen monitieteellisyys aiheuttaa siis sen, että sitä on syytä käyttää lähdekriittisesti etnologisessa vanhuustutkimuksessa.

Yksi tapa tulkita nykyvanhusten elämää etnologisessa tutkimuksessa on pohtia sitä suhteessa heidän elinaikanaan tapahtuneisiin historiallisiin ja elämäntavallisiin muutoksiin. Vanhuuden tutkimuskentän määrittelyssä vanhuuden pohdinta historiallisesta näkökulmasta tuo kenttään ajallis-paikallista ulottuvuutta. Nykyvanhuksilla on takanaan hyvin erilainen elämänhistoria kuin esimerkiksi heidän nuoruutensa vanhuksilla. Kokemukset yhteiskunnan modernisaatiosta saattavat vaikuttaa paljon ikääntymisen kokemukseen (Jyrkämä 2003, 19). Suomalaisen yhteiskunnan suuria rakenteellisia muutoksia nykyvanhusten elinaikana ovat muun muassa väestönkasvu, väestön ikärakenteen vanheneminen, elinkeinorakenteen murros, kaupungistuminen ja väestön keskittyminen Etelä-Suomeen (Jyrkämä 1995, 67; 2003, 13–16). Teollistuneessa kulttuurissa vanhusten asema on erilainen kuin agraarisessa kulttuurissa. Palkkatyöyhteiskunnassa vanhuksilla ei ole sijaa työelämässä, agraaritalouksissa he saattoivat ottaa osaa työnjakoon. Modernisaation, teollistumisen ja palkkatyön onkin nähty heikentävän vanhusten asemaa yhteiskunnassa. Erityisesti nopean modernisaation on nähty vaikuttavan negatiivisesti myös kokemukseen ikääntymisestä, vanhusten jäädessä syrjään näkyvästä sosiaalisesta toiminnasta nopeasti muuttuvassa yhteiskun-

nassa. Modernisaation on myös nähty tuovan mukanaan ongelmanäkökulman ja kurjuuden keskeisiksi elementeiksi julkisiin vanhuusdiskursseihin. (Jyrkämä 2003, 19; Vakimo 2001, 75–80.)

Maatalousväestön osuuden putoaminen 50 prosentista 15 prosenttiin kesti Suomessa ennätysellisen lyhyen ajan eli noin 30 vuotta alkaen poikkeuksellisen myöhään eli vasta toisen maailmansodan jälkeen (Jyrkämä 1995, 67). Nopea rakennemuutos Suomessa, etenkin 1960-luvulla, siirsi ihmiset perhe- ja sukuriippuvuudesta lyhyessä ajassa riippuvaisiksi sosiaalipalveluista (Rauhala 1996, 105). Huolenpito vanhuksista siirtyi hyvinvointivaltion vastuulle, ja kotipalvelusta tuli sen ensisijainen muoto (Rauhala 1996, 118). Näin omassa taloudessa asumisesta tuli käytännössä mahdollista suurimmalle osalle vanhuksista. Asuminen samassa taloudessa aikuisten lasten kanssa onkin tullut erittäin harvinaiseksi. (Valkonen & Nikander 1990, 69.) Elina Haavio-Mannila kiinnitti ilmiöön huomiota jo 30 vuotta sitten tulkitessaan tilastollisesti perhettä hoiva- ja tunneyhteisönä. Vuonna 1984 5 prosenttia kaupunkilaisista asui vanhempiensa tai appivanhempiensa kanssa samassa taloudessa. Kaksi viidestä kuitenkin avusti tai tuki perheen huonokuntoisia ikääntyneitä jollain tavalla. (Haavio-Mannila 1984, 125.) Yhtenä modernisaation merkinä pidetäänkin ydinperheen, eli vanhempien ja heidän alaikäisten lastensa, merkityksen kasvua ja samanaikaista muun suvun merkityksen vähenemistä (Helsti 2006, 155–158). Ydinperhettä korostavan perhekeskeisyyden voidaan katsoa kehittyneen 1800-luvulla porvarillisen kaupunkielämän piirissä. 1940–1950-lukujen sotien jälkeisessä jälleenrakentamisen ilmapiirissä niin sanotut elämän perusarvot olivat korostuneet sekä aatteellisella että lainsäädännöllisellä tasolla. (Jallinoja 1984, 50.) Ydinperhemallin korostuneisuus liittyykin yhteiskunnan murrosvaiheisiin (Keronen 1996, 130).

Hyvinvointivaltion rakentaminen Suomessa on ollut niin nopeaa, että nykypäivän vanhukset ovat nähneet sen vaiheista valtaosan. Heidän voidaan ajatella vertaavan omia kokemuksiaan ikääntymisestä siihen, minkälaisia havaintoja heillä on ollut vanhenemisesta aikaisemmin elämänsä aikana (ks. Jyrkämä 1995, 61; Korkiakangas 1996, 50, 53; Ukkonen 2000, 11–12). Tätä taustaa vasten ikääntyvien ihmisten muistot ja kokemukset vanhuudesta ja niiden vertaileva pohtiminen kiinnostivat minua tutkimuskohteena oman kenttätyöni alkuvaiheessa. Oman tutkimusaineistoni kannalta kiinnostavaa onkin, että kaikki edellä mainitut murrokset ovat tapahtuneet haasta-

teltävieni elinaikana, perheen murros myös siihen aikaan, kun he ovat eläneet perhe-elämän aktiivisinta vaihetta.

3.3. Kronologinen, kulttuurinen ja sosiaalinen ikä

Ikä on moniulotteinen käsite. Niin arkikielessä kuin tutkimuksessa sillä ilmaistaan yleensä kronologista ikää, jonka perusteella ihmiset jaetaan eri elämänvaiheissa oleviin ryhmiin: nuoriin, vanhoihin ja niin edelleen. Kronologinen ikä on yksi perusmuuttujista tehtäessä erilaisia sosiaalisia ja kulttuurisia luokitteluja ja kronologinen kalenterivuosisissa mitattava ikä sukupuolen ohella keskeisimmistä tavoista määrittää itseä ja muita (Nikander 1999, 28), eikä sen perusteita aina kyseenalaisteta. Liisa Niemisen (2006, 257) mukaan kronologisen iän korostuminen on tyypillistä modernille, länsimaiselle kulttuurille, koska sitä pidetään objektiivisena kriteerinä yksilöiden luokittelulle ja vertailulle sekä heidän sijoittamiseen historialliseen aikaan.

Iällä – ja sitä myöten myös vanhuudella – voidaan tarkoittaa monenlaisia asioita. Käsitteet vanhuudesta muodostuvat esimerkiksi biologian, psykologian, instituutioiden, yhteisöllisten normien, rituaalien, symbolien ja subjektiivisten kokemusten yhteisvaikutuksesta. Kronologinen ikä toimii muiden ikääntymisten ulottuvuuksien mittarina, ja se on niin hallitseva, että muut tavat tulkita ikää tuntuvat ikään kuin sulautuvan siihen. Koska ikänormit ovat hyvin hallitsevia, arkikokemuksien voidaan helposti nähdä tukevan kronologisia ikäkatteorioita. (Rantamaa 2001, 51–55.)

Vaikka kronologisella ikäluokituksella on myös biologinen perustansa, on se ensisijaisesti kulttuurinen luokitus. Kronologisen lisäksi voidaan siis puhua kulttuurisesta ja sosiaalisesta iästä. Kulttuurinen ja sosiaalinen vanheneminen ovat mielivaltaisia määrittelyprosesseja, joissa määritellään, mikä on sopivaa tai odotettavaa tietyn ikäisten toimintaa (Atchley 2000). Koska iän merkitys yksilölle määrittyy aina yhteisölle ominaisten ikäkäsitysten kautta, on tämä otettava huomioon yksilön ikäkokeuksia tulkittaessa (Rantamaa 2001, 51). Sosiaaliin rooleihin liittyvät ikäodotteet voivat olla niin vahvoja, että ne saattavat jättää muita ikämääritelmän ulottuvuuksia huomaamatta (Rantamaa 2001, 59).

Sosiaalinen vanhuus liittyy niihin muutoksiin, joita tapahtuu toisaalta rooleissa ja statuksissa, toisaalta yksilön tai ryhmän suhteessa ympäristöön. Sosiaaliseen vanhuuteen kuuluvat siis muun muassa muutokset ihmissuhteissa, perheessä, elämäntavassa, yhteiskunnallisessa asemassa, sosiaalisissa rooleissa, toiminnassa, käyttäytymisessä, vuorovaikutuksessa, asenteissa ja tietoisuudessa. (Jyrkämä 1995, 17–18.) Sosiaalinen vanhuus rakentuu vanhuustekojen myötä inhimillisessä vuorovaikutuksessa. Vanhuusteot taas ovat riippuvaisia kulttuurissa vakiintuneista iän tuottamisen tavoista eli ikäjärjestyksistä. (Vakimo 2003, 213–214.) Ikäjärjestelmät voivat olla sekä vakiintuneita että muuttuvia: esimerkiksi vanhaksi määritytään elämän eri vaiheissa ja sosiaalisissa tilanteissa (Vakimo 2003, 212). Kulttuurinen vanhuus rakentuu kulttuurissa vakiintuneista ikäjärjestelmistä, jotka puolestaan luovat puitteet, joissa sosiaalinen ikä toteutuu.

Kulttuurinen ikä ei siis ole muuttumaton, vaikka kronologiseen ikään perustuvat ikäkäsitykset olisivatkin hallitsevia ja vahvoja. Esimerkiksi yksilöllinen kokemus omasta iästä poikkeaa usein kronologisesta iästä, samoin kuin kulttuurisesti määritellystä iästä. Ikään liittyvät kulttuuriset määrittelyt ovat väljentyneet ja kokemus ikääntymisestä muuttuu ikääntymisen myötä. Kulttuuriset ja sosiaaliset olosuhteet asettavat ikääntymisen kokemukselle toki reunaehdonsa ja tulkintakehyksen ikääntymisen kokemusten jäsentämiseksi ja selittämiseksi. (Kangas & Nikander 1999, 8-9.)

Ikään sidotut aikataulutukset ja ikäsopivuudet ovat kuitenkin muuttuvaisia ja nykyään osin murtumassa yhteiskunnallisista syistä. Esimerkiksi eliniän nousu, eläkkeet ja koulutuksen muuttuminen muuttavat myös käsityksiä elämänsä jaksottumisesta (Nikander 1999, 28.) Kärjistetyksi voisi sanoa Antti Kariston ja Riikka Konttisen (2003, 15–16) tavoin, että kulttuurissamme vallitsee kollektiivinen harha: väestö vanhenee, mutta se kuvittelee nuorentuvansa. Tämä muutos on heijastunut myös sosiologi- ja kulttuurigerontologiseen tutkimukseen ja vähitellen myös julkiseen keskusteluun. Vanhuutta on alettu käsitteellistää uudella tavalla elämänsä muuttumisen myötä. Kun länsimaissa vanhuus on perinteisesti nähty lääketieteellisenä ja sosiologisena ongelmana, nykyisin moni elää terveenä ja toimintakykyisenä yhä vanhemmiksi. (Haarni & Hautamäki 2008, 20.) Yksi keskeinen esimerkki vanhuuden mielikuvan muutoksesta ja sen aiheuttamasta vanhuuden uudelleen käsitteellistämisestä on van-

huuden ikävaiheen jaottelu kolmanteen ja neljänteen ikään. Käsiteparin kehittäjänä pidetään Peter Laslettia (ks. esim. 1989) ja sitä on käytetty paljon kuvaamaan niin sanottujen nuorten vanhusten sosiaalista aktiivisuutta ja riippumattomuutta suhteessa vanhojen vanhusten lopulliseen riippuvaisuuteen, heikentymiseen ja kuoleman läheisyyteen. (Ks. Vakimo 2001, 68–69.) Kolmas ikä on myöhäiseen keski-ikään ajoittuvaa, työ- ja lapsiperheen velvoitteista vapaata, taloudellisesti turvattua elämänvaihetta, joka perustuu moniin yhteiskunnan rakenteellisiin kulttuurisiin prosesseihin, kuten yhteiskunnan vaurastumiseen, pitenevään elinikään ja sosiaalipoliittisiin etuihin kuten eläkkeeseen. (Julkunen & Pärnänen 2005, 248). Neljäs ikä on varsinaista vanhuutta, johon siirrytään kun riippuvaisuus kasvaa energioiden vähetessä. (Karisto 2008, 12).

Kolmannesta ja neljänneestä iästä on puhuttu jo monta kymmentä vuotta niin, että tämän päivän ikääntyneet ovat voineet omaksua käsiteparin jo omaan arkeensa ja tapoihinsa puhua vanhuudesta. Muita ikääntymisen yhteydessä käytettyjä kronologisen iän rajoja häilyttäviä käsitteitä ovat muun muassa pidentynyt aikuisuus ja yhdenikäisyyden kulttuuri. Pidentyneellä aikuisuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa yhteiskunnassa vallinnut yksiselitteinen elämänkaari on murtumassa ja muuttumassa useita vaihtoehtoja sisältäväksi elämäkuluksi (Nikander 1999, 29). Silloin selkeiden rajojen vetäminen eri ikävaiheiden välille vaikeutuu. (Nikander 1999, 31). Yhdenikäisyyden kulttuurilla tarkoitetaan taas tilannetta, jossa ikäsidonnaiset käyttäytymisnormit ja ikään liittyvät sopivuudet ovat purkautumassa. (Nikander 1999, 34–35). Käsitteet laajentavat stereotyyppisiä ajatusmalleja, joissa ikääntyminen on liitetty raihnaisuuteen, näkymättömyyteen tai sosiaaliseen marginaaliin (Nikander 1999: 41). Käsitteitä voidaan kuitenkin myös kritisoida siitä, että ne liioittelevat yksilön vapautta määritellä oma ikänsä samalla vähätellen kulttuuristen ikäjärjestelmien merkitystä ja leimavuutta. Uusi käsitteellistäminen ei myöskään poista kokonaan vanhuuden käsitteen passiivista ja ongelmallista leimaa. Nämäkään käsitteet, kuten eivät pohdinnat onnistuneesta vanhuudestakaan, ole neutraaleja, vaan nekin vaikuttavat ikääntyneiden kuvaan itsestään ja muiden ikäluokkien käsitykseen vanhuudesta (Jylhä 2000, 43–47).

3.4 ”Piru ja taivas on vanha, ihminen elää vaan kauan”?

Kun aloitin vanhuuden ja vanhuuskäsitteen moniulotteisuuden pohtimisen tutkielman alkuvaiheessa, mieleeni tuli hyvin perustavanlaatuinen kysymys: mitä sanaa tulisi käyttää puhuttaessa vanhuudesta? Jo tämän kysymyksen herääminen kertoo vanhuuden käsitteen moniulotteisuudesta ja ongelmallisuudesta. Aineistolähtöisestä näkökulmasta oli luontevaa lähteä hakemaan vastauksia haastateltavilta. Heilläkin oli erilaisia mielipiteitä asiasta.

Marjatta: - - *en mä vieroksu mitään en, se on ihan sama onkse seniori vai ikä-ihminen vai mikä vaan. (VE 1.)*

Aune: *Vanha on vanha. Eikä se tarkoita sitä että se tarvitsee siis olla mielellisesti ja. (MK 1.)*

Annikki: *Joku ikääntynyt on hyvä sana. (MK 1.)*

Maria: *Ei vanhus on väärä sana, mun mielestä seniori on paljon parempi sana. (VE 1.)*

Matti: *Vanhuus-sanaa turhaan, se on ihan hyvä sana.*

Marjatta: *Niin en mäkään sitä vieroksu ollenkaan. - - (VE 1.)*

Osa haastateltavista kritisoi vanhuus-sanan käyttöä voimakkaasti, osan mielestä se oli tietyn ikävaiheen luonnehtimiseen ”ihan hyvä sana” (esim. VE 1.) Hyväksyvä, neutraali tai kielteinen suhtautuminen sanaan ei ollut yksiselitteisesti riippuvainen siitä, kokivatko haastateltavat itsensä vanhoiksi vai eivät. Suuri osa vanhaksi itsensä kokevista piti kuitenkin jotain neutraalimpaa nimitystä, kuten ikääntynyttä, eläkeläistä tai senioria sopivampana nimityksenä heidän kanssaan samanikäisille ihmisille. Osa hyväksyi käsitteen vanhuus kuvaamaan ikävaihetta, muttei käsitettä vanhus kuvaamaan vanhuuden ikävaiheessa olevia ihmisiä. Osa taas hyväksyi minkä tahansa nimityksen, vaikkei itse kokenut olevansa siinä ikävaiheessa, mitä vanhuudeksi nimitetään. (MK 1; MK 2; VE 1; VE 2; PK 1.)

Suhtautuminen käsitteisiin oli riippuvaista niiden käytön kontekstista. Esimerkiksi lehtikirjoitusten ikämääritelmät koettiin negatiivisina ja virallisilta tahoilta kaivattiin neutraalia kielenkäyttöä, kun taas sukulaisten ja etenkin lasten ikämääritelmät suvaittiin tai niihin suhtauduttiin huvittuneesti. (MK 1; MK 2; VE 2.)

Marjatta: No lehdistö tekee vanhukseks. Vanhus jäi auton alle tai niin, se alkaa olla jo joku viiskymppinen suurin piirtein. (VE 2.)

Aune: Ikääntynyt on hyvä. Nykysin lääkärit käyttää sitä ikääntynyttä. (MK 1.)

Annikki: Ei kai kukaan suoraan tule sanomaan että että sinä kun olet vanha niin mitä mieltä sinä olet jostakin asiasta. Ei semmosta tule. (MK 2.)

Eila: Lapset nimittää meitä vanhoiksi. Lapset muttei aikuiset. (MK 2.)

Eila: Mutta kyllä nuoriso nimittää meitä vanhoja. Minä muistan ainakin itse.

Annikki: Mikskä?

Eila: No semmoset kakskyt seitsemäntoistavuotiaat. Pojanpoika tuli oi ku sä oot mummo vanhentunut sanoi mulle, se oli pitkiä aikoja poissa. (MK 2.)

Aloitin jokaisen ryhmän kanssa haastattelut kysymyksellä: Oletteko te vanhoja? Haastattelurunkoja suunnitellessani olin ajatellut kysymyksen toimivan lähinnä kevyenä keskustelun herättäjänä ja merkkinä siitä, että olen kiinnostunut nimenomaan haastateltavien omista kokemuksistaan ikääntymisestä, alkaen vanhuuden käsitteen määrittelystä. Haastattelujen edetessä kysymyksen merkitys kuitenkin kasvoi tutkimusaineistossani. Vanhuuden käsitteen määrittely on sidoksissa moniin henkilökohtaisiin ja sosiaalisiin seikkoihin. Se on riippuvainen käyttäjästä, käyttöyhteydestä, elämäntilanteesta ja hetkellisestä mielialasta. Haastateltavien tavat määrittellä vanhuutta sekä tukivat toisiaan että olivat täynnä ryhmien sisäisiä ja välisiä ristiriitaisuuksia. Jokaisesta ryhmästä löytyi sekä itsensä vanhoiksi kokevia, sekä sellaisia, jotka eivät koe itseään vanhoiksi, kaikilla oli erilaisia määritelmiä siitä, mistä se johtuu. Vanhuutta koettiin sekä henkilökohtaisista että ympäristön määrittelemistä lähtökohdista. Haastateltavien vanhuusmääritelmät vastasivat myös epäsuo-

rasti ikääntymisen kokemuksia ja muistoja koskeviin kysymyksiin. Samoin ikääntymisen kokemuksia ja muistoja koskevien kysymysten vastaukset olivat täynnä käsitteiden vanhuus ja vanhus määritelmiä. Kiehtovaa määritelmässä on se, että koko etnologisen vanhuustutkimuksen kenttä määrittyi mielestäni näiden avainkäsitteiden kautta.

Toisin sanottuna tutkimusaineiston keruuprosessin ja teemoittamisen myötä vanhuuden käsite alkoi kiinnostaa minua tutkimuksen taustoittamisen sijaan tutkimuskysymyksenä. Tutkielmassani kysyn siis, minkälaisen kokemuksen välityksellä ikääntyneet määrittelevät vanhuutta. Kysyn myös, millä tavoin yhteiskunnan rakenteelliset muutokset ovat vaikuttaneet vanhuuden kokemiseen. Samalla pohdin vanhuuden käsitettä ja sen muutosta, sekä sitä, miten etnologisen vanhuustutkimuksen kenttä määrittyi vanhuuden käsitteen uudelleen määrittelyä kautta.

Teemoittaessani aineistoa kokeilin jakaa haastateltavien määritelmiä vanhuudesta muun muassa kronologisiin, kehollisiin ja psyykkisiin sekä kulttuurisiin ja sosiaalisiin määritelmiin. Kulttuurisen ja sosiaalisen vanhuuden moniulotteisuuden takia jaottelu oli epäluontevaa: valtaosa aineistossa esiin tulleista määritelmistä sopi aivan yhtä hyvin myös muihin ryhmiin. Esimerkiksi kronologinen ikä on kulttuurinen ja sosiaalinen määritelmä, kehollisia vanhuuden oireita koetaan verraten oman kehon tilaa aikaisempaan tilaan tai nuorempien vastaavaan, ja samoin on psyykkisten ominaisuuksien kanssa. Psyykkiset ja keholliset ikääntymisen oireet taas koetaan yleisesti osana sosiaalista ikää. Luokittelun rajat ovat siis erittäin häilyviä. Kuitenkin kaikkien ryhmien kohdalla samat teemat toistuivat vanhuuden ominaisuuksia kuvaillaessa, tosin eri ryhmät painottivat eri asioita ja lähestyivät teemoja ajoittain eri näkökulmista. Huomasin siis jo haastattelujen varhaisessa analyysivaiheessa tutkimusaineiston tukevan käsitystä vanhuudesta moniulotteisena, ristiriitaisena, kontekstisidonnaisena eli muuttuvaisena mutta silti alituisen stereotyyppisen vanhuuskuvan kanssa neuvottelevana käsitteenä. (MK 1; MK 2; MK 3; PT 1; PT 2; PT 3; VE 1; VE 2; VE 3.) Siksi vanhuuden määrittely vakiintuneiden tutkimuskäsitteiden avulla tuntui keinoitekoiselta. Näistä syistä päädyin teemoittamaan aineiston käyttäen vakiintuneiden ikämääritelmien sijaan haastatteluissa esiin tulleita mielle yhteyksiä ja ristiriitaisuuksia vanhuuden ominaisuuksia määriteltäessä. Näistä keskeisimpiä olivat ikääntyvän kehon hetkellisyys / pysyvyys, muisti / itsensä hallinta, saamattomuus /

kiireettömyys, itsenäisyys / yksinäisyys sekä hoivan muutos eli perhe > yhteiskunta > ?. Tämäkin teemoittelu on täynnä päällekkäisyyksiä. Suuri osa aineistositaateista on luokitelta-vissa useamman teeman alle, ja siksi käsittelen teemoja osittain rinnakkain.

Luvussa 4. käsittelen tutkimusaineistoa ryhmä kerrallaan kuvaten haastateltavien kokemuksia ja muistoja kustakin teemasta. Neljä ensimmäistä teemaa kuvaavat ensisijaisesti vanhuuden henkilökohtaisia, kokemuksellisia ulottuvuuksia. Luvussa 5. käsittelen yhteiskunnan ja hoivan muutosta kuvaavaa teemaa Perhe > Yhteiskunta > ? ryhmä kerrallaan. Yhdistän luvussa 4. kuvailut ikääntymisen kokemukselliset ulottuvuudet ja muistot keskusteluun sosiaalisesta ikääntymisestä, yhteiskunnallisesta vanhuudesta sekä muutoksista, joita niissä on tapahtunut. Haastateltavat suhteuttivat muistojaan entisaikojen vanhusten ominaisuuksista ja olosuhteista omaan elämäänsä ja tapoihinsa kokea ja käsitteellistää vanhuutta. Lähestyn luvussa 5. aineistoa siis muistitietotutkimuksellisesta näkökulmasta. Luvussa 6. teen yhteenvedon analyysistä vanhuuden käsitteen ja näkökulmasta ja esitän uusia kysymyksiä.

4. Kokemuksellinen vanhuus

4.1. Ikääntyvän kehon hetkellisyys / pysyvyys

Kaikissa ryhmissä mainittiin joitakin kehollisia oireita, jotka liitettiin ikääntymiseen ja vanhuuteen. Esimerkiksi ikääntymiseen liittyvät nivelvaivat mainittiin jokaisessa ryhmässä. (MK 1; VE 1; PK 1.) Kokemuksissa oli paljon eroja: ikääntyvä keho oli kaikille itsestään selvyys, mutta keholliset vanhuuden kokemukset vaihtelivat. Maanantaikerholaisten keskusteluissa Annikki summasi vanhuuden keholliset oireet sanaan raihnaisuus (MK 2.) Niinä hetkinä, joina hän tunsu itsensä raihnaiseksi, hän tunsu itsensä myös vanhaksi. Samoin raihnaisilta näyttävät ikääntyneet ihmiset hän mielsi vanhoiksi. Raihnaisuuteen liittyi ajatus siitä, että tarvitsee apua liikkumiseen:

Mä katson tuolla kaupungilla kun kävelee rollaattorilla semmonen että se ei tiedä missä se pitää laukkaa, laukku on painava tahi oli rollaattori tai ei. Tunuu kun katsoo että se niinku lyhyistyy sen ostostensa kanssa se on. Mulla itselläni jo on nyt sellasia, se johtuu tosta mun, mul on semmonen hermosärky. Et mä oon aina niin ku varuillaan et piru jos nyt se vie mua tuonne tienposkeen tai jotain. Se tulee ykskaks se tosi tosi huono paikka. Niin kyl mullon itse verrattavissa jo sitä et silloin kun mulla jalat pettää niin mä tunnen olevani vanha. Ja mä katson että toiset jotka talutetaan ja et ne on vanhoja kanssa. (MK 2.)

Raihnaisuuden kokemukset olivat kuitenkin hetkellisiä, ja raihnaisuuden kautta koettu vanhuus rajoittui näihin hetkiin. Kaikilla ryhmäläisillä oli samansuuntaisia ajatuksia raihnaisuuden ja vanhuuden välisestä yhteydestä.. (MK 1; MK 2.) Kun ryhmäläiset muistelivat nuoruutensa aikaista vanhuutta, ryhmän ajatuksensa erosivat selvästi heidän omista kokemuksistaan. Ennen ihmiset miellettiin pysyvästi vanhoiksi jo pelkästään heidän fyysisen olemuksensa perusteella. (MK 1.)

Aili: Kyllä mä muistan että omaa äitiä piti jo kuuskymppisenä se on vanha. Jotakin valitti vaivaa niin sitä oli johan sitä nyt tuossa iässä on! (MK 1.)

Aune: *Ihmiset näytti ehkä silloin vanhemmalta.*

Aili: *Niin niin ne vanheni aikasemmin. Eihän nyt ihmiset paljon vanhenekkaan (naurua).*

Martta: *Silloin ennen vanhaa oli ihan hyvä jos joku kaheksankymppiseksi eli mutta nykyäänhän ei oo enää vaikka eläis melkein satavuotiaaksi niin sit vasta ruvetaan vähän ihmettelemään et on ihmettä. Kun ennen ei oo se elämänkaari niin pitkä, ei ollut tällönnen lääketiede eikä (myöntelyä). Minun mielestä ainakaan. (MK 1.)*

Ihmiset näyttivät maanantaikerholaisten mielestä ennen vanhoilta aikaisemmin kuin nykyään, ja tämä vaikutti siihen, että heitä myös pidettiin vanhoina. Yhdeksi syyksi tähän muutokseen mainittiin eliniän piteneminen: kun aikaisemmin ihmiset kuolivat nuorempina, ryhmäläisten ikäiset ihmiset olivat jo selkeästi vanhuuden ikävaiheessa. Kuitenkin vaikka entisaikojen vanhukset muistettiin olemukseltaan tämän päivän ikääntyneitä vanhempina, olivat he ryhmäläisten mielestä heitä terveempiä. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Martta: *Must tuntuu että me ollaan raihnasempia kuin meidän omat vanhemmat on ollut.*

Me ollaan eletty vaik ne on elänyt sodanjälkeisen kovan elämän ja me ollaan eletty omal tavallaan kovan elämän koska me ollaan sitä ikäpolvee joka me ollaan tehty kovaa työtä. (Aune: Joo.) Suurin osa että.

Aune: *Kyllä ja tota noin niin kyllähän se tietysti just niin kun monta kertaa sanotaan että kun verrataan nyt nää meittä parikyt vuotta nuorempia niin ne on todella monta kertaa sairaampia kuin me tää meidän ikä. Ja me ollaan kuitenkin kärsitty just sota-aika ja kaikki ja ei se ravintokaan ollut mitään kaksista että.*

Martta: *Eihän ne lääkärissä käynyt (Aune: Niin.) hierojalla ne kävi ja kuppurilla ne kävi ja jotain. (Aune: Niin joo ne hoiti eri tavalla) Joo hoiti niin luonnon kaikkennäköstä sellasta. Ja ei silti, syödäänhän mekin luonnonlääkettä purkista mutta en mä tiedä, se on vaan uskonasia (naurua) (MK 2.)*

Syitä tähän ristiriitaiseen näkemykseen entisaikojen ikääntyneiden vanhemmasta olemuksesta ja paremmasta terveydestä haettiin eliniän pitenemisen lisäksi siitä, ettei

ennen sairauksia diagnosoitu samalla tavalla kuin nykyään. Maanantaikerholaiset esimerkiksi keskustelivat yhdessä haastattelussa Annikin ihmettelyn innostamana aiheesta ”mihin ne ennen kuoli kun ei ollut syöpää?” (MK 2.) Eliniän piteneminen aiheutti ryhmäläisille pelkoa pitkästä, hoitoriippuvaisesta varsinaisesta vanhuudesta, joka todennäköisesti heitäkin tulevaisuudessa odotti. Sinällään positiivisena koettu eliniän piteneminen aiheutti ryhmäläisissä turvattomuutta.

Aili: Se on just se pelko kun on.

Martta: Miten sitten.

Aili: Niin se on se pelko.

Martta: Niin se on se pelko.

Aili: Minä oon niin sataprosenttisesti eutanasian kannattaja. Että että siinä vaiheessa niin sitä pitäs auttaa eikä kiduttaa.

Martta: Niin että semmonen hoitotestamentti mun miehenikin oli tehnyt semmoisen. Ei meinannut millään oma lääkäri suostua siihen kyllä se sitten suostu tekemään sen.

Aili: Mutta kun se hoitotestamenttikan ei anna sitä eutanasiaa.

Martta: Ei anna ei anna se sitä mutta antaa se kuitenkin että jos on semmosessa kunnossa että ei enää niinkun kaikki letkun voimalla niin sitä ei voida enää tehdä että.

Sonja: Niin että tää pitkä ikä mikä sitten tuo omalla tavalla turvattomuutta?

Martta: Tuo loppupätkä on turvattomuutta kyllä. (MK 3.)

Elinolojen nähtiin kuitenkin parantuneen kehollisen ikääntymisen näkökulmasta, koska ikääntyneiden elämä nähtiin huomattavasti entistä helpompana (MK 1; MK 2; MK 3.):

Aili: Parempaan kai se jokapuolella on mennyt kun ajatellaan että kumminkin kaikessa elämässä on tullut niitä helpotuksia niin paljon, kaikki koneet ja kaikki. Mä en voi siis käsittää et mitä ne teki tuhatyheksänsataa vuotta kun ei ne keksinyt mitään! Kaikki keksittiin tuhat yheksänsataaluvulla! Kaikki keksinnöt! (MK 3.)

Elinolojen helpottumiseenkaan ei suhtauduttu varauksettoman positiivisesti. Entisaikojen ikääntyneet kantoivat raihnaisinakin vastuuta perheen työnjaosta esimerkiksi hoitamalla lapsia, ja ryhmäläiset pohtivat, olisivatko he fyysisesti virkeämpiä, jos heillä olisi vastaavia velvollisuuksia.

Annikki: Ehkä me oltas virkeempiä jos meillä ois sitä pakollista ruumiillista työtä pidempään, mitä arvelet?

Aili: Mitä sä tarkoitat, että työssä pitäis olla pitempään? (MK 3.)

Pohdinta päättyi kuitenkin ajatukseen ”Ei tällä kunnolla ei.” (Annikki, MK 3.) Syyksi mainittiin, ettei vastuullisempi elämä olisi enää samanlaista kuin aikaisemmin, eivätkä he siksi osaisi osallistua ydinperheen työnjakoon nykyisissä olosuhteissa. Osa heistä oli hoitanut säännöllisesti esimerkiksi lapsenlapsia eläkkeelle jäätyään, mutta näkivät sen tämän hetken fyysisessä kunnossa mahdottomuudeksi. Ailin sanoin: ”nyt ei enää tänä päivänä kehtais edes.” (MK 3.)

Maanantaikerholaisten suhtautuminen omaan keholliseen ikääntymiseen sekä vanhuuteen liittyvään raihnaisuuteen verrattuna muistoihin entisestä oli siis hyvin ristiriitaista. Heidän raihnaisuutensa oli vain hetkellistä, ja vanhuutta koettiin sen kautta vain lyhyen ajan. Entisaikojen ikääntyneet taas luokiteltiin vanhoiksi pelkän ulkonäön perusteella ja selvästi varhaisemmassa vaiheessa kuin nykyään. Kuitenkin entisaikojen vanhuksia pidettiin tämän päivän ikätovereita terveempinä. Heidän nähtiin kykenevän ottamaan osaa perheen työnjakoon, vaikka elinolot olivatkin ennen fyysisesti raskaampia. Silti ennen jo 60-vuotiaat olivat kehollisen ikääntymisen kontekstissa vanhoja, kun nykyään 80-vuotiaatkaan eivät sitä välttämättä ole.

Päivätoimintalaiset puhuivat omista kehollisen vanhuuden oireista hyvin toteavaan sävyyn. He luettelivat ensimmäisessä haastattelussa lyhytsanaisesti nivelvaivojen ja kengänkoon kasvamisen kaltaisia yksittäisiä ominaisuuksia, mutta ne eivät aiheuttaneet suurempaa keskustelua. Kaikilla ryhmäläisillä oli useita sairauksia, mutteivät nekään aiheuttaneet erityisemmin keskusteluja suuntaan eikä toiseen. He olivat kyllä kehollisesti ja kronologisesti vanhoja, muttei kehollinen vanhuus pelkästään tehnyt heistä kokemuksellisesti vanhoja. (PT 1; PT 3.)

Esteri: *En minä vielä oo tarpeeks vanha. Vielä pääsee ylös aamulla niin yksin niin.* (Kikattaa) *No tietysti vuosissahan minä oon vanha.* (Sonja: *Joo.*) *Mutta voi kun minulla oli taaskin semmonen ilonaihe kun vanhemman pojan poika tuli perheineen niin kun se oli se mummin isomummin kans sitten se liikutus siitä niin.* (Sonja: *Niin niin.*) *Vaikka minä istuin paikallani niin se se neli-viis-vuotinen piirteli mummille ja. No en minä nyt höpsö ole, kyllä minä myönnän mut silti on ihanaa kun on selviää vielä niinkuns. Ja että polla pelaa sanotaanko.*
(PK 1.)

Maanantaikerholaisten tavoin myös päivätoimintalaiset muistivat entisaikojen ikään-tyneiden tulleen vanhoiksi aikaisemmin, samoin kuin heidän muistettiin olleen vanhemman näköisiä:

Esteri: *Huivi pantiin leuan alle ja. Oli joo sellasta puhasta puuvillaa kesällä, ei silloin ollut tätä kiusallista keinokuituu.*

Elna: *Oikeestaan osaa sanoo miltä nyt ne näytti muuta kun vanhanaikasilta.*
(PT 1.)

Syyt muutokseen myötäilivät maanantaikerholaisten ajatuksia: eliniän ollessa lyhyempi jo kuusikymppiset olivat vanhoja ja kahdeksankymppiset olivat jo poikkeuksellisen iäkkäitä. Varsinkin Elna oli havainnut tämän muutoksen. Hän oli työskennellyt ennen eläkkeelle jäämistä monta kymmentä vuotta vanhainhoitolaitoksessa, ja hän muisteli, kuinka harvinaista hänen työuransa aikana oli viettää 80-vuotissyntymäpäiviä. (PT 3.)

Päivätoimintalaiset eivät juurikaan keskustelleet kehon ikääntymisestä raihnaisuuden kontekstissa, vaikka he olivat kaikista haastateltavista lähimpänä raihnaisen vanhuksen määritelmää. Kaikilla heistä oli toimintaa heikentäviä pysyviä sairauksia, ja he olivat vanhusten palveluiden asiakkaita. Kehon ikääntymisestä puhuttiin kuitenkin lähinnä arjen hidastumisen kontekstissa, jota käsittelen luvussa 4.3. Suhtautuminen kehon ikääntymiseen oli siis hyvin mutkatonta ja toteavaa. Silti ryhmäläisten mielestä entisaikojen vanhukset suhtautuivat kehon raihnaisuuteen vielä mutkattomammin: ”Se otettiin niin kun luonnollisena se elämä. - - Jos siinä huono vointi huononi ja

kaikki niin se oli niin kun luonnollista. Ei siitä naristu tai valitettu. - - Se otettiin kohdalla vastaan. (Elna, PT 2.)

Vapaaehtoisten haastatteluissa puhuttiin ikääntymisen kehollisista oireista hyvin vähän, eikä varsinaisesti kielteisesti. Sama asenne päti niin omiin kokemuksiin kuin keholliseen ikääntymiseen ylipäätään. He mainitsivat kyllä muiden ryhmien tavoin nivelvaivojen kaltaisia ikääntymisen oireita, mutta vain ohimennen. Heille myös kronologinen ikä oli vähemmän merkittävä tekijä vanhuutta määriteltessä kuin muille ryhmille: ”Niin kauan kun nimensä muistaa niin ei ole vanha.” (Matti, VE 1.) Vapaaehtoiset suhtautuivat huvittuneesti kulttuuriseen kuvaan vaivoja valittavasta vanhuksesta, ja olivat sitä mieltä, että monien heidän ikätovereittensa suhtautuminen asiaan on samansuuntainen. (VE 1.)

Matti: Mutta se sen huomaa kyllä täällä näitä kun vapaaehtoisia käy täällä niin aika vähän ne narisee sairautta. Ne pitää ne ja menee vaan vaikka olis kummonen olo niin ihmiset menee ja on ja hoitaa homman.

Marjatta: Joo se ei ole pääpuheenaihe ei ei ei.

Enne: Et onko vatsa toiminu. (Yleistä naurua) Niin vanhoja emme vielä oo.

Enne: Et sit tietysti jos tulee jotain ihan hirveitä niin sittenhän sitä saattaa sanoa että mul oli sitten eilen semmonen ja semmonen päivä mut muuten.

Matti: Eikä sitä kannata ruveta puhumaan, toinen sanoo pian että mulla on näin paljon pahempi sairaus kun sulla niin menee äkkiä kilpavarusteluksi.

(Yleistä naurua ja myöntelyä) (VE 1.)

Ikä oli heille kunkin ihmisen oman kokemuksen varassa, joten vanhuus oli heille nimenomaan koettua vanhuutta. (VE 1; VE 2; VE 3.) Raija Julkusen (2003, 27–29) mukaan kokemuksellinen itsestä kiinni -ajattelutapa iän yhteydessä on sekä yleisempää kuin aikaisemmin että edelleen yleistymässä. Ajattelutapa, eli eräänlainen oman iän yksilöllistyminen on yhteydessä keskusteluun kolmannesta iästä. Odotetun eliniän pidentyessä käsitys eri ikävaiheista on muuttunut. Terveen eliniän pidentessä ajatus vanhuudesta lykätään yhä kauemmaksi sen kuvan muuttuessa samanaikaisesti yhä nuorekkaammaksi ja aktiivisemmaksi. Jos verrataan ryhmien kokemuksia toisiinsa, tulee ottaa kuitenkin huomioon, ettei vapaaehtoisten terveys ollut vielä merkittävästi huonontunut, heidän elämänsä oli poikkeuksellisen aktiivista ja suurin osa

heistä kuului myös kronologisen ikänsä puolesta kolmanteen ikään. Vapaaehtoisten ikä-toverit eivät yleensä enää miellä itseään vanhoiksi, ja aktiivinen elämäntapa ei jätä aikaa keskittyä tarkkailemaan ikääntyvää kehoa (Järvelä & Junkala 2006, 7, 15). Nämä tosiasiat selittävät varmasti osittain heidän suhtautumisensa keholliseen ja kronologiseen vanhuuteen:

Matti: Ei se aina tervaydestä oo kiinni, voi olla hyvinkin sairas mutta on aina menossa aina. Tuntee nuorekkaks ittensä olemassaolonsa.

Enne: Se on se kokonaisuus.

Matti: Se on se kokonaisuus joka sen määrittää. (VE 1.)

Matti: Kyllähän nyt joku ihminen voi olla, ei oo ikää paljon olemassa mut on vanha jo.

Enne: Ja toinen yheksänkymmentviisvuotiaana täysin järjissään ja hallitsee oman itsensä.

Maria: Se mitä sanotaan sisuskaluissa se että tuntee itse onko nuori vai vanha.

Matti: Se on se et hallitsee ittensä niin se on. (VE 2.)

Ikä on itsestä kiinni -asenteesta huolimatta, suurin osa ryhmäläisistä muisti entisaikojen 60–70-vuotiaat yksiselitteisen vanhoina. Syyt tähän olivat toisten ryhmien tavoin usein ulkoisia:

Marjatta: Joo ja oli tummat vaatteet, isoäidilläni ainakin oli tummat vaatteet, huivi oli aina ja tukka oli semmonen pitkä mikä oli aina letitettiin ja se oli pyöritetty tänne (Enne: Nutturalle.) nutturalle. Siis niin kauan kun mä muistan hän oli mun mielestä aina saman näkönen (Enne: Mummun näkönen) et siin ei tapahtunut mitään semmosta. Että mä tykkäsin että ei hän niin kun vanhentunut, hän oli vanha jo. Tehny raskaan työn ja ollu kaikkea, synnyttänyt monta lasta ja tämmöstä niin hän oli niin kun aikaseen vanhentunut.

Enne: Kuuskyt vuotias oli silloin ehdottomasti vanhus. (VE 1.)

Marian muistot omasta suvusta erosivat ryhmän muuten yksimielisestä kannasta entisaikojen vanhuksista. Marian äidin ja mummun aktiivinen elämäntyö oli saman-

kaltainen tämän päivän ikääntyneillä, eivätkä hekään siis olleet Marian mielestä koskaan vanhoja:

Maria: Mun täytyy kyllä sanoa et mun sukuni on, mun äiti, vanhempani ja mun mummu äidin äiti hän asu meillä tossa kanssa ja. Niin mä sanon että ne oli semmosia nuorekkaita meneviä, ne oli kaikessa mukana. Että tota mun mummuakaan ei ollut mikään vanha ihminen koskaan vaan se oli ja todella ajassa, se seuras politiikkaa se seuras ja se oli ajassa mukana aina. (VE 1.)

4.2. Muistin heikentyminen / itsensä hallinta

Muistin heikentyminen mainittiin jokaisessa ryhmässä ensimmäisenä vanhuuden merkkinä. Ryhmien sisäisesti keskustelu muistista oli hyvin yksimielistä, muttei ristiriidatonta. Haastateltavat olivat huomanneet muistinsa jo huononneen: nimimuisti oli heikentynyt, muistilappuja ja kalenteria tarvittiin enemmän kuin aikaisemmin ja asioiden löytäminen tuotti aiempaa enemmän ongelmia. Jo ilmennyttä muistin lievää heikkenemistä ei kuitenkaan pidetty vakavana, vaikka se miellettiinkin yksiselitteisesti vanhuuteen liittyväksi. (MK 1; MK 2; MK 3; VE 1; VE 2; VE 3; PT 1; PT 2.)

Maanantaikerholaiset kertoivat, kuinka muistin heikkeneminen oli heihin vaikuttanut, mutta kukaan heistä ei suhtautunut kokemuksiinsa erityisen kielteisesti. Huonomuistisista hetkistä puhuttiin lähinnä arkiseen, välillä myös huvittuneeseen sävyyn: ”No nimimuisti häviää mutta se ei oo kuulema vaarallista. Siis kun voi muistaa just jonkun nimen, hetken kuluttua se on kuin kumilla pyyhkästy pois mun päästä ja taas tulee se kaivattu jostakin.” (Aune, MK 1.) Kävimme haastatteluissa läpi erilaisia arkisia tilanteita, joihin muistin huononeminen vaikutti. Esimerkiksi Annikki kertoi muiden myötäilemänä siitä, kuinka tavaroiden löytämiseen tarvittiin pitkiä muistelu-tuokioita, joissa käytiin läpi päivän tapahtumia vaihe vaiheelta ja sukulaisten nimiä sai luetella pitkät litaniat ennen kun oikea nimi osui kohdalle. Muistin lievää heikentymistä ryhmäläiset kokivat pystyvänsä kompensoimaan erilaisilla keinoilla, esimerkiksi ryhmän mukaan ensimmäisenä heikentyvää nimimuistia pystyttiin harjaannuttamaan muistisäännöillä ja sanaleikeillä. (MK 1.)

Maanantaikerholaisten läheiset suhtautuivat useimmiten ikääntyneiden muistin heikkenemiseen samalla huvittuneisuudella kuin he itsekin. Esimerkiksi Annikin sukulaisilla oli tapana vitsailla hänen muististaan: ”Lapset ne tota niinku pitää hauskana sitä, niillon niin kauheen kivoja, öö tai kivoja ja kivoja sellasia juttuja jotta tota vois vaikka loukkaantua sillä lailla. Että ne vetoavat muistiin tai valikoivaan muistiin - - ” (Annikki, MK 1.) Omaisten suhtautumista ei kuitenkaan aina otettu vastaan ongelmattomasti. Esimerkiksi Marttaa muistin heikkeneminen itsessään ei häirinnyt, mutta se, etteivät hänen omaisensa aina uskoneet hänen muistojaan, aiheutti tuntemuksia sukupolvien välisestä etäisyydestä: ”- - nykyään meidän oma tää nykyinen sukupolvi ei niin kun hyväksy kun me muistetaan semmosia vanhoja juttuja et ei sellasta oo ollutkaan, ettei se niin oo ollutkaan.” (MK 3.)

Huolimatta kevyestä suhtautumisesta muistin lievää heikkenemistä kohtaan ryhmä suhtautui vakavasti – jopa peläten – mahdollisiin vakavampiin muistihäiriöihin. Keskusteluista huomasit, että haastateltavat olivat pohtineet muistin vakavan huononemisen mahdollisuutta lähitulevaisuudessa aikaisemminkin. Useista lainauksista huomasit, että he olivat myös keskustelleet läheistensä kanssa asiasta. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Martta: Mä oon aina sanonu, silloin jo kun mies (oli vielä elossa) puhuttiin että tota vaihetta mä pelkään että tulee se semmonen aggressiivinen vaihe. Se olis musta kaikista pahinta mitä vois kuvitella. (MK 3.)

Aili: Minä oon kaikille sanonut että minua ei tulla sitten. Saatte henkilökunnalle sanoa heti että minä oon sanonut että minä makaan suu auki sängynpohjalla minua ei saa kukaan tulla katsomaan ja henkilökunta ei saa sanoa että eipäs sitä raukkaa kukaan käy katsomassa (naurua). Tämän minä olen tehnyt selväks kaikille.

Martta: (nauraen) Uskookohan ne?

Aili: - - muistakaa minua semmosena kun minä oon vielä järjissäni ollu eikä sitten kun minä oon niin huonossa kunnossa. (MK 3.)

Maanantaikerholaiset keskustelivat paljon muistoistaan entisajan vanhuksien muistamattomuudesta. Kertomukset muistin heikkenemisestä olivat usein vielä kepeämpiä

kuin omakohtaiset kokemukset. Ryhmän mielestä suhtautuminen huonomuistisiin vanhuksiin oli ennen nykyistä mutkattomampaa. Aikana, jolloin muistihäiriöitä ei luokiteltu sairauksiksi yleisessä keskustelussa, muistin huononemista pidettiin vielä luonnollisempänä osana ikääntymistä kuin nykyään. (MK 1; MK 2.)

Annikki: No sen verran mummut ja papat ne oli varmaan perheessä ihan semmosia, ei kai niitä korostettu että se muisti on huono. No mummo ei muista sitä mut se oli niin ja niin. Ei siitä kai tehty numeroa, se kuulu niinku. (MK 2.)

Martta: Köpötteli omilla jaloillaan ja siitä sit kaatus.

Annikki: Puhuivat omiaan ja mutta ne sai siinä perheessä olla semmosenaan. (MK 2.)

Sen lisäksi, ettei maanantaikerholaisten muistaman mukaan ennen puhuttu sairaudesta vanhuuden muistihäiriöiden yhteydessä, eivät hekään käyttäneet sairauteen liittyviä käsitteitä puhuessaan entisajan ”vanhuudenhöperöistä” (MK 3), vaikka heidän oireensa saattoivatkin olla samoja, kuin mitä voisi esiintyä tämän päivän dementia-diagnooseissa. Muistin heikkeneminen ei ollut sairaus silloin, joten ryhmän muistelemia huonomuistisuuden oireita ei pidetty sairauden merkkeinä nytkään. Maanantaikerhollaiset puhuvat vanhuuden huonomuistisuudesta käyttämättä sairauden sanastoa jopa sellaisissa tapauksissa, joissa entisajan vanhukset siirtyivät luonnollisesta ja tavanomaisesta vanhuudenhöperyydestä hoitoa vaativaan, kuoleman läheisyyttä enteilevään muistamattomuuden vaiheeseen. Huolimatta luonnollisesta suhtautumisesta entisaikojen muistihäiriöitä kohtaan, olivat ne silti edetessään tietylle tasolle merkki riippuvaisuudesta, hoivan tarpeesta ja kuoleman lähestymisestä myös haastateltavieni muistoissa (MK 2.):

Martta: Mun täytyy sanoa että mun molemmat mummut ja vaarit - - tuli vähän ennen kuolemaansa niin pari kolme viikkoo niin ne tuli semmosiks et ne meni sinne nuoruuteen. Se sanottiin ennen ja nykyään se on alzheimeria. Mutta ei se voi olla minusta kun se tulee sillon vanhana niin ne menee että ne molemmat on kuollu silleen nopeesti. Sen pari kolme viikkoo ne on puhuneet nuoruudesta - - ei oo tuntenut esimerkiksi mun siskoo niin sano munkin äiti että omaks sis-

kokseen. Että tota ne sekottaa. Mut se on vaan semmosen pätjän sieltä lopussa.
(MK 2.)

Aune: Kun mä oikastaan niin kun hoidin sen oman äitin sen vanhuuden ajan justiin ja sitten mulla oli vielä anoppi aina mukana ja mä tota panin semmosen asian merkille että tota esmes anoppi kun se kuoli ja sen tytär tyhjensi käsilaukun niin siel oli karamellipapereita iso nippu se oli kerännyt niitä. Niin mulla oli aina semmonen ajatus että ihminen kun tulee vanhaks ja se tulee sitten vähän jo tohon vanhuuteen se tulee uudelleen lapseks. Se on ihan sellasia lapsellisia oikkuja niillä saatto olla. Munkin äiti kuule kertoo jonku ihan semmosen tarinan ja että mikä oli niin kun että joku lapsi olis voinu kertoa. Et se niinkun palautuu jotenkin siihen lapsen asteeseen ihan. Ja niin kun tosiaan anoppikin niin sillä oli kiiltokuvia ja karamellipapereita. (MK 2.)

Maanantaikerholaisten tavoin myös vapaaehtoiset mainitsivat muistin heikkenemisen ensimmäisenä vanhuuden oireena. (VE 1.) He olivat kokeneet arkielämässään heikentyneen muistin hetkiä ja mainitsivat samanlaisia muistin heikkenemisen merkkejä kuin maanantaikerholaiset, esimerkiksi nimimuistin heikkenemisen sekä muistilappujen ja kalenterin käytön lisääntymisen:

Marjatta: Niin just että lappu kädessä kävelee kotona. (Enne: Niin.) Ja samaan paikkaan pitää nykyisin aina laittaa meikäläinen ainakin, avaimet. Et kaikki pitää olla niin kun samas paikassa muuten jos mä.

Enne: Muuten tulee sekasotku.

Matti: Jos mää menen kauppaan niin kyllä vaikkei tartte kuin kaks tavaraa tuoda niin kyllä mä lapulle kirjoitan, että kyllä mulla aina kauppalappu taskussa kun mä kauppaan menossa että! (naurua). (VK 1.)

Vapaaehtoiset suhtautuivat Maanantaikerhon tavoin kevyesti nykyisentasoiisiin muistiongelmiansa. Muistin huononeminen ei ollut ominaisuus, jonka perusteella he olisivat luokitelleet itsensä kuulumaan pysyvästi vanhusten ikäluokkaan. Sen sijaan vanhuutta koettiin huonomuistisuuden hetkinä vain hetkellisesti. Lieviin, jo esiintyneisiin muistihäiriöihin suhtauduttiin kevyesti, ja kevyttä suhtautumista, niin sanottua oikeaa asennetta, pidettiin tärkeimpänä, joissain yhteyksissä jopa välttämättömänä

elämänlaatua ylläpitävänä asiana ikääntyville ihmisille. Keveään asenteeseen kuului ikääntymisen hyväksyminen. (VE 1; VE 2; VE 3.)

Enne: Kyllä mä ihan ihan havaitsen että kyllä siinä kestää semmonen määrätty kohtaamisaika että kyllä se valkuaisaine siellä se on kyllä kovettunutta ennen kun ne löytää ne tiedot toinen toisensa.

Marjatta: - -meillä on aivoissa semmonen pikku poika kun juoksee ja hakee tietoja sieltä ja kun ikää tulee enemmän niin sen askel vaan hidastuu ja ei tarvii välittää et se kestää jonkun aikaa kun se taas sit se löytää sen sieltä ja tuo sitten. (VE 2.)

Enne: - - viel siihen vanhuuteen niin kyllähän sen tuntee niin itsessään ja, toinen päivä on on on tuntuu että pää on kuin Haminan kaupunki ja toinen päivä on taas sitten kirkas ja kiittää luojaansa et saa elää.

Marjatta: Sitä hyväksyy. Siis mun mielestä ikäihmisenkin pitää hyväksyy se ikääntyminen, eikä yrittääkkään.

Enne: Mähän oon sen tenhyt. (VE 3.)

Muistihäiriöt mainittiin ryhmän haastatteluissa kuitenkin usein yhteydessä itsensä hallintaan ja tässä kontekstissa ne olivat heidän mielestään hyvin merkittävä vanhuuden ominaisuus. Aineistosta tuli toistuvasti esiin se, kuinka kevyen humoristisen suhtautumisen ohella muistin heikkenemistä pidettiin epätoivottavimpana ikääntymisen oireena, ja muistiin huononemisen kautta tapahtuvaa elämänhallinnan vähenemistä vanhenemisen pelottavimpana puolena. Vapaaehtoiset ottivat muistin heikkenemisen ja elämänhallinnan menettämisen yhteyden puheenaiheeksi useammin kuin muut ryhmät. Muistin huononeminen miellettiin ensimmäiseksi oireeksi yleiseen elämänhallinnan huononemisesta, joka koettiin negatiivisempaan vanhenemisen merkinä kuin fyysisten voimien väheneminen. (VE 1; VE 2; VE 3.)

Sonja: Mitäs tuntomerkkejä siinä sitten niin kun jos erittelee? Että minkälaisia ominaisuuksia sitten on mikä tekee sit ihmisen vanhaks?

Matti: Kuten mää sanoin että aika perusteita on että ensimmäinen tuntomerkki ihminen kun se on kun tulee muistamattomaks. Sitten menee - -

Maria: Alzheimer niin niin.

Matti: - - *silloin on varmaan silloin silloin on se ote siihen ympäristöön...*

Maria: *Herpaantuu pikkuhiljaa kyllä.*

Matti: - - *niin.* (Yleistä myöntelyä)

Sonja: *Oliks muita?*

Matti: *Ei sitä oikeestaan, se on kuitenkin hyvin keskeinen oikeestaan koska ei terveys Suomessa ei se sitten oo sellainen ollenkaan että.*

Maria: *Joo. Mut kun sä oot ulkona niinkun altshaimer ja dementia sä et oo enää kiinni tässä- -*

Enne: *Niin elämässä.*

Maria: - - *paikassa ja tapahtumissa.* (VE 1.)

Muistin heikkenemisen yhteydessä Vapaaehtoiset keskustelivat myös ikääntymisen mukanaan tuomista myönteisistä kognitiivisista muutoksista. He eivät uskoneet, että ikääntyvät ihmiset olisivat huonompia oppimaan asioita ja sitä myöten pärjäisivät heikommin esimerkiksi työelämässä. Marjatta kertoi näkemästään televisio-ohjelmasta, jossa haastateltiin työelämän ikäsyrynnästä väitöskirjan tehnyttä tutkijaa. Tutkija kuvaili tilanteita, joissa työpaikoilla katsotaan, etteivät ikääntyneet opi uusia asioita, ja totesi sen tutkimuksessaan virheelliseksi luuloksi. (VE 2.) Tärkein myönteinen ikääntymisen mukanaan tuoma muutos oli heidän mielestään kuitenkin järjen kasvaminen, joka oli selvästi yhteydessä heidän itsestä kiinni -näkemukseensä vanhuudesta. Ikääntymisen oireisiin suhtautumisessa oli heidän mielestä tärkeintä oikea asenne. Oikea asenne – tarkoittaen aineiston perusteella eräänlaista suhteellisuuden tajuun, elämäkokemuksen ja järkevän käyttäytymisen yhdistelmää – oli haastattelijan perusteella karttunut iän myötä. (VE 1; VE 2; VE 3.) Se oli siis ikääntymisen aikaansaamaa, mutta samalla myös keino sopeutua ikääntymiseen:

Maria: *Se on semmonen juttu että järki alkaa kasvaa vasta kun tulee ikää. Että vaikka jos ois tämmönen järki kun on ollut nuorena niin olisi elämä varmasti toisenlaista.* (Enne: nauraa ja myöntelee)

Sonja: *Niin missäs vaiheessa se rupee kasvamaan? Vai onko se ihan ihmisestä kiinni kanssa.*

Enne: *Se on varmasti yksilöstä kiinni. Mutta ehkä viiskymppiä on semmonen* (Maria: *Alkaa tajuumaan.*) *niin alkaa tajua sitä että on ihanaa että saa elää ja*

että on saanut lapset isoiks ja ehkä pääsee isoäidiks ehkä pääsee vielä isoiso-äidiks.

Matti: *Ja miehillä on siitä hyvä että saa jättää sepaluksetkin auki eikä kukaan välitä siitä.* (Yleistä naurua ja hälinää). (VE 1.)

Päivätoimintalaisetkin mainitsivat muistin heikkenemisen vanhuuden ensimmäisenä oireena. Heidän suhtautumisensa muistin heikkenemiseen oli hyvin ongelmatonta: se muistutti maanantaikerholaisten kuvailemaa luonnollista suhtautumista entisaikojen vanhusten muistihäiriöihin. (MK 2.) Muistin heikkenemistä kuvailtiin lyhyesti, eikä siitä nostettu esiin kielteisiä puolia; ennemminkin korostettiin, ettei se ole kovinkaan vakavaa vaan täysin normaalia. (PK 1; PK 2; PK 3.)

Elna: *Että semmonen lähimuistin peittäminen ja tota joku tavara tulee pöydällä vastaan niin ai juu toi piti viedä sinne ja tämmönen ihan. Lähimuistin huononeminen niin se on yks.* (PT 1.)

Heidän haastatteluihinsa sisältyi kuitenkin tutkimusaineiston ainut kertomus siitä, miten ikääntyneet ihmiset ennen suhtautuivat kuvaan huonomuistisesta vanhuksesta. Kertomus toisti samaa ongelmatonta asennetta muistin heikkenemiseen: se ei ole ongelma nyt eikä aikaisemmin muuta kuin nuorempien ihmisten asenteiden tasolla. Eino muisteli äitiään, joka oli synnyttänyt 10 lasta, asui vanhainhoitolaitoksessa ja oli jo ”aika vanha”:

- -Mä sanoin siskolle että mitä muistoo on mammalla että muistaako hän nyt meidän nimet. Niin mä kysyin sitten kerran kun mentiin käymään siellä niin minä kysyin muistatko sä mikä mun nimi on. Kauhee kun se loukkaantu se mamma siitä, se oli että et suinkaan sä ole nimeä muuttanut vielä. Ja sit en. Mamma sitten että Einohan sä oot. (PT 2.)

Päivätoimintalaiset eivät suhtautuneet muistinsa heikkenemiseen ongelmana. Einon kertomus suhtautumisestaan mammansa muistiin, kuvaili samantapaista asennetta, joka heidän lapsillaan oli heihin tällä hetkellä. Vaikka he itse kokivat muistinsa tarpeeksi hyväksi, heidän omaisillaan oli epäilyksi asiasta. Esimerkiksi nostettiin helteeseen kesään ajoittuvien haastatteluiden takia veden juominen:

Esteri: Juu nyt justsiinsa minä luettelini tänä aamuna tytär istu mun vieressä niin minä sanoin kotona kaks, nyt kaks. Minä join ja join ja join minä olin juonut varttii yli kymmenen litran ja neljännes ja mun tyttäreni sano: äiti, vaikka sinä sanot että sinä juot ajattele sentään se on puoltoista litraa sellainen viinikarahvi että jos sä juot sen niin sun pitää juoda vielä toinen melkein tyhjäksi. Minä sanoin: kuule et sä koskaan ole vahtimassa miten paljon minä juon. - - (PT 3.)

Tytär ei uskonut, että äiti muistaisi juoda tarpeeksi vettä helteellä, vaikka Esteri luetti hänelle yksityiskohtaisesti kaikki päivän aikana nautitut nesteet. Esteri myös huomautti tyttärelleen, että koska häntä ei ollut kukaan vahtimassa päivän aikana, tyttären piti vaan luottaa hänen muistiinsa. Eino kertoi nauraen vastaavasta keskustelusta oman tyttärensä kanssa. Päivätoimintalaiset suhtautuivat huvittuneesti omaisten huoleen heidän muistinsa heikkenemisestä, mutta eivät loukkaantuneet siitä. (PT 3.) Muistihan esimerkiksi Eino sen, kuinka oli aikaisemmin suhtautunut oman mamman muistiin (Eino, PT 2). Vaikka päivätoimintalaisten suhtautuminen muistin heikkenemiseen oli kevyen huvittunutta, samoin kuin heidän suhtautumisensa omaisten huolenpitoon siitä, kuva huonomuistisesta huolenpitoa vaativasta vanhuksesta vaikutti heidän elämäänsä nuorempien ihmisten suhtautumisen kautta.

4.3. Saamattomuus / kiireettömyys / arjen hidastuminen

Aika on sekä yksilöllistä että sosiaalista ja sen taju perustuu muutoksen havaitsemiseen (Haanpää & Peltonen & Saure 2001, 9). Aika liittyy arjen jäsentämiseen, ja se on laadullisesti erilaista eri-ikäisillä (ks. Jyrkämä 2001, 117, 138). Niin kuin muistin huononemisesta myös arjen hidastumisesta puhuttiin kaikissa ryhmien haastatteluisissa. Ikääntyessä toiminta hidastuu ja elinaika vähenee, mutta aika voi tuntua samalla pitenevän toiminnan mahdollisuuksien muuttuessa rajallisemmiksi. Aika voi siis tuntua samanaikaisesti sekä vähentyvän ja että lisääntyvän. Haastateltavat puhuivat arjen hidastumisesta erilaisista lähtökohdista. Siihen liittyi sekä kokemuksellisia, keuhollisia että sosiaalisia ulottuvuuksia. Arjen hidastuminen yhdistettiin haastatteluissa fyysisten voimien vähenemiseen ja sen kompensoimiseen tekemällä arkisia askareita

eri tavoin kuin nuorempana, pakollisten menojen ja vastuiden vähenemiseen sekä niiden tuomaan kiireettömyyteen. Lisäksi se esiintyi aineistossa yhteydessä sosiaalisten suhteiden muutokseen, aloitekyvyn heikkenemiseen sekä niiden myötä yksinäisyyteen. (MK 1; MK 2; MK 3; PT 1; PT 2; PT 3; VE 1; VE 2; VE 3.)

Ryhmistä keskimäärin vanhimmalla eli Päivätoiminnalla arjen hidastuminen oli selkeimmin yhteydessä ikääntymisen kehollisuuteen: voimien vähetessä asioiden tekemiseen meni enemmän aikaa, monien asioiden tekemistä lykättiin, kunnes niihin saatiin apua, ja sosiaaliset suhteet siirtyvät liikkumisen vaikeutuessa enemmän puheluiden kuin tapaamisten varaan. Ikääntymisen kehollisuuden kokemuksista puhuttiin muissa konteksteissa hyvin vähän. Ryhmäläisten elämänpiirit olivat pienentyneet: he liikkuvat vähemmän ja harvemmin, pidempiin matkoihin he tarvitsivat taksia. Pääsyyinä elämänpiirin pienentymiseen mainittiin kaikenlaisen toiminnan väsyttävyys. Liikkumisen vaikeutuminen oli myös vähentänyt liikkumishaluja. Ryhmäläiset tunsivat ajoittain syyllisyydentunnetta sekä liikkumisen vähyydestä että avuntarpeen lisääntymisestä. (PT 1.)

Esteri: Vähän tulee laiskemmaks kun aina läähäyttää kaikki puuha. Sen takia ei sitä ulkoiluakaan kun kävelee viis kymmenen metriä niin pitää vetää henkeä.

Elna: Mua on vähän vaivannu se että koti kun ihan täynnä tämmösiä jokapäiväisiä töitä niin vähän tekemättä jätän niin kun toisille. Ja harrastukset on sanaristikot ja pasianssin peluu niin se tahtoo olla että nää on semmosia päätöitä ja sit semmoset kotiaskareet ne on semmosia välttämättömiä vaivoja. (PT 1.)

Elna sekä Eino pyrkivät pitämään peruskuntaa yllä liikkumalla säännöllisesti lähiympäristössään. Elna tunsu ryhmäläisistä eniten huonoa omatuntoa kotitöiden lykkäämisestä sekä liikunnan laiminlyömisestä. Eino käveli säännöllisesti lähipuistoon, jossa hän seurallisena ihmisenä sai samalla mahdollisuuden keskustella ihmisten kanssa. Ulkoilun sosiaalisuus vaikutti olevan hänelle yhtä tärkeä syy puistoon lähtemiseen kuin pelkkä lääkärin kehoitus päivittäiseen liikuntaan. Esteri puolestaan oli sinut voimien vähentymisen kanssa: hän tuntui suhtautuvan hyväksyvästi hitaaseen arkielämään kotona, hän ei kaivannut enempää aktiviteettejä, hän ei valittanut kotitöiden tekemisen hidastumisesta eikä hän kokenut paineita peruskunnan ylläpitämisestä. (PT 1; PT 2; PT 3.)

Elna: *Minä koitan ainakin pienen lenkin tehdä ja sen pitäis pitempikin olla mutta olen niin laiska mutta velvollisuudentunto on niin että liikkuu.*

Esteri: *Onhan mulla rannassa niitä penkkejä sen kun menen mutta. Enpähän nyt oo tullut mentyä. (PT 1.)*

Eino: *Kun alkaa väsymään. Ei jaksa liikkua. Lääkäri sanoo kävele kävele. Jos et kävele menee vielä huonommaks. Niin mä sanoin hänelle: ei kai tätä huonommaks enää voi mennä. Lääkäri sano: kyllä se voi mennä jos et kävele. Ja mä koitan kävellä. (PT 1.)*

Elna ja Esteri kertoivat esimerkkejä siitä, kuinka he olivat sopeuttaneet vähenevät voimansa arkiaskareisiin. Heidän kokemuksensa arjen hidastumisesta olivat kokonaisuudessaan hyvin käytännönläheisiä: teema tuli esiin yleisimmin juuri käytännön arkiaskareiden yhteydessä. Yhtenä esimerkkinä tästä oli keskustelu, jossa he vertailivat tiskaamistottumuksiaan. Elna kertoi, kuinka hän oli juuri edellisenä päivänä keskustellut tiskaamisesta naapurissaan asuvan, rollaattoria käyttävän rouvan kanssa. Naapuri tiskasi aina heti syötyään, kun taas Elna tiskasi vasta kuuden ja seitsemän välillä illalla koko päivän tiskit kerralla. Elna puhui hieman kadehtivaan sävyyn naapurinsa viitseliäisyydestä, mutta oli toisaalta sitä mieltä, ettei yhden ihmisen tiskejä tarvitse olla koko aikaa pesemässä. Esteri oli puolestaan antanut lastensa ostaa hänelle joululahjaksi tiskikoneen, jota hän oli aikaisemmin suuresti vastustanut. Sukulaiset auttoivat häntä koneen tyhjentämisessä viikoittaisilla vierailuilla. Käyttöön totuttua se oli hänestä ”hauska hupi”: ” -talouspaperilla pyyhin pöperot lautasista ja pistän koneeseen ja minä olen niin niin hieno rouva (naurua)!” (PT 1.) Isotöisissä kotitöissä Elna ja Esteri turvautuivatkin yleensä omaisten apuun. Naiset olivat hyvin tyytyväisiä tämän päivän apuvälineisiin ja siihen, että he selvisivät niiden avulla arjesta paljon helpommalla kuin entisajan ikätoverinsa. Kokonaisuudessaan päivätoimintalaiset kertoivat haastatteluissa voimien vähenemisen aiheuttamasta arjen hidastumisesta lähes yhtä ongelmattomalla asenteella kuin muistin heikkenemisestäkin. (PT 1.)

Myös maanantaikerholaiset keskustelivat siitä, kuinka arkiaskareisiin menee enemmän aikaa. Arjen hidastumisen kontekstissa ryhmäläiset puhuivat kuitenkin enemmän aloitekyvyn vähenemisestä ja sana, jota he siitä käyttivät, oli saamattomuus.

Saamattomuuden he nimesivät useasti keskeisimmäksi vanhuuden ominaisuudeksi ja monia heistä se häiritsi selvästi enemmän kuin muistin heikkeneminen tai keholliset ikääntymisen oireet. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Martta: Mul on ainakin se et kun huonosti nukkuu yönsä niin kauheesti suunnittelee että mitä mä teen huomenna. Se huomina tulee ja ne kaikki jää tekemättä. Niin se on sitä vanhuutta. Tulee se saamattomuus.

Annikki: Joo joo se semmonen saamattomuus se on ehkä se tulee että mieltii, mieltii paljon asioita.

Martta: Se on se vanhan tehdä. Mä en enää saa asioita sillä lailla.

Annikki: Mulla on ihan samalla tavalla.

Martta: Sit kun mä jäin vajaa vuosi sitten yksin kun mun mies kuoli niin mä olen. Mä en meinaa osaa poissa kottookaan lähtee mihinkään, mä oon vaan siellä. Pitäs olla aina joku syy että mä lähden tai tehdä se syy mikä keksiä että mä saan itteeni liikkeelle. Mikä ei ollut koskaan ennen, se on nyt tullut kaikki. Nää on kaikki tullu nyt et mua itteenikkii huolestuttaa. Lapset soittaa ja mitä oot tehnyt tänään mut ei mittään. Et semmosta. (MK 1.)

Aili: No semmonen tietysti on että pitäs tehdä, pitäs tehdä se ja pitäs tehdä tämä ja ja eikä saa aikaseksi mitään. Muuta kun taas huomaa että lukee jotakin tekee ristikkoo tai jotain mutta pitäs silittää ja pitäs siivota ja. Niitä voi aina siirtää. (MK 1.)

Martta, Annikki ja Aili kokivat heidän aloitekykynsä alenneen huomattavasti (MK 1, MK 2, MK 3). Martta sanoi myös, että saamattomuus on nimenomaan se syy, miksi hän kokee ja myös määrittelee itsensä vanhaksi. Hän oli jäänyt leskeksi vasta vuosi ennen haastatteluja eli huomattavasti vähemmän aikaa sitten kuin muut ryhmäläiset, eivätkä hänen arkirutiininsa ja sosiaaliset suhteensa olleet palautuneet puolison kuolemaa edeltävälle tasolle. Tästä syystä hän oli itsekin huolestunut siitä, ettei hän saanut asioita tehtyä eikä edes lähdettyä ulos asunnostaan tarpeeksi usein. (MK 1; MK 2.) Aili oli ryhmästä sosiaalisesti aktiivisin: hänkin koki arkiaskareista suoriutumisen hidastuneen, mutta hän koki ryhmästä vähiten saamattomuutta sosiaalisissa suhteissa. Hän kävi ulkona esimerkiksi kävelyllä, kahvilla tai ostoksilla useamman kerran vii-

kossa ikäistensä ystäviensä kanssa. (MK 1; MK 2.) Annikkikin korosti haastatteluis-
sa, että aktiivisuuteen tarvitaan seuraa: ilman ystävää ei ulos tule helposti lähdettyä:

Aune: Tuut aina ulos jonkun kans, meet kävelemään.

Sonja: Niin jos sopii sitten.

*Annikki: - - ei se niin helppoo oo. Jos sattuu itselleen sopimaan niin sille toi-
selle ei sovikkaan.*

Martta: Kyl se usein niin onkin.

*Annikki: Niin, sillä toisella onkin juuri silloin menoo tai muuta ja se jää sitten
yritykseks. Sitten se aika tuhertuu ettei sitten lähde itsekään.*

*Aili: Minä vielä lähden aika paljon kun mulla on tuota hyviä ystäviä saman
ikäisiä, jotka on sellasessa kunnossa että vielä paremminkin kävelevät kuin mi-
nä. Joku aina soitetaan joka aamu että onko ohjelmaa. (MK 1.)*

Maanantaikerholaisten kokema saamattomuus nivoutui aloitekyvyn vähenemisen
myötä sosiaalisten suhteiden vähenemiseen ja yksinäisyyden kokemuksiin toisin kuin
päivätoimintalaisten arjen hidastumisen kokemukset, jotka yhdistettiin kehollisen
ikäntymisen myötä tapahtuvaan voimien vähenemiseen. Sen sijaan muistot entisai-
kojen vanhusten saamattomuudesta kertoivat enimmäkseen ikääntymisen mukanaan
tuomasta hidastumisesta, eivät niinkään aloitekyvyn puutteesta. (MK 2.)

*Martta: Kyllä mun äiti sano ainakin kun tuli sit jo vanhemmaks ja semmoseks
niin hän oli vihanen ja sano että kun ei enää saa sitä kun on niin vanha. Hän
osas pestä ja siivota, pestä lattiat kun iso tupa oli mutta hän ei osannut laittaa
niitä räsymattoja että ne raidat tuli kato oikeeseen kohtaan. Ja sitten ne hapsut
piti olla kato niin tip top, hän oli oikeen semmonen. Suorassa ja kaikki ja pöy-
täliinoissa ja kaikki. Hän itte kärsi siitä että ei saanut enää aikasekseen. Saa-
mattomuutta hän aina valitti. Et sitä hän teki aina ja monta viimeistä vuotta.
(MK 2.)*

*Aune: Äiti niin yleensähan ne on nyt sellasia kovia touhujia tekee, mutta sai-
raushan on sitten semmonen ja kun jää pyörätuoliin, niin siinä sen varmasti
tuntee sen saamattomuutensa. Siinäkin hän aina neuvo kaikkia, kun ruokaa lai-
tettiin niin hän oli mukana siinä ja neuvo ihan tarkkaan ja kaikkia mutta eihän*

se sellasta tietty enää kun ei pysty mitään. Mut niin kauan kun ne nyt terveitä oli munkin äiti niin kyl se aika paljon. (MK 2.)

Entisajan vanhuksat muistettiin haastatteluissa ”kovina touhuajina” (esim. MK 2.) ja asuessaan yhteisessä taloudessa he osallistuivat sen hoitamiseen. Erityisesti ikääntyneet naiset muistettiin kovina työntekijöinä: he elivät miehiä kauemmin ja tekivät enemmän kotitöitä. Vaikka samassa taloudessa asui nuorempia naisia, he tekivät silti käsitöitä ja hoitivat lapsia. He osallistuivat taloudenhoitoon myös neuvomalla ja kommentoimalla, mikä saattoi aiheuttaa myös erimielisyyksiä. Osa ryhmäläisten vanhemmista kävi myös ansiotöissä yli 70-vuotiaiksi, eikä eliniän ollessa alhaisempi ollut harvinaista, että kuoltiin vain muutama vuosi töistä poisjäännin jälkeen tai vielä ansiotöissä ollessa. (MK 2.)

Aune: Isä kävi ihan viimeeseen asti töissä että tota kun sehän oli vasta kuuskyt-kuus kun se kuoli.

Eila: Niinhän munkin äiti, ei se kauaa ollut eläkkeellä kun se kuoli.

Aune: Äiti oli sitten ollut jo kaks vuotta jo tota halvaantuneena että se ei ollut enää töissä mut siihen asti sekin sit kun sairastu niin kävi töissä ihan joka päivä vielä ja. (MK 2.)

Muutenkin maanantaikerholaiset pitivät omaa arkeaan huomattavasti helpompana kuin entisaikojen ikäkumppaniensa:

Aili: Ohan meillä helpompaa, saa valmisruokia ja.

Martta: Joo ja kauppa on alakerrassa ja maallakin kun kauppa on viiden kilometrin päässä ja kuka siellä käy kun ei se mummo itse pääse ja sitä sitten vanhainkotiin joutuu. On nää pölynimurit ja on kaikki pesukoneet ja kaikki. Onhan se muuttunut kun on tekniikka tullut nykyään avuksi oishan nää koneelliset ja tehdään kaikki. Siis kaikki mahdolliset. (MK 3.)

Maanantaikerhon haastatteluissa tuli esiin yksi poikkeus siitä, kuinka entisaikojen vanhusten saamattomuus miellettiin lähinnä aloitekyvyn vähenemisen seuraukseksi. Martta kertoi äitinsä elämästä vanhainkodissa:

Martta: - - Siit tuli semmonen et se ei uskaltanut lähteä huoneesta pois. - - Sit kun me lähdettiin pois kun käytiin katsomassa niin ulko-oven luo se jäi, se ei tullut ulos. Joo semmonen mun mielestä se laitostu hirveen nopeesti sit siellä vanhainkodissa oli. Niinhän sitä itekkin. (MK 2.)

Martan äiti, joka vielä kotona asuessaan koki saamattomuutta kun ”hän ei osannut laittaa niitä räsymattoja että ne raidat tuli kato oikeeseen kohtaan” laitostui hyvin nopeasti vanhainkotiin jouduttuaan. Martan äiti oli nimenomaan joutunut vanhainkotiin ja hyvin stereotyyppisellä tavalla: miniä oli vienyt hänet sinne väsyttyään hoitamaan häntä kotona. Mielenkiintoista Martan kertomuksessa on hänen loppukommenttinsa: ”Niinhän sitä itekkin.” Martta rinnasti siis oman saamattomuutensa äitinsä laitostumiseen, ainoana erotuksena se, että Martta koki laitossuneensa omaan kotiinsa. (MK 2.)

Huolimatta yleisestä kielteisestä suhtautumisesta saamattomuutta kohtaan, ryhmässä puhuttiin hetkittäin myönteiseen sävyyn arjen hidastumisen mukana tulevasta kiireettömyydestä:

Aune: Mullakin esimerkiksi nämä lapsenlapset jo kolmannes polvessa sit sanoo sitten sitä, että on ikääntynyt että kuule muista nyt että sinulla on sitä ikää että sinulla ei ole kiire. Äläkä nouse niin äkkiä ylös tuolista. - - (MK 1.)

Omaisat huolehtivat maanantaikerholaisista päivätoimintalaisten omaisten tavoin tarjoamalla heille apua isotöisemmissä kotitöissä. Hidastuneeseen arkeen toi helpotusta myös asenne, joka esimerkiksi Annikilla oli hetkittäin jopa nautinnollinen: ”joinakin aamuna tuntuu että kävely ei lähde sujumaan. Sillon mä olen tekemättä koko päivän, ihana nautinto ku pistää silkkisen yöpaidan päälle ja antaa vähän tota parvekkeen ovee auki et vähän ilma tuolla tulee. Mähän viihdyn siellä vaikka kuinka kauan!” (MK 3.) Nautinnollisuuden lisäksi arjen hidastumista eli myönteisesti ilmaistuna kiireettömyyttä verrattiin välillä huvittuneeseen sävyyn nuoremmille ihmisille ja kaupunkilaisuudelle ominaiseen kiireisyyteen: ”- - tietysti välillä itteenstä kattoo kun on vähän hidas ja toisten joukossa kun kaikki menee juosten kun on kiire niin juoksee kiire on pois. Niin se vähän tuntuu et mä välillä istun tuossa kun ne menee että herran jumala!” (Martta, MK 3.)

Vapaaehtoiset puhuivat muiden ryhmien tavoin arjen hidastumisesta vanhenemisen ominaisuutena. Heitän arkielämänsä oli työelämän jättämisen aiheuttaman muutosvaiheen jälkeen sujunut ennallaan, ainoastaan vähän hitaammin. Kaikilla heillä oli vilkas sosiaalinen elämä ja he pitivät huolta omasta kotitaloudestaan. Kaikkia kotitöitä ei kuitenkaan tarvinnut tehdä saman tien, eikä yhdelle päivälle tarvinnut sopia useita menoja kerrallaan. (VK 1.) Matti mainitsi arjen hidastumisen yhteydessä myös sen tasaisuuden: poikkeukselliset tapahtumat jokapäiväisessä elämässä olivat harvintuneet ja arkipäivät kuluivat samankaltaisina. (VK 1.)

Enne: Hidastunut. Työnteko on hidastunut kun ennen teki hommat suit sait. - - ja eikä mun tarvitse tehdä sitä tänään. Niin sitä katselee kadulle ja katselee telkkaria.

Matti: Semmonen piirre olemassa et sitä se päivä menee semmosta omaa latua eteenpäin että harvoin siellä tapahtuu semmosta piikkejä. (VK 1.)

Marjatta: Mut se hidastuminen on aivan selvä.

Enne: Se on niin selvä että. Ja just mut se on hyvä siinä et kun on oppinut antamaan sitten niin kun itselleen anteeks että mä en tänään jaksa mut huomina päivä on olemassa. Jos en tee minä niin soronnoo.

Marjatta: Ja just tää ettei jouluks tarvii siivota kaappeja.

Enne: Ne voi siivota syksyllä.

Marjatta: Ne oli niitä vanhempiensa riitoja et aina juhannukseks ja jouluks piti tehdä kauheet siivot.

Matti: Jaaha. Ja kun antaa kolkyt vuotta olla roskat nurkissa niin se saa mui-naisarvon ja sitten se ei saa siivota ilman museovirastoa. (VE 1.)

Vapaaehtoiset mainitsivat arjen hidastumisen yhteydessä kiireettömyyden muita ryhmiä useammin. Heillä ei ollut tunnetta, etteivät he selviäisi kaikista kotitöistä tai vapaaehtoistyön ja muiden harrastusten tuomista menoista. Laiskuutta he tunsivat ainoastaan helposti lykättäviä kiireettömiä kotitöitä, eivät sosiaalisten suhteiden ylläpitoa kohtaan. Vapaaehtoiset olivat kaikki erittäin aktiivisia, ja heillä oli erilaisia menoja useita kertoja viikossa. Kotitöitä he tekivät aktiivisesti, vaikka itse mainitsivatkin tekensä niitä aikaisempaa laiskemmin ja hitaammin. Kotitöiden kohdalla heidän to-

tutut tapansa vaikuttivatkin paljon korkeatasoisemmilta kuin esimerkiksi allekirjoittaneella tai monilla ikäluokkaani kuuluvilla. Esimerkiksi se, että ikkunat pestäisiin ja kaapit siivottaisiin kaksi kertaa vuodessa, olisi omassa ikäluokassani enemmän poikkeavaa käytöstä kuin se, että vuosisiivoukset jätettäisiin säännöllisesti väliin. Vapaaehtoiset vertasivat kotitöissä suoriutumista kuitenkin omiin ja oman ikäluokkansa tottumuksiin, jolloin askareiden väliin jättäminen saatettiin kokea välillä jopa ärsyttävänä. Kokonaisuudessaan arjen hidastuminen oli heille kuitenkin luonnollinen, vähitellen etenevä prosessi (VE 1; VE 2; VE 3.):

Sonja: *Niin eli te pidätte tätä niin kun hyvänä asiana tätä arjen hidastumista?*

Enne: *No en mie eheh - -*

Maria: *Ei sitä hyvänä asiana pidä mutta tää on pakon sanelemaa.*

Marjatta: *Sen hyväksyy. Sen hyväksyy.*

Sonja: *Niin niin että siinä on niin kun hyviä ja huonoja puolia?*

Enne: *Se on siinä hyvä puoli että sen osaa ottaa sillä tavalla.*

Matti: *Eikä se tarkoita se kun me puhutaan arjen hidastumisesta et se tapahtuu tälleen jyrkästi, se on semmonen mikä (Sonja: Pikkuhiljaa.) niin pikkuhiljaa se on se elämän vauhti. Se täytyy vaan myöntää että näin tapahtuu, ettei me olla samoja kaksytvuotisia mitkä joskus juostiin tuolla ja kirmattiin.*

Enne: *Niin niin. Kolme menoä yhtenä päivänä on kyllä ehdottomasti liikaa.*

Matti: *Älä puhu, mä oon melkein joka päivä kolme! (VK 1.)*

Ikääntymisen mukanaan tuoman arjen hidastumisen suhteen tärkeintä vapaaehtoisten mielestä olikin oikea asenne. Heidän asenteensa arjen hidastumiseen oli verrattavissa heidän asenteeseensa muistin heikkenemiseen ja muuhun keholliseen ikääntymiseen. Oikea asenne yhdisti arjen hidastumisen kiireettömyyteen ja teki siihen myönteisen latauksen: jos jotain ei jaksakaan tehdä tänään, huomenna on uusi päivä. (Esim. VE 1.)

Sonja: *Tuokse se sitte jotain sellasta iloa tai nautintoa kanssa se hidastuminen että tuntuukse että siitä sais sitten jotain kuitenkin?*

Enne: *Helpotuksen kun osaa suhtautua siihen niin erilailla, että mun ei tarvitse. Et jos mä jätän vaikka pölyt pyyhkimättä huomenna uus päivä ja seuraavana toinen.*

Marjatta: *Ja pannaan verhot ikkunan eteen ettei aurinko näytä pölyä! (VE 1.)*

Vapaaehtoisten kertomukset arjen hidastumisesta olivat lämpöisen huumorin sävyttämiä, samoin heidän kertomuksensa nuorempien ihmisten, esimerkiksi omaisten, hektisestä arjesta. Matin sanoin ”Tässä iässä saa sanoa jo että turha tarkkuus on teknistä taitamattomuutta.” (Matti, VE 1.) Vaikka arjen hidastuminen oli ikääntymisen mukanaan tuoma tosiasia, johon oli pakko sopeutua, kiireettömyyteen sekoittui heidän kokemuksissaan myös nautintoa. (VE 1; VE 3.)

Matti: Meil oli pojan semmonen kaks ja puolvuotias tyttö viikonvaihteen ja kun se haettiin sunnuntaiehtoon pois niin minä menin maaten. Kun se kaks päivää oikein juoksutti mua! (naurua)

Marjatta: Joo joo ei kun just tää että. Ihana kun lapsenlapsetkin tulee mutta oimiten ihanan rauhallista kun ne lähtee (naurua)!

Enne: Nimenomaan juu! Vieraat tulee mutta lähtee! (VE 3.)

Enne: Ei et joskus on ihan ihana kun on kotona. Ja puuhailee ja tekee ja verra-rihousuissaan ja tota noin ei ensinkään ulos. Et semmonen et sitä niin kun kassaa itseään. (VE 3.)

Arjen hidastuminen oli vapaaehtoisille sen nautinnollisuudesta huolimatta kuitenkin selvä ikääntymisen merkki ja vastaavasti heidän aktiivinen elämäntapansa se, mikä piti heidät nuorina. Kotiin jääminen ja sosiaalinen laiskistuminen eli samankaltaiset asiat kuin mitkä kuuluivat maanantaikerholaisten kuvailemaan saamattomuuteen, olivat seikkoja, jotka tekivät ihmisistä vanhoja. (Esim. VE 1.):

Sonja: Niin onko se teidän aktiivisuudesta sitten että ette vanhene?

Enne: Paljonki paljonki paljonki. Sitä pistää itsensä lähtemään vaikka joku aamu tuntuukin että tänään ois niin ihana jäädä tähän vaan.

Matti: Kyllähän se ihmisen aktiivisuus vaikuttaa siihen just miten ihminen vanhenee. Jos sää jämähät tonne kotiin istumaan televisioon ääreen niin kyllä sä äkkiä siihen jäät. (VE 1.)

Vapaaehtoiset kertoivat useita varoittavia esimerkkejä vapaaehtoistoimessaan kohtaamista ikääntyneistä ihmisistä, jotka olivat syystä tai toisista alkaneet laiminlyödä

aktiivista elämäntapaa ja sen seurauksena siirtyneet passiivisen vanhan ihmisen elämään (VE 1.):

Matti: Niin sillä kävi sillä tavalla kanssa, se oli yhdessä juhlassa ja lausui runon ja siinä se hukkui ensimmäisen kerran sanat ja se lähti sen jälkeen siinä pois.

Marjatta: Pelästy.

Matti: Niin että nyt hänelle tuli se että sanat katos. Se on todellakin nyt tuolla palvelutalossa. (VE 1.)

Enne: - - Että tästä kissarouvasta sen verran vielä sanoisin että sitten hän pikkuhiljaa sairastu ja hän kyl tuli takasin tonne joukkoon mutta pikkuhiljaa hän anto niin kun itselleen luvan jäädä kissan viereen maate aamuisin kun meillä oli se vesivoimistelu puol yhdeksältä aamulla. Mää sanoin tule nyt tule nyt mutta ei ei hän ei hän enää. (VE 1.)

Vapaaehtoistyö oli toiminut ryhmäläisille väylänä pysyä sosiaalisesti aktiivisena, mikä aiheutti sen, etteivät he kokeneet itseään vanhoiksi. He olivat havainnoineet saman asian myös muissa vapaaehtoistyötä tekevissä ikääntyneissä. Vapaaehtoistyö toi ihmisille säännöllisiä aktiviteettejä, mutta myös tunteen siitä, että he ovat ikääntymisestä ja ansiotöiden loppumisesta huolimatta tarpeellisia (VE 1.):

Marjatta: Mun tiimissä on sanotaan aika monta jo tämmösst kaheksankymppistä, me ollaan tos ruokasalissa. Niin tota ainakin tiimiläiset mulle sanoo et kun he merkkää vuoroja kun listat on jo seinällä et milloin minä päivänä sopii tulla. Niin he ovat erittäin sitoutuneita ja pitävät kiinni siitä ja ja eräs sano että et tää on aivan ihana kun hän aukaisee aamulla silmät ja totee et ai niin kun tänään mä lähden sinne (palvelukeskukseen). Ne on niin kun tarkotus lähtee et se tää vapaaehtoistoiminta tuo uuden lisän niin kun tähän meidän ikäihmisiin että tunnetaan että me ollaan tarpeellisia. (VE 1.)

4.4. Itsenäisyys / yksinäisyys

Yksinäisyys on yleinen julkisen vanhuuskeskustelun aihe, ja kotihoitajana tekemiäni havaintojen mukaan todellinen ongelma suomalaisessa yhteiskunnassa. Ikääntyneiden yksinäisyydellä on kuitenkin kääntöpuolensa, koska suuri osa siihen altistavista yhteiskunnallisista ilmiöistä ovat myönteisiä. Näitä ovat muun muassa odotetun elinajan piteneminen, yhteiskunnan vaurastuminen, sosiaaliturvan kehitys sekä valinnanvapauden lisääntyminen niin kulutuksessa kuin sosiaalisissa suhteissa. (Jyrkämä 2003, 14; Koskinen 2007, 20, 35–39; Saari 2010, 18–20, 69, 107–108.) Yksinäisyyden kääntöpuolella on siis pitkä ja itsenäinen elinikä työelämästä poistumisen jälkeen ja ikääntyneiden yksinäisyyden kokemuksilla on aineistoni perusteella aina yhteiskunnallinen ulottuvuutensa. Kaikki haastattelemani ryhmät mainitsivat yksinäisyyden vanhuuteen liittyvänä asiana, mutta yksinäisyyden kokemisessa oli hyvin suuria eroja ryhmien välillä sekä myös niiden sisällä.

Vapaaehtoiset puhuivat yksinäisyydestä paljon ja pitivät sitä yksimielisesti suurena ongelmana tämän päivän vanhusten arjesta. He eivät kokeneet sitä kuitenkaan henkilökohtaisesti merkittävänä riskinä, vaan se esiintyi heidän puheessaan lähinnä omasta välittömästä elämänpiiristä erillisenä yhteiskunnallisena ongelmana. (VE 1; VE 2; VE 3.) Keskustelu yksinäisyydestä yhdistyi keskusteluun saamattomuudesta. He olivat välttäneet yksinäisyyden aktiivisuudellaan ja nauttivat yksin vietetyistä hetkistä vaihteluna vapaaehtoistyön ja muiden harrastusten mukanaan tuomiin kiireisiin. Aktiivisuus piti heidät nuorena ja se piti myös yksinäisyyden loitolla.

Sonja: - - paljon on nykyään niin kun yksinäisiä vanhuksia niin tää ei varmaan teidän arkeen kauheesti koske vai?

Enne: Täytyy sanoo et ei ei ei ei.

Marjatta: Ei vielä oo tottunut niin. (VE 3.)

Vapaaehtoiset olivat kuitenkin kohdanneet yksinäisyyttä ympärillään, joten heillä oli kerrottavanaan lukuisia esimerkkejä yksinäisyydestä ongelmana, vaikkei se omakohtaisesti heille sitä ollutkaan. Aloitekyvyn heikkenemisen aiheuttaman saamattomu-

den ja siitä johtuvan sosiaalisen syrjäytymisen näkökulmasta yksinäisyys nähtiin sosiaalipoliittisena kysymyksenä (VE 1; VE 2; VE 3.):

Matti: -Helsinkikin perustaa tällä hetkellä korttelitupia ja palvelukeskuksia enemmän koska siin on kysymys siitä kanssa, että nyt on paljon yksinäisiä ihmisiä että sinne kotiin jää. Että ne pitäs saada sieltä nimenomaan ulos vedettyä ja yksinäisyys saada kadotettua tässä että. Kyllä kun kattelee vanhuksien itsemurhatilastoja niin kyllä sen näkee mistä se johtuu. (VE 2.)

Maria: Mä tosta yksinäisyydestä niin sen takia mä oon paljon ihmisiä niin kun haalinutkin mukaan että tota tulkaa mukaan että monella on se yksinäisyys. Jäänyt tyhjän päälle kun ei ole missään mukana. Mullel tätä virhettä ole tapahtunut, mä olen ollut aina mukana ja tota myöskin mun vanhempani ja mummo ja kaikki että. Ja meillä kun oli semmonen pieni asunto ja väkee kävi kun heluntaiepistolassa, meil kaikilla kävi kavereita ja ja. (VE 3.)

Riski ikääntyneen ihmisen sosiaaliseen syrjäytymiseen ja sitä myöten yksinäisyyteen alkaa vapaaehtoisten mielestä eläkkeelle jäädessä. Vanhojen työpaikkakeskeisten sosiaalisten suhteiden vähentyessä tai jopa katketessa ikääntyvillä ihmisillä oli suuri riski jäädä kokonaan vaille sosiaalista verkostoa: ” - - sosiaalinen verkosto on semmonen että harvoilla ihmisillä ketä työelämäs on siellä kun eläkkeelle pääsee niin siinä ulkopuolisia verkostoja on aika vähän loppujen lopuksi olemassa. - -” (Matti, VE 3.) Sosiaalisen verkoston uudelleen rakentaminen oli vapaaehtoisten mukaan itsestä kiinni. He olivat välttäneet väliinpuotoamisen kehittämällä itselleen erilaisia selviytymisstrategioita, eli etsineet aktiivisesti uusia harrastuksia heti eläkkeelle jäätyään. Kaikki ikääntyneet eivät olleet kuitenkaan ratkaisseet eläkkeelle jäämisen aiheuttamaa uutta tilannetta sosiaalisessa elämässä samoin kuin he. Matti kertoi esimerkiksi moneen otteeseen siitä, kuinka lähibaarit vetävät eläkkeelle jääneitä puoleensa enemmän kuin harrastus- tai kerhotoiminta. (esim VE 3.) Ilka Haarni ja Lotta Hautamäki (2008, 9) ovat tehneet samansuuntaisia havaintoja ikääntyneiden alkoholinikäytöstä. Raittiiden osuus iäkkäämmistä ikäluokista on vähentynyt 1980-luvun alusta alkaen ja raittiiden naisten osuus on erityisesti laskeunut. (Ks. myös Sulander 2007, 25–32.)

Matti: Mut kyllähän nykyään kun jäädään eläkkeelle niin miehethän hukkuu tästä kun puhutaan tästä kolmannesta iästä niin miehet kun se katkee se työpäikällä se verkosto ammattiyhteydet ja tän mukana touhu kun jäädään eläkkeelle kaikki katkee siihen porukkaan siihen suhteet (yleistä myöntelyä). Ja naiset tuli ennen paljon aikasemmin mukaan kaikkeen toimintaan, mutta nyt vaan tilastot näyttää myöskin sen että naiset tänä päivänä yhtäläisesti kapakassa kun miehetkin istuu ne tuolla ketkä eläkkeelle jää. Paikallispubi vetää enemmän kuin tämmöset kerhotalot tänä päivänä. Se on oikein vitsaus Helsingissäkin tällä hetkellä olemassa.

Enne: Mut että tää just että mitenkä pääset kiinni niin mä olin sitten valmiiks suunnitellut että mä menen (kansalaisopistoon), koska se oli sellanen paikka missä mä kävin laulamassa ja retkeilemässä nuorena ja näin pois päin että se on se, mutta että ei sieltä kuitenkaan sitten löytynyt. Sitten tulin tänne (palvelukeskukseen) ja täältä on kyllä löytynyt vaikka ja mitä: tanssia ja ollu, kielten opiskelua ja nyt sitten kun on ollut tämä vapaaehtoisjuttu niin sehän on vaan laajentunut tää. (VE3.)

Marjatta oli pysynyt yhteydessä työyhteisöönsä toimimalla eläkeläisjäsenenä ja hän arvosti yhteydenpitoa, vaikkei häneltä harrastuksia puuttunutkaan: ” - - mun mielest se on niin kun ihanaa et sieltäki päin on sitten aktiivisuutta että. Et lähe mukaan ja.” (VE 3.) Enne oli suunnitellut ennen eläkkeelle jäämistä keinoja pysyä mukana sosiaalisessa elämässä. Hän sekä jatkoi vanhoja harrastuksiaan kansalaisopistossa että hakeutui palvelukeskuksen harrastustoimintaan sekä vapaaehtoistoimintaan. Enne oli työelämässään kauppias eikä hänellä ollut varsinaista työyhteisöä, joten hän hakeutui kauppiaiden senioritoimintaan. Vuosien kuluessa Enne huomasi olevansa selvästi vanhempi kuin valtaosa yhdistyksen aktiivisista senioreista. Lissäksi hän oli leski, kun suurella osalla muista senioreista oli puoliso mukana tapahtumissa, esimerkiksi tansseissa tai matkoilla. Näistä syistä hän tunsu itsensä ulkopuoliseksi ammattiryhmän seniorien keskuudessa: ” - - nykyään minä oon kaheksankymment seitsemän ja siellon sellasta kuus ja seitsemänkymmistä väkeä jolla on esimerkiks vielä miehet mukanaan, ne tanssii keskenään kulkee keskenään avioparit. Tämmönen yksinäinen niin se on tommosta vähän vähän.” (VE 3.)

Sosiaalisen elämän ylläpitäminen vaatii siis aktiivisuutta, jota ei kaikilta löydy ikään-
tymisen mukanaan tuomissa siirtymävaiheissa. Vapaaehtoiset korostivat myös, sa-
moin kuin maanantaikerholaiset korostivat itse kokemansa sosiaalisen saamattomuus-
den yhteydessä, jo valmiiksi olemassa olevien ystävien merkitystä. (VE 3.) Olisi hy-
vä, että olisi ainakin yksi ystävä, koska täysin vieraaseen ryhmään on vaikeaa mennä
mukaan:

Enne: *Joo mut aktiivisuuttahan kaikki tää vaatii*

Matti: *Kaikki vaatii juu.*

Enne: *Sitä että mä lähden pois kotoota. Se on a ja o.*

Marjatta: *Mut se on kanssa et pitäs olla ainakin yks ystävä.*

Enne: *Niin pitää joo.*

Marjatta: *Ja mieluummin semmonen joka on aktiivinen niin se vetää.*

Matti: *Eikä kukaan mee ihan outoon porukkaan oikein meinaa mennä. (VE 3.)*

Yksinäisyyden riski ei rajoittunut vapaaehtoisten keskustelussa pelkästään eläkkeelle
jäämisen vaiheeseen. Vapaaehtoistyön yhteydessä he olivat päässeet tutustumaan lä-
heltä muun muassa vanhuksille järjestettävään päivätoimintaan. He olivat yksimieli-
siä siitä, että päivätoiminta oli hyvä keino vähentää vanhusten yksinäisyyttä, ja he
toivoivat, että toimintaa lisättäisiin mahdollisimman paljon. Päivätoiminnan järjestä-
minen on kuitenkin kallista, eikä kaikilla halukkailla ole mahdollisuuksia päästä sii-
hen osalliseksi – ei ainakaan useampaa kertaa viikossa:

Sonja: *Luulettekste et kaikki ihmiset pääsee jotka semmosta tarvis niin?*

Marjatta: *Ei. Mahdotonta.*

Matti: *Ei ei tänne.*

Sonja: *Ei mahdu.*

Maria: *Nyrkillinen.*

Marjatta: (huokaa) *Joo joo se on ihan kyllä.*

Matti: *Se on semmonen kuitenkin alue ettei se sitä kaupungin ku tämmösen lail-
la on muutenkin rahasta pula niin ei kovin mielellään laajenna koska se on
kaikkein kallein hoitomuoto. Se kuljetuspalvelut maksa niin älyttömästi siinä.
(VE 3.)*

Sen lisäksi että päivätoimintaa on liian vähän, se tavoittaa vain ikääntyneet, jotka ovat valmiita poistumaan asunnostaan vähentääkseen yksinäisyyttä elämässään (VE 2; VE 3; Saari 2010, 156, 237). Vanhusten kotihoito nykymuodossaan nähtiin ongelmallisena: kun ennen ihmiset laitostuivat vanhainkodeissa, nyt he tulivat mökkihöperöiksi kotihoidon hoivapuolen vähäisyyden ja yleisen liikkumattomuuden takia. (VE 2; VE 3.)

Matti: Sitähän sanottiin että laitostuu ihminen kun on vanhainkodeissa sängyssä niin kyllä tässä kotihoidossa mentiin niin sairaat tuli mökkihöperöiks että onks siinä nyt se hyvä että kuljetetaan niitä vähän pois sieltä.

Sonja: Niin niin et siellon laitostuu mut laitostuu niinkun omaan kotiinsa.

Matti: Kyllä kyllä joo. (VE 3.)

Keskusteltaessa siitä, ovatko tämän päivän vanhukset yksinäisempiä kuin ennen, mielipiteet hajaantuivat. Maria ei ollut yksinäinen, muttei muistanut oman äitinsä tai mummonsakaan olleen: koko hänen sukunsa oli ollut hyvin aktiivisia, seurallisia ja harrastaneet paljon. Hän oli kasvanut asunnossa, joka oli kuulunut perheelle neljän sukupolven ajan ja jossa sukupolvet olivat asuneet yhdessä vielä hänen elinaikanaan. Asunnossa oli vilkas ja sosiaalinen naapuriyhteisö ja hänen työpaikallansakin oli ollut yhteisöllinen työilmapiiri. Maria oli siis elänyt niin yhteisöllisessä ilmapiirissä koko elämänsä, ettei yksinäisyys koskettanut häntä henkilökohtaisella tasolla lainkaan. (VE 1; VE 2; VE 3.) Muiden vapaaehtoisten mielipiteet yksinäisyyden lisääntymisestä vaihtelivat kontekstin mukaan. Välillä he keskustelivat, kuinka ennen sosiaalinen elämä oli ollut vilkkaampaa kuin nykyään. Esimerkiksi perhekäsitys oli laajempi. Ydinperheen lisäksi isovanhemmat, tädit ja sedät sekä serkut kuuluivat sukulaisten piiriin, johon pidettiin tiiviisti yhteyttä. Toisaalta yhteydenpito saattoi olla joissain tapauksissa harvempaa tai jopa olematonta välimatkojen takia: suuri osa väestöstä oli muuttanut maalta kaupunkiin ja tämän prosessin myötä isovanhemmat jäivät usein maaseudulle sisarustem hajaantuessa ympäri maata. (VE 1; VE 2; VE 3.)

Enne: Mulla oli sitten taas sillä tavalla että äidilläni oli sisaruksia paljon että kyläs oltiin kovin paljon tekemisissä ja kuten tuossa sanoin niin kun mentiin kylille niin matot kasaan ja tuota tanssi alko. (VE 1.)

Matti: *Kyllä meillä oli isovanhempien kanssa ihan jatkuva tekeminen.*

Marjatta: *Meil oli hitaampaa koska he asu kauempana molempien isän ja äidin ja sit se kuoli sitten aika nuorena. (VE 2.)*

Entisaikojen kyläilykulttuuria pidettiin nykyistä vilkkaampana ja naapureiden välisiä suhteita avoimempina ja lämpimimpänä. Toisaalta myös osa vapaaehtoisista asui taloyhtiöissä, joissa asukkaat olivat erilaisissa sosiaalisissa kanssakäymisissä toistensa kanssa. (VE 2; VE 3.) Marjatan talossa toimi aktiivinen asukasyhteisö kun taas sekä Ennen että Matin taloissa tietyillä ikääntyneillä asukkailla oli tapana istua pihamaalla aina säiden salliessa:

Matti: *Mut kyllä sä oot kun siin talossa missä mä asun ei ne talo esim ne asuu on eläkkeellä ne pysyy siinä omassa asunnossa. Nyt kun on lämmin ne on aina pihalla, mä sanonkin että meillon semmonen päivystyspaikka. Pian mä taas nyt lähin mä kävin niin mä kiersin talon ympäsi mä kävin morjestamassa että mitä uutta, pitää aina tietää mitä talossa tapahtuu.*

Enne: *Tietotoimisto.*

Matti. *Mut ne on kesäsin vaan. Talvet ne on mut nyt ne tulee aina aamulla istuun, istuu siinä kuus seitsemän tuntii*

Marjatta: *Kylmä talvella.*

Matti: *Vetävät mummot tupakkaa että posket lommolla iso tuhkakuppi pöydän keskellä.*

Enne: *No meidän talossa on kans tuo systeemi. Ne on ne samat jotka siinä istuu. (VE 3.)*

Maanantaikerholaisten kokemukset yksinäisyydestä erosivat erittäin paljon vapaaehtoisten kokemuksista. Siinä missä vapaaehtoisille yksinäisyys oli suuri mutta etäinen ongelma, kaikki maanantaikerholaiset kokivat itsensä yksinäisiksi. Ryhmä koki kyllä olosuhteidensa olevan monessa mielessä entisaikojen vanhuksia parempia, mutta niiden muutokseen liittyi aina yksinäisyyden tunne. Osa kokemusten erilaisuudesta johdettiin varmasti siitä, että maanantaikerholaiset olivat yksinasuvia ja suurin osa heistä leskiä, kun taas vapaaehtoisista suurimmalla osalla oli puoliso. Maanantaikerholaiset mielsivätkin yksinäisyyden olevan yhteydessä yksinasumiseen. (MK 1; MK 2; MK 3; VE 1; VE 2; VE 3.) Ero oli kuitenkin ilmeinen:

Annikki: *Kyllä siitä terveydestä nauttii tietysti kanssa ja siitä itsellisestä elämästäki kyllä nauttii sitten kyllä.*

Sonja: *Niin että hyviä puolia on siinä itseasumisessa.*

Annikki: *On siinä hyvätkin puolensa mutta mutta tota enimmäkseen enimmäkseen se on vaan että - - (MK 1.)*

Annikki: *No yksinäisyyttä on tietysti kun yksin elämistä toisin sanoen. En mä tiedä niistä, onhan sitä yksinäisyyttä kun on yksinelämistäkin varmaan enemmän kun ennen.*

Aune: *Kyllä. Olosuhteet on parantunut monella tavalla mut että en tiedä sitten.*

Eila: *Kaikkihan me olemme yksinäisiä. (MK 2.)*

Myös maanantaikerholaisilla oli kerrottavanaan pelkoa tuovia esimerkkejä yksinäisyydestä yhteiskunnallisena kysymyksenä. Maanantaikerholaiset kokivat yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ikääntyneiden ihmisten olosuhteissa kuitenkin suurempina henkilökohtaisina riskeinä kuin vapaaehtoiset. Yksinäisyys koettiin ratkaisemattomana henkilökohtaisena ongelmana, mutta samalla se nähtiin eräänlaisena itsensänselvyytenä: ”Kaikkihan me olemme yksinäisiä.” (Eila, MK 2.) Yksinäisyyden katsottiin myös lisääntyneen ikääntyneiden ihmisten elämässä sitten heidän nuoruutensa. (MK 1, MK 2.)

Annikki: *Ainakin on yksinäisempi. Vaikka ne oli yksin ne ei ollut yksinäisiä joo nyt nyt on. Nyt on. (Aune, Annikki ja Martta: Myöntelevät päällekkäin.)*

Martta: *Yksinäisyys meikäläiselläkin on se on ihan se. (MK 1.)*

Maanantaikerholaisten muistot ikääntyneiden ihmisten yksinäisyydestä poikkesivat pääsääntöisesti heidän omista kokemuksistaan ja ajatuksistaan tämänhetkisen yhteiskunnan yksinäisyyden riskeistä. Ennen eläkkeitä ja sosiaalipalveluita ikääntyneet ihmiset olivat riippuvaisia muista ihmisistä, mutta samalla jatkuvassa vuorovaikutuksessa heidän kanssaan. Olosuhteet, kuten asuminen, toimeentulo ja hoiva, olivat muuttuneet haastateltavien nuoruudesta paljon yksilökeskeisempään suuntaan. (MK 1; MK 2; MK 3.) Maanantaikerholaiset eivät suhtautuneet kuitenkaan kritiikittömästi ajatukseen yksinäisyyden lisääntymisestä, vaikka he siitä kaikissa haastatteluissa kes-

kustelivatkin. Esimerkiksi Aili kertoi yksinasuneesta, naimattomasta tädistään, jonka mahdollinen yksinäisyys ei nuorempana tullut Ailille mieleen. Kommentti sai muutkin ryhmästä pohtimaan, olivatko entisajan vanhukset olleet heidän huomaamattaan aivan yhtä yksinäisiä kuin he ovat nyt. (MK 2.)

Sonja: - - yksinäisyydestähän meillä oli kanssa viime kerralla puhetta että sitä olis ollut silloin sitten vähemmän?

Aune: Niin ehkä kun ne jäi perheeseen niin ne sitten ehkä siinä oli joku aina vieressä sitten.

Annikki: Perheeseen jäi aina toisia henkilöitä että nykysin se on melkein kun toinen kuolee niin toinen jää vaan yksin, sillä ei oo sitä tukiverkko.

Aili: Ei tullut koskaan kysyneeks, minulla eli täti yksinään ja isossa kaupunkitalossa kyllä mut et ei ei koskaan tullut kysytyy et onko yksinäinen.

Annikki: Niin kas kun ei semmonen tullut mieleenkään.

Martta: Niin kun kai sitä on ihan oma elämänsä kuitenkin.

Annikki: Niin oma homma pyörii niin.

Martta: Kai sitä oli ihan yhtä välinpitämätön omia vanhempia kohtaan kun on nyt nää meidän lapset minua kohtaan että eiköhän se tule sukupolvelta sukupolveen se sama toistumaan. (MK 2.)

Maanantaikerholaisista erityisesti Martta ja Aune muistelivat paljon entisaikojen vanhusten elämää myös yksinäisyyden näkökulmasta. Martalla oli karjalainen tausta, hänen muistikuvansa mukaan ”joka talossa joka naapurissa oli ainakin yks mummo.” (MK 1.) Hänen omassa perheessään mummo oli ollut muun perheen mukana esimerkiksi evakkomatkojen aikana. Perheen vanhukset saattoivat muuttaa taloudesta toiseen tilanteen mukaan: ”- - se kuulu ihan automaattisesti vaikka sit taas kun jonnekin jäätiin niin sit hajaannuttiin ja hän saattoi mennä jonkun muun lapsensa luo.” (MK 1.) Välejään omaan mummiinsa Martta muisteli hyvin lämpimiksi:

Martta: - - ensimmäisessä evakossa olin kuuden vanha kun lähettiin mun äidin-äiti oli mukana, vaikkei hän asunut meillä mutta hän oli meidän muutto siinä.

Talvisotaan kun otettiin karkuun niin taas oli mun mummoni äitini mukana.

Sonja: Joo. Niin että se oli tällanen suurperhe?

Annikki: Ilman muuta.

Martta: Kyllä mulla on sellainen muistikuva että enemmän mä oon surrut kun mun mummut on kuollut kun esimerkiksi sit myöhemmin kun oma äiti on kuollut. Kyl vaan mummut on ollut läheisiä. Hirveen läheisiä. (MK 1.)

Aunen äiti oli halvaantunut suhteellisen nuorena, ja Aunen isän kuoltua kaksi vuotta äidin halvaantumisen jälkeen äiti muutti Aunen talouteen. Äidin hoitaminen oli Aunelle merkittävä kokemus: hän kertoi siitä jokaisessa haastattelussa verraten siihen erilaisia ikääntymiseen liittyviä asioita. Hän esimerkiksi piti itseään yksinäisenä, muttei hän kokenut sitä selvästikään yhtä suurena ongelmana kuin monet muut ryhmäläiset. Muistellessaan omia kokemuksia äitinsä hoitamisesta hän oli tyytyväinen siihen, ettei itse joutunut olemaan omien lastensa hoidettavana. (MK 1; MK 2; MK 3) Puhuttaessa yksinäisyydestä hän kertoi esimerkiksi kertomuksen siitä, kuinka hänen äitinsä oli ollut seurankipeä, vaikka olikin asunut perheen kanssa:

Aune: - - mulla oli äiti tämä semmonen kun hän nyt asu siinä ja tottunut että mä kaikki tein ja hoidin ja pesin ja kaikki laitoin niin sit jos meil tulikin joku semmonen meno. Niin se olikin semmonen pieni ristiriita että et suinkaan sä nyt lähde että jätäsä mut nyt tänne että noitten tyttöjen kanssa vaan että meinaaks sääkin nyt vaan mennä. Että se oli just tätä vähän sitten että se niin kun sito tavallaan, aika tavallahan se sito ihmisen. (MK 2.)

Muidenkin ryhmäläisten mielestä ikääntyneillä ihmisillä oli ennen luontevampi asema perheessä: vanhuksat saattoivat asua samassa taloudessa lastensa kanssa ja osallistua perheen arkeen. Maanantaikerholaiset puhuivat vapaaehtoisten tavoin myös kyläilykulttuurin muutoksesta: maaseudulla ikääntyneet ihmiset vierailivat toistensa kodeissa säännöllisesti ja tekivät puhdetöitä toistensa seurassa. Vierailut olivat yleisempiä, eikä niistä tarvinnut – eikä edes voinut – ilmoittaa etukäteen. Kyläilykulttuurin ja perhesuhteiden takia ikääntyvien ihmisten arkielämä oli siis luontaisesti sosiaalisempaa. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Aili: Joo perheittäin sitä oli perhetuttavia sitä käytiin kylässä ja sitten tuota noin. Lapsia ympärillä ja lastenlapsia. (MK 2.)

Annikki: *No minusta tuntuu että ne kyllä eli että kyllä sukulaisia kävi kylässä enemmän kuin mulla et semmonen silloin oltiin.*

Aune: *Silloin tosiaan maalla kun asuttiin niin melkein saatto tulla ihan muttei nyt.*

Annikki: *En tiedä tuliko silloin mieleen kun niin kun tänä päivänä jos joku tulee yllättäen kylään että onko mulla kaikki paikat kunnossa. En mä muista ennen et sitä ois niin kun äiti käynyt. Niin ne vaan vieraat tuli ja niitä pidettiin hyvänä. (MK 2.)*

Annikki: *Mun äiti kävi ainakin ompeluseurassa. Joo se oli se jokaviikkonen.*

Martta: *Munkin äiti oli kaikkee touhus nuorempana mutta vanhempana se ei.*

Annikki: *Isä oli kotona ja arvosteli sitten. (MK 2.)*

Entisaikojen luonnollisiksi ja läheisiksi koettujen sosiaalisten suhteiden tilalle maanantaikerholaisille oli tullut erilaisia harrastusmahdollisuuksia. He asuivat vanhusten palvelukeskuksen välittömässä läheisyydessä, joten erilaisia harrastusmahdollisuuksia oli heidän tavoitettavissaan. Lisäksi heidän asuinympäristössä olisi mahdollisuuksia solmia uusia sosiaalisia suhteita ikätovereiden kanssa. Maanantaikerholaiset eivät kokeneet näiden seikkojen kuitenkaan erityisesti vähentävän heidän yksinäisyyttään. (MK 2; MK 3.)

Martta: *Kerrostalossa kun asuu niin sitä on siellä omassa lokerossaan kun sukkelasti kiireesti käy jossakin (MK 2.)*

Sonja: *Mites kun te asutte nytten tässä palvelukeskuksen tuntumassa kaikki niin onks teillä sitte että täs on ympärillä paljon vanhuksia niin tohon sosiaaliseen elämään vaikuttanut?*

Annikki: *Vanhus vanhusta hoitaa ei siitä oo oikein.*

Martta: *Eihän me nyt toiset tunnetakaan kaikkia eikä me olla sillä lailla keskenämme. Että meillä on vaan tällainen pieni ryhmä joka liikkuu.*

Aune: *Niin ja kyllähän me tunnetaan nyt tosta pihasta samat mutta tota palvelutalon kanssa meillä ei ole enää mitään tekemistä. (MK 3.)*

Osa ryhmästä koki ongelmia uusien ystävyysuhteiden solmimisessa ja harrastusten aloittamisessa. Aili oli ryhmän aktiivisin, ja hän vietti aikaa ystäviensä kanssa paljon. Martta puolestaan tuoreena leskenä ei ollut löytänyt uutta tukiverkkoa: hänen aloitekykynsä oli alentunut huomattavasti ja se ilmeni muun muassa yksinäisyyden tunteena. Ryhmä oli yksimielinen siitä, että aloitekyvyn ylläpitämistä varten tarvittiin ystäviä: ilman seuraa ei tullut lähdettyä. Harrastustenkin aloittaminen voi olla kiinni siitä, onko ryhmässä yhtään ennestään tuttua vai ei. Jos ei ole olemassa kavergia, jonka kanssa lähteä ulos, voi helposti jäädä lähtemättä, mutta uusia kavereita on vaikea löytää, jos ei lähde mihinkään. (MK 1; MK; 2; MK 3.)

Aili: Kyllä minä käyn aika paljon käyn kun mulla on hyviä ystäviä vielä samanikäisiä on että.

Martta: Sinä oot semmonen että aina. Mä oon vähän semmonen että en mä halua ei hyvä.

Sonja: Mitäs sitten tää vertais niin kun menneisiin aikoihin niin mitä luulette käytteks te niin kun enemmän ulkona vai vähemmän ulkona sitten kun entisajan vanhukset?

Aili: Ehkä minä ainakin käyn enemmän kuin meidän äiti kävi. Se oli kyllä vähän semmonen että aina sai töniä mene nyt siitä ja älä nyt oo kotona aina yksin ja. Yksin ei tule lähdettyä mutta aina sitten kun tekee jonkun kanssa.

Martta: Mulla ei oikein ole sellasta jonka kanssa tekisi mieli. Enhän mä vasta oo ollut kun toista vuotta yksin mun mies kuoli että sehän nyt aina sano että (epäselvää, mies ilmeisesti ollut pariskunnan aktiivisempi ja aikaansaavempi osallinen). Sen jälkeen se on jälkeen. Ei hyvä. Ei hyvä. (MK 3.)

Maanantaikerholaisten mielestä suhteet vanhusten ja heidän lastensa välillä olivat muuttuneet, mutta he suhtautuivat muutoksiin eri tavoilla. Martta kuvaili jopa sukupolvien välistä kuilua puhuessaan suhteistaan lapsiinsa (MK 1; MK 2; MK 3.):

Martta: - - kun ollaan tälleen vierä vieressä niin toiset puhuu sieltä yli keskenään niin aina se menee niillä niihin niitten omiin asioihin ettei ne koskaan niin kun huomioi. Mut mä oon niin tottunut jo että se on sitä nykyaikaa. Se on vissiin sitä nykyaikaa. Se muutos on sillä lailla. Ei ennen voitu puhua jos mentiin jonnekkain niin ei niitä vanhuksia voinut omia tai vieraitakin jättää että niit-

ten kanssa ei oltas keskusteltu seurusteltu. Siihen meidät oli opetettu että meidän pitää seurustella vieraitten kanssa silloinkin kun.

Annikki: Kyllä ne vielä joskus katuu että.

Martta: Mä puhun ihan omasta mielipiteestäni tämän että kertokaa nyt toiset että.

Sonja: Niin että tuntuuko teistä sitten että te eläisitte vähän niin kun eri ulottuvuudessa?

Martta: Juu minä elän.

Sonja: Eri ikäpolvet. Että ne oikein niin kun kohtaa joo?

Martta: Mä en kohtaa, mä kerron ihan vaan omasta lähipiiristä että ei nää sukupolvet. Silloin vielä saa kontaktia kun on kaksistaan mut sit jos ne on kaikki kerralla, mulkin on kolme lasta ja sit lastenlasta - -. (MK 3.)

Annikki sai mielestään tarpeeksi huomiota lapsiltaan eikä tuntenut itseään ulkopuoliseksi heidän seurassaan: lapset ”hyysäis joka paikkaan mukaan.” (MK 2.) Hänellä oli hyvin välittömät suhteet lapsiinsa. Jos lapset tekivät jotain, mihin Annikin kunto ei heidän arvionsa mukaan riittänyt, heillä oli tapana sanoa ”suoraan että kuule sun jaloillas ei lähdetä sinne niin.” (MK 2.) Annikki kaipasi kuitenkin yhteisöllisempää asuinympäristöä, ja hänellä yksinäisyyden kokeminen liittyi vahvasti turvattomuuden tunteeseen. Hän mainitsi suurimmaksi pelokseen kuolemisen yksin kotona: ”- - siihen voi mennä joku puolikin viikkoa että kukaan ei yritäkään soittaa, Mä siellä vaan koisaan jossain epämukavassa asennossa jäykistyn siihen paikkaan.” (MK 3.) Aune sai Annikin tavoin mielestään tarpeeksi huomiota lapsiltaan, ja hän nautti itsenäisestä elämästä. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Aune: Mulla niin kun lapsetkin niin ne järjestää ohjelmaa vaikka minkälaista vähän väliä et mä joskus oikeastaan niin kun ajattelen että antakaa mun olla kotona. Nuorempi on varsinkin kova retuuttaan - - olisi viemässä vaikka mihinkä. Mut et onhan se aina mukavaa sit kumminkin kun lähtee ja jaksaa lähtee vielä kun jaksaa lähteä niin on se mukavampi. (MK 2.)

Ailille yksinäisyyden tunnetta aiheutti se, että hän kaipasi palvelutaloon, jossa hän oli asunut ennen nykyiseen asuntoon muuttamistaan. Aililla oli kyllä ystäviä, joita näki säännöllisesti, mutta entisen palvelutalon vilkkaampi sosiaalinen ilmapiiri sekä pal-

velut toivat mukanaan turvaa, jota hän yksin asuvana kaipasi. Naimattomana ja lapsettoman hänellä ei ollut vertailukohtia vanhempien ja lasten välisistä suhteista. Hänen sukulaisensa, lähinnä hänen siskojensa lapset, pitivät häneen säännöllisesti yhteyttä. Aili otti tyytyväisenä vastaan saamansa huomion, vaikkei hänellä ollut odotuksia sitä kohtaan. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Aili: Minä en oo sillä tavalla (Martta: Kiinnittänyt huomioo.) kiinnittänyt huomiota kun minä olen yksinelävä vanha täti niin kyllä ne aina koittaa pitää seuraa. Sitten en tiedä että. Mut voi se olla niin että ne ei niin hirveen paljon tavata siis et sit niinku tavataan niin sitten. Et ei oo jokapäiväisessä kanssakäymisessä. Mut ainahan niillä on kova kiire. (MK 3.)

Ryhmä puhui myös yksin elävien ikääntyneiden miesten yksinäisyydestä. Miehiä tunnettiin vähän, mutta muutamat mieleen tulleet esimerkit esittivät leskeksi jääneet miehet onnettomassa valossa: elämönhallinnaltaan ja sosiaalisilta taidoiltaan heikkoina sekä naisia huonompina selviytyjinä ikääntymisen tuomista haasteista. Myös heidän muistoissaan esiintyi sama ilmiö. (MK 2.)

Annikki: Entäs kun - -mies jäi yksin leskeks ja nainen mummo joka on sit siinä tehnyt ne kaikki työt. Että passannut sen miehen niin kun ennen oli tapana että mies passattiin viimesen päälle, hyvä ettei peppua pyyhitty.

Martta: Se on muuten totta.

Annikki: Niin miten ne miehet sitten pärjäs, sitä mä en oikein käsitä.

Eila: Niin kun ei tunne niitä (naurua)!

Annikki: Niin kun ei tunne semmosia (naurua). Kuoliko miehet sit kuitenkin aina aikasemmin et nainen jäi aina?

Aune: Täytyy sanoa että mäkään en muista että mulla ois ketään vanhusta miespuolista mutta mummuja oli.

Martta: Ehkä ne kuolee ennen.

Aune: Joo: Kyl mä semmosen muistan. Äiti halvaantu ja isä jäi sitten vielä sit siihen niin kun kotimieheksi ja kun ei kans koskaan ollut mitään tehnyt niin ei se komensi mun äiti aina siin vieressä kun se kahviakin keitti, se ei osannut keittää millään sen mukaan. Sit kun mun äiti just kun se oli halvaantunut se oli pikkusen se mieli vähän sellanen että se vaati ja vaati ja määräs kaikki. Mä ai-

na joskus sit sanoinkin isälle että älä nyt ihan kaikkia usko mitä äiti siinä sanoo että tee nyt vaan oman mieles mukaan että osaathan sä nyt kahvia keittää. Niin tota mut se sano juu mut ei kun se ei tuu sitte hyvää jos ei keitä just niin kun se sanoo. (MK 2.)

Martta: Mun isä sanoi aina että maailmas on kaks paha: toinen on kun äänestämään pitää kun se kansalaisuusvelvollisuus. Ja sitten toinen on kun siihen aikaan oli pakollinen keuhkoröntgenissä käynti. Kaks kertaa piti kaks sellasta asiaa miks lähteä kotoa pois muuten se ei lähtenyt! (MK 2.)

Päivätoimintalaisten suhtautuminen ikääntymisen mukana tuomaan yksinäisyyden riskiin oli paljon huolettomampaa kuin maanantaikerhon tai jopa vapaaehtoisten, jotka kuitenkin näkivät sen suurena yhteiskunnallisena ongelmana. He olivat kyllä kokeneet jonkin verran yksinäisyyttä ja kokeneet sen olevan suurempikin riski heidän elämässään, mutta he olivat löytäneet siihen helpotusta erilaisin keinoin.

Eläkkeelle jäätyään ryhmäläiset olivat kokeneet tarvetta uusille sosiaalisille suhteille ja he olivat hakeutuneet sosiaalisuutta, aktiivisuutta ja vastuullisuutta vaativiin harrastuksiin. Elna oli mennyt lastenhoitokurssille ja toiminut lastenhoitoringissä, jonka kautta sairastuneen lapsen vanhemmat olivat hankkineet lastenhoitoapua koteihinsa. Esteri oli hoitanut omia lastenlapsiaan säännöllisesti. Eino oli jatkanut työpaikan matkanvetäjän tointa, joka oli ollut hänelle ilmeisen tärkeä harrastus. Hän vastasi moniin kysymyksiin kertomuksilla matkanvetäjäajoista. Yksinäisyyttä hän koki sen kautta, että aikaisemmin ihmiset olivat olleet häneen yhteydessä matkoihin liittyvissä asioissa, mutta hänen lopetettuaan niiden järjestämisen myös puhelut vanhoilta työkavereilta olivat loppuivat. (PT 1; PT 2; PT 3.)

Kukaan heistä ei ollut enää pitkään aikaan harrastanut eläkkeelle jäämisen aikoihin tärkeiksi koettuja vastuullisia harrastuksia, eivätkä he osanneet sanoa tarkasti syytä niistä luopumiseen. (PT 3.) Niiden tilalle oli tullut kotihoidon lääkäreiden suosittelemana päivätoiminta. Heidän mielestään se oli tehokas yksinäisyyden lieventäjä, eivätkä he kaivanneet muita säännöllisiä harrastuksia. (PT 1; PT 2; PT 3.)

Sonja: Kärsittekö yksinäisyydestä?

Esteri: *En.*

Elna: *En kärsi kun minä olen keksinyt näitä ulkopuolisia keinoja.*

Eino: *Kyllä. Etenkin kun oli siihen kun pysty järjestämään matkoja ulkopuolille niin niillä oli ne piti yhteyttä ja soitti.*

Esteri: *Se on tämmönen sanotaan esimerkiksi kun sinä olet. Aina tämmönen täälläkin käynti on aina joku kiva. Sit oikein niin kun miten hyvä mieli. (PT 1.)*

Elna: *Minä olin sairaalassa ja sitten sosiaalihoitajan kanssa juttelin ja mulla oli semmonen tunne että mun täytyy jossain käydä kun oma tuttavapiiri häviää ja käy niin huonoks että se jää puhelinkeskustelujen varaan vaan ja. Täytyy kuitenkin ihmisten kanssa olla olla vähän tekemisissä ja tää sosiaalihoitaja ehdotti sitte tätä sit. Pääsin sairaalasta pois ja sitten tulin. (PT 1.)*

Päivätoimintalaiset kokivat saavansa tarpeeksi seuraa perheeltään. Sen sijaan, että he olisivat kokeneet itsensä yksinäisiksi asuessaan erillään perheistään, he nauttivat yksin asumisen ja eläkkeiden tuomasta itsenäisyydestä. Niiden kääntöpuolella oleva yksinäisyys ei heidän haastatteluissaan esiintynyt pelottavana asiana. Viikoittainen päivätoiminta riitti heille yksinäisyyden helpottamiseen, eikä heillä ollut halua tai voimia muihin säännöllisiin sosiaalisiin aktiviteetteihin, joita heidän perheet heille ehdottivat. (PT 1; PT 2; PT 3.) Päivätoimintalaisten sosiaalinen elämä oli kuitenkin muuttunut heidän ikääntyessään. Monet heidän ystävästään olivat kuolleet tai sitten tulleet niin huonokuntoisiksi, että kanssakäyminen heidän kanssaan oli harventunut tai muuttunut mahdottomaksi. Päivätoiminta kuitenkin tarjosi heille uudenlaista sosiaalista kanssakäymistä ja kaupungin maksavat taksikyydit auttoivat heitä ylläpitämään suhteita jäljellä oleviin ystäviin. (PT 1; PT 3.)

Elna: *Nyt oli aikoinaan mulla oli kolme sellasta ystävätärtä me oltiin kaikki kanssakäymistä ja käytiin toistemme luona mutta nyt meit ei ole enää kuin kaks. Olemme vähän kanssakäymisissä toistemme kanssa.*

Esteri: *Mullon ne lapset ja lastenlapset. Ja sitten oli eilenillalla se neljäspolvelaiset.*

Elna: *Mut sillä on niin kun kun mulla on näitä taksikyytejä minä pääsen Leppävaaraan ajamaan. Mutta tämä joka asuu Leppävaarassa niin Espoon kaupunki antaa niin huonosti näitä etuja että hän ei pääse ku Espoon rajalle sillä taksil-*

*la ja sitten se joutus maksamaan kaikki se yli. Tulee vähän yli kaks kymppii sit-
ten maksamaan kun tulis mun luokse niin se on melkeinpä mun käyvävä siellä.*

(PT 1.)

Päivätoimintalaiset kokivat yhteiskunnan palvelut muita ryhmiä myönteisempinä. Esimerkiksi Elna epäili, että jos ennen olisi ollut tämän päivän kaltaisia vanhusten kerhoja, niin entisaikojen vanhuksetkin olisivat todennäköisesti pitäneet niistä. (PT 3.) Keskustelu sosiaalipalveluista sai Esterin muistelemaan vapaaehtoisten sekä maanantaikerholaisten tavoin entisajan kyläilykulttuuria. Hän ei kuitenkaan varsinaisesti kaivannut naapuriyhteisöä tai entisenlaista kyläilykulttuuria omaan elämäänsä: hänen sukulaisensa pitivät yhteyttä häneen kyllin ahkerasti ja hän on lisäksi sitoutunut päivätoimintaan ja kotihoitoon. (PT 1.)

*Elna: Kun siihen aikaan oli enemmän sitä kanssakäymistä kun ei ollut televisi-
ota iltasin. Soitettiin naapurin ovikelloa ja mentiin ja istuttiin siellä ja juteltiin.
Että kylässä käynti oli paljon yleisempi siihen aikaan kuin nyt.*

Esteri: Eikäs kysytty että saankos tulla silloin ja silloin.

Elna: Ei kun sitä tehtiin ihan yllättäen vain ja soitettiin ovikelloa.

Sonja: Niin niin ja sitten nää nää ikääntyneet oli siinä samalla lailla mukana.

Elna: Kyllä.

Esteri: Paljon lämpimämpää että se tapaero. (PT 1.)

*Elna: Ihmiset on varmasti tottunut siihen että jos joku tulis soittamaan ovikel-
loa ja tuppais kylään niin sitten vaikuttas vähän tunkeilulta jos ei sitä etukäteen
varmistanu et on kotona silloin kun aiotte tulla. (PT 1.)*

Eino kertoi kaikissa haastatteluissa äitinsä muutosta Karjalan maaseudulta aikuisten lastensa luo pääkaupunkiseudulle. Kertomus kuvastaa elävästi sitä, kuinka kyläilykulttuuri muuttui suuren muuton yhteydessä:

*Eino: Meil kävi semmonen tapaus ku minun siskot tuli kaks siskoo tuli Helsin-
kiin ja saivat työpaikan ja asuivat sitten ja sitten tuli sieltä meidän meidän
mummo tuli sieltä meidän tyttöjen luo asuun ja sitten kun se tytöt lähti töihin
niin mummo jäi yksin ja niin hän ja hän meni naapurin ovikelloa soittamaan.*

Niin sitten eihän ne mummot tunteneet kuin mummoo ja hän sanoi ovella et hän tulee teille istumaan. Niin he sanoi että eihän eihän he, kukas te olette? Kyllähän te tiätte kuka mie olen (naurua) ja sitten se sitten tuli töistä kotia niin sano ootteks te riidoissa tuon naapurin kanssa? Miten niin riidoissa? Kun hän olis halunnut mennä vähäks aikaa istumaan niin ei he laskeneet häntä sisään. Sano ei samantien ei täällä ole sellasia ei täällä meillä sellaista tapaa ole että mennään vaan naapuriin. (PT 2.)

Päiväkerholaiset eivät pitäneet entisaikojen vanhusten sosiaalista elämää vilkkaampana, vaikka he kuvailivatkin moneen otteeseen kyläilykulttuurin muuttumista selvästi harvemmaksi ja vähemmän spontaaniksi. Sen sijaan pitivät rajoittavana sitä, että ennen sosiaalinen kanssakäyminen tapahtui lähinnä kotipiirissä:

Esteri: Ei ne ollut niin sosiaalisia silloin, ne oli silloin enemmän kotipiirissä maalla kun oli maalla.

Elna: Niin oli tietysti pienemmät piirit oli silloin. Oma pesue oli vaan. (PT 1.)

Kotipiirin lisäksi entisaikojen vanhuksien sosiaaliseen elämään vaikutti uskonnollisuus. Uskonnolla oli suuri merkitys ikääntyneiden ihmisten arkielämässä sekä Einon että Elnan perheissä. Eino on karjalainen ortodoksi, Elnan perhe lestadiolaisia joten heidän perheidensä – eteenkin niiden ikääntyneiden jäsenten – kotipiirin ulkopuoliset sosiaaliset suhteet pyörivät paljon uskonnollisen yhteisön sekä uskonnollisen juhla-kalenterin ympärillä. (PT 2.)

Päivätoimintalaistenkin mielestä kaikesta huolimatta entisajan vanhukset olivat vähemmän yksinäisiä kuin nykyajan ikätoverinsa. Syyksi tähän he mainitsivat, että heidän odotuksensa elämältä olivat vähäisemmät ja vanhukset asuivat yleisesti aikuisten lastensa luona tai lähettyvillä. Lisäksi entisaikojen vanhukset harvemmin elivät niin pitkään, että olisivat ehtineet tulla yksinäisiksi. (PT 1; PT 3.)

Esteri: Ne oli niin vähään tyytyväisiä.

Eino: Joo.

Elna: Ja sitten ne tuli huonokuntoisiks niin ei ne ollu yksin koska ne asu joku lastensa luona.

Esteri: *Tai sitten yksinäisiä vanhuksia oli siihen aikaan mut että omilla vanhemmilla oli näitä lapsia joiden tykönä olla sitten. Ei mulla isän puolelta eläneetkään niin kauan. (PT 2.)*

5. Yhteiskunnallisen vanhuuden monet äänet

Yhteiskunnan rakennemuutos eli erilaiset rakenteelliset-kulttuuriset prosessit ovat mahdollistaneet, että nykyään työelämästä poistuttuaan ihmiset pystyvät elämään pitkään suhteellisen riippumatonta elämää. Yhteiskunnan vaurastuminen ja eläkkeet tekevät tämän päivän ikääntyneiden ihmisten elämästä merkittävästi itsenäisempää kuin heidän nuoruutensa aikaisten ikääntyneiden elämä (Julkunen & Pärnänen 2005, 248). Ydinperheen merkityksen kasvu ja muun suvun merkityksen väheneminen (Helsti 2006, 155–158) ovat vaikuttaneet isovanhempien elämänpiiriin etääntymiseen lapsista ja lastenlapsista. Kaupungistuminen, väestön keskittyminen Etelä-Suomeen ja toisen maailmansodan jälkeinen karjalaisten siirtolaisten asuttaminen ympäri maata ovat irrottaneet ikääntyneitä ihmisiä suvun välittömästä yhteydestä (Jyrkämä 1995, 67; 2003, 13–16; Siiskonen-Raninen 1999, 15–18). Yksin asuminen koko väestön keskuudessa on lisääntynyt: kun yksinelävien osuus 1950-luvulla oli noin 15 prosenttia, nykyään neljännes suomalaista asuu yksin. Yksinasuminen lisääntyy edelleen, 1990-luvulta lähtien nopeasti (Saari 2010, 107–108).

Käsitellessäni teemaa yksinäisyys / itsenäisyys huomasin, kuinka kiinteästi haastateltavien omat kokemukset ovat yhteydessä yhteiskunnassa tapahtuneisiin muutoksiin. Teemaa oli oikeastaan hyvin vaikeaa käsitellä erillään teemasta perhe > yhteiskunta > ? Myös muiden kokemuksellisten teemojen kohdalla yhteys yhteiskunnallisiin olosuhteisiin oli olemassa, mutta vaihtelevan vahvuisena. Teemojen yhteydet yhteiskunnan muutoksiin vaihtelivat ryhmien välillä. Verrattuna siihen, kuinka ryhmät puhuivat koetusta vanhuudesta hyvinkin eri näkökulmista ja erilaisia vanhuusdiskursseja käyttäen, heidän muistonsa entisaikojen vanhuksista olivat hyvin samanlaisia.

Käsittelen tässä luvussa yhteiskunnan ja hoivan muutosta kuvaavaa teemaa perhe > yhteiskunta > ? ryhmä kerrallaan suhteuttaen sitä luvussa 4. kuvattuihin vanhuuden kokemuksellisiin ulottuvuuksiin. Haastateltavat vertailivat muistojaan entisaikojen vanhusten ominaisuuksista ja olosuhteista omaan elämäänsä ja tapoihinsa kokea ja käsitteellistää vanhuutta. Ryhmähaastatteluisissa haastateltavat neuvottelivat vanhuuskäsitteen sisällöstä vertaillen kokemuksiaan ja näkemyksiään vanhuudesta keskenään sekä suhteuttaen niitä yhteiskunnassa tapahtuneisiin muutoksiin ja vallitseviin tapoi-

hin puhua ikääntymisestä. Ryhmähaastattelutilanteissa syntyi kolme erilaista näkökulmaa tämän päivän vanhuudesta.

5.1. Oikeaa asennetta ja itsestä kiinni - ikää

Vapaaehtoisten kokemuksellinen näkökulma vanhuudesta mukaili kaikkien teemojen osalta ikä on itsestä kiinni -näkökulmaa. Heidän mielestään kronologinen ikä ei tehnyt ihmisestä vanhaa, eikä myöskään pelkkä kehollinen ikääntyminen. Sosiaalinen aktiivisuus vähensi kronologisen ja kehollisen ikääntymisen vaikutusta koettuun vanhuuteen samalla kun se esti saamattomuutta ja yksinäisyyttä. Sosiaalinen osallistuminen ja tekeminen saattavat olla kiinni terveydestä, mutta ne myös tukevat terveyttä (Karisto 2008, 254). Vapaaehtoisten näkökulma myötäili vahvasti iän yksilöllistymisen näkökulmaa, joka puolestaan on yhteydessä keskusteluun kolmannesta ja neljännestä iästä. (VE 1; VE 2; VE 3; Julkunen 2003, 27–29.) Iän merkitys ihmiselle määrittyy kuitenkin yhteisölle ominaisten ikäkäsitysten kautta (Rantamaa 2001, 51). Sinikka Vakimon (2003, 228) mukaan elämänsä uudelleen rakentuminen on osa jälkimodernia yhteiskuntaa. Elämänsä kulkua normitetaan eri tavalla kuin aikaisemmin, ja vanhuuden ikäkauden määrittämistä siirretään yhä myöhäisempään vaiheeseen elämässä.

Vapaaehtoiset puhuivat vakavista muistihäiriöistä epätoivottavimpina ikääntymisen ominaisuuksina, koska niiden nähtiin olevan yhteydessä yleiseen elämänsä hallintaan. Ne koettiin riskeinä siirtyä riippuvaisen vanhuuden elämänsä vaiheeseen myös vanhuus on itsestä kiinni -näkökulmasta. Koska vapaaehtoiset olivat hyväkuntoisia ja sosiaalisesti aktiivisia, muistin heikkeneminen oli heidän näkökulmastaan oikeastaan ainut haavoittuvuustekijä (ks. Karisto & Konttinen 2003, 159–160), joka voisi saattaa heidät riippuvaisiksi toisista ja sen myötä avuttoman vanhuksen asemaan.

Vapaaehtoisten puhe itsensä hallinnasta ja elämänsä hallinnan heikkenemisestä ovat yhteydessä keskusteluun kolmannesta ja neljännestä iästä. Nuoret vanhuksat ovat sosiaalisesti aktiivisia ja riippumattomia suhteissa vanhoihin, jotka ovat heikentyneet niin paljon, että ovat siirtyneet lopulliseen riippuvaisuuteen toisten ihmisten huolen-

pidosta ja näin myös kuoleman läheisyyteen. (Vakimo 2001, 68–69; Julkunen 2003, 27.) Lievään muistin heikkenemiseen suhtauduttiin erittäin kevyesti, mutta vakava muistin heikkeneminen ei ollut heille pelkästään yksinkertainen kognitiivinen ikääntymisen mukanaan tuova oire. Se oli vahvasti yhteydessä itsensä hallinnan kautta sosiaaliseen ikään: perheen hoivasuhteen muuttumiseen ja yhteiskunnan palveluista riippuvaisuuteen.

Ryhmä näki ikääntyneiden olosuhteiden muuttuneen monella tapaa parempaan suuntaan verrattuna heidän nuoruutensa aikaan. Kodinkoneet, eläkkeet ja vanhusten hoivavastuun siirtyminen perheeltä kunnalle tekivät itsenäisen elämän mahdollisiksi, ja näin siirsivät riippuvaisuutta – eli heidän näkökulmansa mukaan vanhuutta – kauemmaksi tulevaisuuteen. Kukaan ryhmästä ei olettanut saavansa tarvitessaan hoitoa lapsiltaan, eikä asiasta juuri edes keskusteltu. Enne oli hoitanut oman äitinsä vanhuuden ajan, Marjatta puolestaan vastannut taloudellisesti isänsä hoidosta. Näitä aikoja ei kaivattu takaisin. (VE 2.)

Enne: Mä oon ainakin äitini hoitanut ihan asuttiin viimeiset vuodet siinä yhdessä ja hän oli hyvin paljon Diakonissalaitoksella. Niinkun hän sanoi että hän asui puoliaksi Diakonissalaitoksella et meillä oli tämmönen juuri suhde että. Joka ilta kun minä kaupasta menin niin marssin Diakonissalaitokselle. Että perhehän siinä sitten syrjääntyy. Mutta äiti tuli hoidettua (naurua).

Marjatta: - - kyl mäkin olin aikamoisis vaikeuksissa kun isä sairastu keuhkosyöpään ja ei saanu mistään ei saatu rahallista ja lääkkeitä oli kalliita kaikki niin silloin et niin sä oot töissä. En mitään hirveesti ansainnut mut kuitenkin kaikki meni sit siihen.-- Että mulla oli esimerkiks asuntosäästö sillon meneillään nuorena niin siitäkin joutu luopumaan sitten ja kaikki tämmönen ettei oman elämä se siirty ja siirty että vasta oma asunto oli kai velaton vasta kun oli yli viiskymppinen. (VE 2.)

Vapaaehtoiset keskustelivat vanhuudesta erittäin usein yhteiskunnallisesta näkökulmasta. He olivat tutustuneet vanhusten palveluiden muutokseen muun muassa vapaaehtoistyön kautta. Heidän omaksumastaan yksilöllistyneen iän näkökulmasta on hyvin ymmärrettävää, että he kokivat ikääntyneiden sosiaalisen saamattomuuden ja siitä johtuvan yksinäisyyden suurina yhteiskunnallisina ongelmina. Sosiaaliseen saa-

mattomuuteen ja yksinäisyyteen altistivat ikääntymisen mukanaan tuomat siirtymätilanteet, kuten eläkkeelle jääminen tai voimien vähenemisen aiheuttama jättäytyminen pois vanhoista aktiviteeteistä. Heidän henkilökohtaiset kokemuksensa vanhuudesta olivat kepeitä johtuen heidän omasta aktiivisuudesta ja oikeasta asenteesta ikääntymiseen, jotka molemmat liittyvät ajatukseen yksilöllisestä iästä. Vanhusten palveluissa he korostivat hoidon sosiaalista puolta ja esimerkiksi päivätoiminta nähtiin erittäin myönteisenä. (VE 2; VE 3.)

Enne: Tuo päiväpaikkajuttu on kuitenkin hyvä.

Marjatta: Se on hyvä. Sitä pitäis saada enemmän.

Enne: Se on niin mainion hyvä. Siellä sitten saa sen ruuan ja kahvit pariin kertaan ja ja (Marjatta: Harrastusta.) sitä sitä ihanaa lämpöä mitä nää jakaa.

Maria: Se on justinsa ihmisten koskettaminen se on hyvin tärkeitä kosketus.

(VE 2.)

Ryhmäläisten suhtautumisessa vanhusten palveluihin oli eroja. Myönteisimmin niiden tasoon ja muutokseen suhtautui Matti, vaikka hän puhuikin vanhuudesta yhteiskunnallisesta näkökulmasta eniten. Hän oli perehtynyt hyvin palveluiden kehittämiseen vapaaehtoistyössä sekä erilaisissa luottamustoimissa, ja otti haastatteluissa usein eräänlaisen asiantuntijaroolin. Toisin kuin muut Vapaaehtoiset, Matti näki jopa kotihoidon tarjoavan tulevaisuudessa vanhuksille enemmän hoivaa ja sosiaalista kanssakäymistä. Kotihoidon hoivapuolen lisäämisen lisäksi Helsingin kaupunki oli perustamassa korttelitupia, joihin ikääntyneiden olisi helppo mennä. Lisäksi kaupunki oli Matin mukaan lisäämässä vanhusten hoidon etsivää työtä eli ikääntyvien ihmisten ja heidän ongelmiansa kartoitusta. (Matti, VE 2; Matti, VE 3.)

Matti: Kotihoitolaki kehittyi kehittymistään. Nythän vielä sanotaan ettei siellä kotona kerkii paljon kun hoitaja käy siellä lääkkeet jakamaan mut nyt on sentään kuitenkin kuntoutuspuoli tulossa aika voimakkaasti mukaan tähän ja on ne toimintaterapeutit jotka kattelee vähän eritavalla. Ja nyt koulutetaan uutta henkilökuntaa muutenkin siihen kotihoitosysteemiin mutta. Ei sekään täydellisenä lähde koskaan alkuun. Eihän ne koskaan tyytyväisiä ollut. (VE 2.)

Marjatta ja Maria suhtautuivat epäilevämmiin vanhusten palveluihin. Marjatalalla oli omakohtaisia kokemuksia vanhusten palveluista 1990-luvulta, kun hän oli järjestänyt oman äitinsä hoitoa. Marjatan äiti ei ollut esimerkiksi päässyt kaupungin järjestämään päivätoimintaan, koska hänen talossaan ei ollut hissiä. Äidille alettiin etsiä palvelutalopaikkaa vasta silloin, kun kotihoito oli käynyt hänen luonaan neljä kertaa päivässä. Marialla oli puolestaan huonoja kokemuksia miehensä hoidosta. Mies oli saanut aivoinfarktin pari vuotta sitten, eikä Maria saanut mielestään tarpeeksi apua miehen hoitamiseen. Sekä mies että Maria näyttävät olevan paremmassa kunnossa, kuin mitä he todellisuudessa olivat, ja siksi Maria pelkäsi joutuvansa omaishoitajan asemaan. (VE 2.) Naisten kokemukset saivat heidät tuntemaan hetkittäin turvattuutta ajatellessa tulevaisuuttaan:

Marjatta: Kyl mua pelottaa vanhuus sikäli et tota ei niin kauan pelota kun on kunnossa mutta jos mä joudun niinkun autettavaks niin niin ei oo uusia tulossa auttajia esimerkiks tähän vapaaehtoistyöhönkään ei oo nuorempia tulossa.

Maria: Ei mihkään oo nuoria.

Enne: Kuuskötvuotiaat puuttuu kokonaan. Ja seitkytvuotiaat. (VE 3.)

Kun he pohtivat tilanteita, jolloin ikä ei ole enää itsestä kiinni, he kuitenkin päättivät keskustelut aina myönteisiin ja toiveikkaisiin näkemyksiin, oikeaan asenteeseen: ”Mä olen niin aina ajatellut että kaikki järjestyy jollain tavalla ja kun en mä voi pistää siihen sormeani eteen sit silloin korkeentaan alkuvaiheessa voi esittää toiveita että niin ja näin. En minä sure sitä”. (Enne, VE 2.)

Vapaaehtoiset keskustelivat siis usein vanhuudesta sosiaalipoliittisena kysymyksenä, mutta vanhusten palveluistakin puhuttiin usein aloitekyvyn alenemisen ja yksinäisyyden näkökulmista. Vapaaehtoisilta kerätyssä aineistossa esiintynyt yhteiskunnallinen näkemys yksinäisyyteen vanhuuden ongelmana on hyvin samankaltainen, kuin mitä Juho Saaren (2010) *Yksinäisten yhteiskunnassa* esitetty kuvaus 2000-luvun yksinäisyydestä. Yhteiskunnan vaurastumisen, kaupungistumisen ja hyvinvointivaltion kehityksen kaltaiset ilmiöt vaikuttavat yksinäisyyden kokemiseen. Entisaikojen luonnollisiksi koetut ihmisten väliset suhteet, kuten sukulaisuus tai naapurusto, muuttavat merkityksiään siinä vaiheessa, kun ihmiset eivät enää tarvitse toisia ihmisiä perustarpeidensa tyydyttämiseen. Resurssien jakautumista tasaavat yhteiskunnalliset raken-

teet, kuten esimerkiksi eläkkeet, ovat osaltaan mahdollistaneet yksilöllistymisen. Samaan prosessiin kuuluu se, että omien elämänvalintojen merkitys korostuu muun muassa sosiaalisissa suhteissa: ne kytkeytyvät yhä enemmän vapaisiin valintoihin. Ystävyyden merkityksen korostuminen on yhteydessä sekä luonnollisten sosiaalisten suhteiden merkityksen vähenemiseen että perustarpeiden tyydyttämisen helpottumiseen. Samalla kuitenkin sosiaalisten suhteiden puuttumisen merkitys hyvinvoinnin kannalta korostuu. (Saari 2010; 20, 69, 88, 100–103; VE 1; VE 2; VE 3.)

Vapaaehtoiset kokivat yhteiskunnan muuttuneen kiireisempään suuntaan, ja sen vähentäneen aikaa, jota esimerkiksi lapsilla on viettää ikääntyneiden vanhempiansa kanssa. Lapsilla oli sekä isompi tarve että paremmat mahdollisuudet pitää kiinni itsenäisyydestään. Esimerkiksi omien lasten luokse ei voinut mennä kutsumatta. Ryhmäläiset olivat kuitenkin yksimielisiä siitä, että on erittäin hyvä asia, etteivät ikääntyneet vanhemmat ole enää lapsiensä vastuulla taloudellisesti. Heidän kokemustensa mukaan myös esimerkiksi puhelimen- ja Internetin käytön lisääntymistä pidettiin hyvinä uudistuksina. Kiireiset lapset pystyivät pitämään niiden välityksellä yhteyttä heihin, vaikkeivät he ehtisikään vierailta. Toisaalta tietotulvan määrän katsottiin tekevän ikääntyneistä yksinäisempiä: kotoa ei välttämättä tarvitse poistua, ja pakottavan tarpeen puuttuessa lähteminen jää pelkän oman aloitekyvyn varaan. Tekniset apuvälineet helpottavat arkielämää, mutta jättävät paljon vapaa-aikaa miettiä yksinäisyyden kaltaisia asioita. (VE 2; VE 3; ks. myös Saari 2010; 220, 234.)

Marjatta: Nää on kiireisii nykynuoret, ne ei kyllä paljo ehdi että kyl se on niin kun mun mielestä se on meikäläinen ottaa yhteyksii ennemmin kun he ottaa yhteyksiä.

Matti: Jos niitä välineet on niin paremmas se puhelin on semmonen pitäis kuitenkin kerran viikkoon vähintään täytyy puhua niin.

Enne: Niin noita tulee kyllä viestiä tulee ja silleen että mitä kuuluu me mennään sinne ja tänne.

Marjatta: Joo.

Maria: Joo. Se oli ennen ihan erilaista kun asuttiin siinä samassa, tiedettiin ja näin. Mutta kun lapset eli ei niiltä uskalla kysyä edes mitään, täytyy kautta rantain hienosti jos haluaa tietää niin kysyä et tota.

Enne: *En mä nyt noin sano, se riippuu tietysti perheen suhteista. Mutta tota. Kyllä ei sitä enää mennä noin vaan edes omien lastensa luokse paitsi jos tietää että ne on sairaana tai jotain tämmöstä niin silloin menee kyllä omilla avaimilla mut ei kyllä muuten mene.* (VE 2.)

Vapaaehtoiset suhtautuivat muutoksiin ikääntyvien ihmisten perhesuhteissa ja sosiaalisessa elämässä samoin kuin muihin ikääntymisen kokemuksiin: muutokset pitää vain hyväksyä ja hyväksymisen keinona on oikea asenne. He olivat itse löytäneet uusia sosiaalisia verkostoja eläkkeelle jäätyään. Monista vanhoistakin verkostoista oli pidetty kiinni puolin ja toisin. He olivat siis omalla aktiivisuudellaan pystyneet välttämään sosiaalisen saamattomuuden sekä yksinäisyyden ikääntymiseen liittyviä ominaisuuksina. He kuitenkin tiedostivat olevansa poikkeuksellisen onnekaassa asemassa. Monet heidän ikäisensä eivät olleet ollenkaan samanlaisessa elämäntilanteessa kuin he: ” Se on kuulkaa älkää nyt laskeko mitä me ollaan itte tehty sillä tavalla täytyy ajatella myöskin se suuri osa muita eläkeläisiä on puonnut kyllä. ” (Matti, VE 3.) Heidän oma aktiivinen elämäntapansa helpotti myös oikean asenteen löytämistä suhteessa muutokseen, jota heidän elinaikanaan oli tapahtunut ikääntyneiden ihmisten perhe- ja muissa sosiaalisissa suhteissa. (VE 1; VE 2; VE 3.)

Sonja: *Mitäs mieltä te ootte tästä muutoksesta?*

Enne: *Sehän täytyy hyväksyä mikäs siinä auttaa muu kun mennä virran mukana.*

Matti: *Itte alkaa jo olla siinä virrassa niin mukana kans ettei sillä tavalla ajattelekaan sitä.* (Enne: *Ei.*) *Tietysti semmonen ihminen joka on kotona paljon niin se ajattelee ihan eri tavalla kun me ollaan aina menossa johonkin suuntaan niin ei ne tuu sillä tavalla ajateltua sitä ollenkaan.* (Enne: *Ei.*) *Mut jos mekin köhnötettäs kotona ja jos ei ne soittas lapset niin kyllä he pian ihmettelisivät. Kyllä mä ainakin sanon jos ei viikkoon soita niin mä soitan ja sanon että teidot kuolemastani ovat olleet ennenaikaisia.* (naurua) (VE 2.)

Sonja: *-Teillon sitte kuitenkin tällainen vähän yhteisöllisyys säilyny niin kun teidän elämässä?*

Marjatta: *Niin meil on meil on niin.*

Enne: *Luojan kiitos on. Ja jos ajattelee esimerkiksi koulutovereita tai lapsuuden tovereita niin ja sitäkin avioliiton aikasta toveri-ystäväpiiriä niin se on niin kun hajonnut. (Marjatta: Pienentynyt joo.) Niin niin melkein hajonnut. Mutta tää palvelukeskus on ollut se mistä on saanut uusia ystäviä tän kahdenkymmenen vuoden aikan kun minäkin oon täällä ollut. Ehkä nyt ei ihan lapsuudenystäviä mut kuitenkin niin kun samantyyppisiä et tullaan kivasti toimeen. Ja nimenomaan toi senioritanssi on kyllä yhdistänyt aivan hirveesti.*

Marjatta: *Joo joo joo. Se on se samanhenkisyys. (Enne: Niin on joo.) Joo joo joo. (VE 3.)*

Ryhmä näki vapaaehtoistyön myönteisenä tekijänä sekä omassa että ikääntyneiden elämässä yleensä ja uskoi sen olevan vanhustenhoidon tulevaisuus. Ryhmäläisten mielestä Suomeen pitäisi saada lisää naapuriapua ja sosiaalisuutta: ”- - pitäs tähän päästä että tähän naapuriin pystyttäs turvaamaan ja otettas tämmöstä kaveria ei jätettäs, että katottas liikkuko se siellä. Että meillä ei ole tällstä puolta ollenkaan.” (Matti, VE 2.) Vapaaehtoissektorin laajentumisessa on kuitenkin olemassa riski, että yhteiskunnalliset vanhuspalvelut jätetään taloudellisista syistä liiaksi sen varaan. Ryhmällä oli jo kokemuksia tästä: he olivat joutuneet olemaan tiukkoina siitä, että heillä oli aina palkattua henkilökuntaa ohjaamassa vapaaehtoistyön rinnalla. (VE 2.)

Matti: - - *Kyllä meillä on paljon muutettavaa ja muuttuu varmaan, vapaaehtoistyön pohjalta joudutaan tekemään sitä vaikei. Vaikka me ollaan tapeltu että me ei tehdä mitään vapaaehtois ilman kun henkilökunnan ohjauksessa mutta kyllä siihen mennään meilläkin. Ei meillä riitä henkilökuntaa hoitamaan tätä.*

Maria: *Ja kunta on mie mielissään kun on vapaaehtosia ei oo kulut niin suuret kun vapaaehtoistyötä tehdään.*

Enne: *Olemattomat.*

Antti Kariston (2008, 334) mukaan osa gerontologisessa tutkimuksessa käytetyistä käsitteistä ja teorioista on popularisoitunut ja muuttunut sosiaalisen tarinavarannon osiksi eli keskenään kilpaileviksi ikärepresentaatioiksi ja vanhenemisen malleiksi. Hänen mukaansa tiede on siis vaikuttanut ikääntyneiden tapaan puhua ikääntymisestä. Vapaaehtoisilta kerätty aineisto tukee tätä näkemystä. Heidän tapansa puhua vanhuuden kokemuksista myötäili keskustelua kolmannelta iästä, iän yksilöllistymisestä

ja yksi-ikäisyyden kulttuurista. Heille vanhuus kokemuksena oli aina nimenomaan itsestä kiinni, ja ikääntymisen mukana tuomiin väistämättömiin muutoksiin tuli suhtautua oikealla asenteella. Aineisto tuki myös ajatusta iän yksilöllistymisen näkökulman yleistymisestä (ks. Julkunen 2003, 27–29). Verrattuna muihin ryhmiin, vanhuus oli heille selvästi enemmän henkilökohtainen ja kokemuksellinen ominaisuus. He olivat ryhmistä ikärakenteeltaan nuorin, ja heidän elämäntapansa vastasi eniten kuvaa aktiivisesta, kolmanteen ikään kuuluvasta ikääntyneestä.

Yksi-ikäisyyden kulttuuriin liittyy, että ikääntyneet pyrkivät välttelemään vanhuuste-koja eli tekoja, joilla sosiaalista vanhuutta tuotetaan. (Vakimo 2003, 228) Vanhin ryhmäläisistä Enne oli haastattelujen aikoihin 87-vuotias, mutta hän eli muitten ryhmäläisten tapaan selvästi vielä kolmatta ikää. Toimimalla omassa elämässä kolmannen iän kuvaamana ”suvereenina elämänpoliittisena toimijana” (Karisto & Konttinen 2004, 160) voidaan pysyä kronologisesta iästä huolimatta etäällä todellisesta vanhuudesta. Puhuessaan ikääntymisen mukanaan tuomista sosiaalisen syrjäytymisen riskeistä sekä neljänteen ikään liittyvistä vanhusten palveluista, ryhmä käytti usein sosiaalisten verkostojen käsitettä. Marjatta Marinin (2003, 72) mukaan sosiaaliset verkostot ovat nousseet tärkeäksi aiheeksi tieteellisessä ja julkisessa keskustelussa. Keskustelu sosiaalisista verkostoista liittyy yhteiskunnan rakenteiden ja sosiaalisten suhteiden muutokseen. Yksi muutoksista on julkisen sektorin supistuminen ja vapaaehtoistyön lisääntyminen erimerkiksi vanhusten palveluiden tuottamisessa. (Helin 2002, 42–45; Paasivaara 2002 [online]). Vapaaehtoiset ottivat haastatteluissa osaa myös tähän keskusteluun.

Vapaaehtoisten ryhmässä muistetun vanhuuden ero heidän kokemaansa vanhuuteen oli ilmeinen. Vaikka koettu ikä oli heille aina itsestä kiinni, muistettu vanhuus myötäili perinteisempiä mielikuvia vanhuksista. Muisteltu vanhuus oli täynnä itsestäänselvyyksiä: vanhat näyttivät vanhoilta ja toimivat vanhusten tavoin eli olivat yksiselitteisesti vanhoja. Poikkeuksen kuvauksiin entisaikojen vanhuksista tekivät Marian muistot perheestään. Marian äidin ja isoäidin aktiivinen elämäntapa oli ollut samankaltainen hänen oman elämäntapansa kanssa, ja siksi hekään eivät olleet koskaan vanhoja. Pirjo Korkiakankaan (1996, 329–330) mukaan muistelua ohjaavat aina kollektiiviset käsitykset ja kulttuuriset mallit, jotka on sisäistetty kulttuuriin kasvaessa. Yhdessä muistellessa käyttöön otetaan myös kulttuuriset puhetavat ja mallit kertoa

muistoista. Muistellessa vanhuutta vapaaehtoiset tekivät sitä niistä näkökulmista, mihin he olivat kasvaneet.

5.2. Turvattomuutta, edistystä ja nostalgiaa

Maanantaikerhon suhtautuminen perheeseen ja palveluihin, yksinäisyyteen ja itsenäisyyteen sekä saamattomuuteen oli hyvin moniulotteista ja myös ristiriitaista. Ryhmä suhteutti kokemuksiin ja muistojen perheen ja yhteiskunnan muutoksesta aina johonkin kokemukselliseen teemaan, kuten raihnaisuuteen, yksinäisyyteen, itsenäisyyteen tai saamattomuuteen. (MK 1; MK 2; MK 3.) Ryhmän keskustelu yksinäisyyden ja itsenäisyyden teemasta oli hyvä esimerkki siitä, kuinka ryhmän näkemykset perheessä ja yhteiskunnassa tapahtuneista muutoksista olivat aina yhteydessä vanhuuden kokemuksellisiin ominaisuuksiin. Kaikki ryhmästä tunsivat itsensä yksinäisiksi, mutta lähtökohdissa oli eroavaisuuksia. Yhteiskunnan vanhuspalveluiden muutokset eivät olleet heille vain etäisiä sosiaalipoliittisia kysymyksiä, vaan he suhteuttivat niitä omaan elämäänsä. Samoin muutokset esimerkiksi ikääntyneiden suhteissa omiin lapsiinsa aiheuttivat keskustelua sekä yksinäisyyden että yhteiskunnallisen ikääntymisen näkökulmista.

Martalla yksinäisyys yhdistyi sosiaaliseen saamattomuuteen. Hän oli jäänyt leskeksi suhteellisen vähän aikaa sitten, eli hänen sosiaaliset suhteensa olivat muuttuneet lähi-menneydessä. Hän tunsu aloitekyvyttömyyttä sosiaalista toimintaa kohtaan. Lisäksi hän koki ryhmästä eniten etääntymistä perheestä. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Martta: Ne puhu keskenään kaikki ulkomaanmatkansa ja kaikki hyö jututti toisiaan. Ne oli laittanut meille jotain äitienpäivä tai jotain syntymäpäivää juhlimaan me oltiin ihan sivuseikka koska (Annikki: Niin.) eihän se oltiin me oltiin vaan me oltiin kun se oli ihan luonnollista että me oltiin siellä niin.

Annikki: Niin kuin taulut seinässä. (MK 2.)

Annikki piti lastensa kanssa tiiviisti yhteyttä ja heidän välinsä olivat haastattelujen perusteella hyvin avoimet ja suorat: ”- - Ne hyysäis joka paikkaan mukaan ja enkä

mä tunne olevani seinäkoriste, mä en edes kelpais seinäkoristeeksi mutta en mä joudukaan sinne. Että kyllä kyllä ne pitää huolta huolta niinkun. Siitä että tuota jos ei muuta niin mulle mulle hyväntahtosesti nauretaan ja semmosta pientä hauskaa huumoriherjaa.” (MK 2.) Hän kaipasi elämäänsä kuitenkin ikäisiään ystäviä ja tunsu vaikeuksia hakeutua uusien harrastusten pariin ilman seuraa. Lisäksi yksinasuminen aiheutti hänelle turvattomuutta: hänellä oli jo kivuliaita sairauksia, jotka ajoittain rajoittivat hänen liikkumistaan. Hän pelkäsi myös kuolevansa yksin kotona ollessaan. Haastattelin Annikkaa myös kahden kesken, ja haastattelussa eniten käsitellyt teemat olivat uusien ystävien löytymisen vaikeus sekä kuolemanpelko. (ANNIKKI.) Ruth Jacobsin (1990, 19–34) mukaan nämä kaksi asiaa liittyvät yhteen. Ikääntyneet naiset arvostavat ystävyysuhteita mutta välttelevät uusien ystävyysuhteiden solmimista, koska ystävyudet niin usein päättyvät kuolemaan. Yksinäisyyden kokemus liittyi Annikilla siis niin keholliseen ikään ja saamattomuuteen kuin myös muutoksiin vanhusten palveluissa ja sen myötä turvattomuuteen. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Aili oli ryhmästä sosiaalisin: hän piti yhteyttä ikäistensä ystävien kanssa säännöllisesti ja myös liikkui heidän kanssa ulkona yleensä useana päivänä viikossa. Hänellä ei ollut omia lapsia, mutta hän otti tyytyväisenä vastaan kaiken huomion mitä muilta sukulaisilta sai. Hän nautti eläkkeen tuomasta itsenäisyydestä, mutta koki Annikin tavoin asumisen suhteen turvattomuutta. Hänellä yksinäisyys yhdistyi nimenomaan yksinasumiseen: hän halusi asua palvelutalossa, mutta hän oli nykyisten kriteerien mukaan liian hyväkuntoinen saamaan kaupungin palvelutalopaikan, vaikka oli aikaisemmin sellaisen saanutkin. Hän kaipasi myös nimenomaan tiettyyn palvelutaloon, jossa hän oli asunut ennen nykyistä asuntoaan ja josta hän oli joutunut remontin takia muuttamaan. Ailin kohdalla tämä kaipuu oli kahdenkeskisen haastattelun puhutuin aihe. Syiksi kaipuuseen hän mainitsi palvelutalon nykyistä läheistä palvelukeskusta sosiaalisemman ilmapiirin ja turvallisuutta lisäävät palvelut. (MK 1; MK 2; MK 3; AILI.) Hänelläkin yksinäisyys oli siis tiiviisti yhteydessä vanhusten palveluihin.

Aunen lapset järjestivät äidilleen paljon, joskus jopa liikaa ohjelmaa. (MK 2.) Hän ei kaivannut lapsiltaan enempää huomiota, mutta oli ryhmästä ainoa, joka mainitsi toivovansa lapsiltaan enemmän kunnioitusta. Monien muiden vanhuuden kokemusten tavoin, Aune perusteli kunnioituksen kaipuutakin kertomuksella kokemuksistaan äitinsä hoitamisesta:

Aune: Mulla isä kuoli kuuskytkuusvuotiaana ja äiti seitsemänviis ja äiti eli kolmetoistavuotta halvaantuneena ja hän asu mun tykönä kyllä mun täyty ottaa huomioon joka päivä. Ja ajattelin aina että kun hän on hoitanut mut lapsena niin nyt mun on hoidettava hänet ja hän oli kuin laps sitten. Että se oli aika rankka kolmetoista vuotta mutta en oo katunut koskaan enkä ikinä ollu mitään. Että kyllä tän päivän nuoret ja lapset varmaan vanhemmille sanoo monta kertaa pahat sanat mut mun ei oo ikinä tarvinnut miettiä että ois sanonut. Et se kyl se sen verran on muuttunut et ei oo se kunnioitus samanlainen ei ole. Nykyään enää että eikä vanhempia arvostella sillä lailla ihan niin kun ennen.

Sonja: Mut kaipaisittekste sitten niinkun sellaista samanlaista kohtelua vai? Vai onko se muuttunut sitten parempaan suuntaan kun on enemmän niin kun ehkä semmosta avoimempaa väliä.

Aune: Mut kyl mä luulen et sekin ois aika kiva tunne ittelle - - Ja mullakin on vanhemmat lapset hyvin semmoisia (Sonja: Kunnioitus) niin. Mutta nuorempi sitten on jo eritavalla siin on ykstoista vuotta ikäeroa niin se on kasvanut jo nykyaikaseks. Et se on paljon herkemmin sanoo vastaan mulle taikka jotain noin huomauttaa että älä nyt noin tee taikka. Että tulee semmonen tunne Eilan kans välillä ettei me osata mitään (Eila: naurua) kun ne neuvo. Sellasia on nykyäikaa monta kertaa nuoret. Ei ne ollenkaan muista sitä että mä oon kasvattanut heidät. (MK 2.)

Entisajan vanhukset koettiin nykyvanhuksia vähemmän yksinäisiksi, ja heidän olosuhteensa yksinäisyyttä vähentäviksi. Monet vanhukset elivät tavalla tai toisella enemmän yhteydessä perheeseen. (MK 2.) ”Perheeseen jäi aina toisia henkilöitä että nykysin se on melkein kun toinen kuolee niin toinen jää vaan yksin, sillä ei oo sitä tukiverkkoo.” (Annikki, MK 2.) Ryhmäläiset kertoivat siitä, kuinka ennen vanhaan oli ollut tavallista, että joku perheen lapsista jää kotiin hoitamaan ikääntyviä vanhempiaan. Usein se joku oli ollut perheen naimattomista lapsista, useimmiten tytär. (MK 2.) Kukaan ryhmäläisistä ei odottanut, että heidän lapsensa pitäisivät heistä samalla lailla huolta. Toisaalta kukaan heistä ei uskonut sopeutuvansa elämään lastensa perheisiin.

Annikki: - - no mul on kolme tyttäätä ja kukaan ei mua vanhana hoida semmonsena kun mä olen tota öö ihan ihan täys köpököpö ja ehkä oon aika pian niin niin. Mun on ihan turha, mä en edes yritäkään sitä et mä turvautuisin johonkin tyttöön, jokaisella on niin oma elämä kellä minkäkinlainen ja kuka uraputkessa kuka on missäkin. En mä en niin ennemmin sitä vieraat.

Martta: Ei sitä vois kuvitellakkaan että lapset pitäis huolta kun tulee huonoks ja sairaaks.

Aune: Ei mulle tullut mieleenkään silloin kun mun äiti halvaantu meitkin oli kolme sisarusta ja mulla oli neljä lasta ja toisella oli kaks ja toisella yks mut se olin minä joka oli sit sellanen joka ajattelin et minä pärjään ja voin ottaa. Ja tota ei ois tullut mieleenkään että äiti ois viety johonkin öö kunnalliskotiin mitä nyt siihen aikaan oli. Kyllä se kotona hoidettiin ja ja ihan viimeeseen saakka.

Annikki: Eihän näissä asunnoissakaan oo tilaa. Mummolle pitäis olla oma huone ja.

Aune: Tottakai sellanen piti järjestää sitten ei se auttanut siihen aikaan ei ei ei.

Annikki: Siinä suhteessa sitä vaan ei pidä toivoa enää. (kaikki myöntelevät)

Martta: En mä koskaan oo ajatellutkaan kasvaessanikaan aikuiseksi että minun omat lapseni (Annikki: Juu ei.) ei ei ei ei. Kun niillon oma elämä ja minulla on oma elämä vähän niinkun. Mut nyt vielä kun on tässä älyssä niin kyllä ne niin kun nyt niiltä voi apua pyytää ja semmosta että. Eilenkin mä sanoin että teidättekste mulla on lakanat pitäis vetää. Kiireesti vetivät kun bussilla olivat. Mä sit kostutan ne menee mankseliin sit kun mä saan inspiraation, mä en saa niitä yksin vedetyks.

Aune: Ja se on ittellenikin on semmonen tunne että aattelee ettei mene kenenkään huusholliin. Et kun siinä ei riitä se että siinä on se oma tytär tai poika, siin on se miniä ja vävy. Pitää ottaa huomioon että miten ne nyt sitten siihen suhtautuis. Ajatella mulla silloin kun mä äitin otin ja olin oli lapset kotona vielä ja tota niin mies täytyy olla hirveen hyvinluontoinen että se hyväksy kaiken sen ja se piti sitä itsestäänselvyytenä että se tulee meidän tykö asumaan ja järjesti huoneen ja kaikki. Ei kaikki ei kaikki onnistu sillä lailla siinä on aina se vieras osapuoli kuitenkin joka sanoo sanansa. (MK 2.)

Maanantaikerholaisten mukaan vanhuksiin suhtauduttiin ennen luonnollisemmin ja luontevammin. Esimerkiksi muistin huononeminen ei estänyt entisaikojen ikäänty-

neitä ottamasta osaa perheen työnjakoon esimerkiksi hoitamalla lapsia ja tekemällä käsitöitä (MK 1; MK 2; ks. myös Vakimo 2001, 75–80). Entisaikojen muistihäiriöiset olivat vanhuudenhöperöitä, eivät dementikkoja. Myöskään vanhuuden mukanaan tuomilla sairauksilla ei aina ollut nimiä, eikä niitä siksi mielletty sairauksiksi. (MK 2.) Raija Julkusen (2003, 68–69) mukaan kuvailtu suhtautumistavan muutos kuuluu modernisaatioon. Michel Foucault'n (ks. esim. 1998, 69–89) Seksuaalisuuden historiassa esitettyjä ajatuksia mukaillen voidaan puhua *iän diskurssiin panosta*. Sen mukana erilainen tutkimussanasto, esimerkiksi lääketieteen sanasto on tullut mukaan puheeseen iästä. Kustaa H. J. Vilkun (2002, 76) mukaan esimerkiksi dementia olisi ollut 1800-luvulle asti täysin tuntematon asia, ja ikääntyneiden lähimuistin heikkeneminen olisi ollut sitä ennen hämmentävä asia. Maanantaikerholaisten mukaan luonnollisempaan asenteeseen vaikuttivat myös olosuhteet. Vanhusten asuessa esimerkiksi lastensa kanssa samassa taloudessa muistin huononemiseen ei tarvinnut kiinnittää niin paljoa huomiota kuin heidän asuessaan yksin. (MK 1; MK 2; ks. myös Helsti 2006, 155–158; Rauhala 1996 105; Vakimo 2001, 75–86; Valkonen & Nikander 1990, 69.)

Nykyään aikuisten lasten elämä on erillisempää vanhempiensa elämästä ja sen lisäksi huomattavasti kiireellisempää. Maanantaikerholaiset eivät esimerkiksi kokeneet kelpaavansa lastenlastensa hoitajiksi, vaikka heidän nuoruudessaan se olisi ollut tyypillistä. Tämän päivän perspektiivistä he olivat mielestään siihen liian vanhoja. Lisäksi kaupunkilaislasten elämä oli heidän vanhempiensa tavoin kiireellistä: lapsilla oli koulun lisäksi harrastukset ja muut omat juttunsa. (MK 2; MK 3.)

Martta: Lastenlasten kuskiksi ja hoitajaks ja semmosiks me hyvin kelvattiin kylä kun me muutettiin takasin Suomeen mutta ei niinkun sitten taas niin kun muuta että sitten loppuvuosina. Nyt ei ollut enää autookaan niin ei ollut enää semmostakaan ettei meistä ollut enää mitään hyötyä. (MK 2.)

Annikki: - - lapsilla koulut ja harrastukset ja että ne käväsee vaan mummun luona et siellä jotain hyvää, mullon aina hyvää. (MK 3.)

Maanantaikerholaisten mielestä entisaikojen vanhuksilla oli myös mahdollisuus saada parempaa hoitoa vanhainkodeissa muistin heikentyessä, kuin mihin heillä olisi ny-

kyään mahdollisuudet vastaavissa olosuhteissa. (MK 3.) Entisistä vanhusten sosiaali- palveluista puhuttiin myös yksinäisyyden näkökulmasta: ne poistivat yksinäisyyttä tehokkaammin kuin nykyiset. Vanhainkoteihin ja palvelutaloihin oli parempi mahdollisuus päästä, kotihoitajilla ja jopa sairaalassa oli enemmän aikaa asiakkaille. Ryhmäläiset eivät pitäneet nykyisiä vanhusten hoitopalveluja hyvätasoisina, ja he pelkäsivät joutuvansa niistä riippuvaisiksi. Esimerkiksi Martan äiti oli viettänyt viimeiset vuotensa kunnalliskodissa, ja hän muisteli sitä mainettaan parempana paikkana. (MK 3.) Nykyisistä vanhustalouksista hänellä oli paljon huonoja kokemuksia aviomiehen viimeisten vuosien ajalta.

Aili: Sitten pitäis olla jo ihan tööt niin sitten se olis ihan sama et miten ne hoitaa.

Martta: Sitä varten mäkin sanon - - kuoleman mä hyväksyn mutten sitä sairaalassa oloa, sitä mä en hyväksy. Se on jotain järkkyä mutta tietysti se on minunkin kohtaloni. Ei siellä vaihdettu vaippoja tai pissavaippoja kakkavaippoja. Jos ei oltas käyty niin paljo katsomassa niin siellä se ois maannut niissä samoissa aina. (MK 2.)

Maanantaikerholaiset suhtautuivat erittäin kielteisesti kotihoitoon. He kokivat sen ennemminkin oman kodin rauhan häiritsemisenä, kuin turvallisuutta tuottavana tekijänä. Maanantaikerholaisille tuntui olevan tärkeää, että kodin eli yksityisen ja intiimin tilan rajoja pystyisi kontrolloimaan. Kodin merkitys ja yksityisyys ovat tiukasti yhteydessä kokemukseen omasta ruumiista: elävästä, kokevasta, maailmaan suuntautuvasta sekä kulttuurisesti ja poliittisesti luokitellusta ja merkitystä. (Huttunen 2001, 335). Näin ollen on ymmärrettävää, että huonotasoiseksi koettu kotihoito voidaan nähdä jopa loukkaavana.

Martta: Se on niin turhauttavaa jos ne sitten käy.

Sonja: Niin että siitä eisaa sitten turvallisuutta?

Annikki: Yks tuo aamiaisen, toinen käy se menee pois. Sit tulee pistäjä joka pistää aamulääkkeet ja sitten on päivähoitovuoro. Ne vaan käy ja lähtee kulkemaan. - -

Martta: Viimenen luotto meni kun, mun tarttee sanoa että kova pula on siellä henkilökunnasta mutta nyt on työttömät opiskelijat päässeet siihen otettu

kotihoidon piiriin. Me katottiin kun se yks, sil oli oikein monenkirjava värjätty. Kun se istu tuolilla mä aattelin että sisso kun tuo tulee meille! Mut ei kun joku työtön opiskelija kilahtaa noin ihan vaan kotihoidos herranjumala kun niitä sitten koulutettas ihan. Kyllä sitä pikkusen oppia tarvitaan joo! (MK 3.)

Ikääntyneiden ihmisten hoivan siirtyminen perheeltä valtiolle sekä eläkkeet olivat tuoneet mukanaan itsenäisyyttä, mutta alati muuttuvat vanhusten sosiaalipalvelut aiheuttivat maanantaikerholaisille epäluottamusta aikaan, jolloin oma arkielämä olisi todennäköisesti riippuvainen palveluista. Vanhustenpalveluiden muuttuminen laitokeskeisistä kotipalvelukeskeisiksi herätti ryhmässä epäilystä siitä, tulisivatko he saamaan tarpeeksi turvallisuuden tunnetta lisäävää hoivaa tulevaisuudessa. Esimerkiksi kunnalliseen palvelutaloon ei nähty olevan pääsyä ilman peruskunnan huomattavaa laskua. Vaikka niin kävisikin, palvelut nähtiin tasoltaan huonoina entiseen verrattuna, ja siksi ryhmän mielestä esimerkiksi laitoshoidon piiriin pääseminen ei välttämättä vähentäisi esimerkiksi yksinäisyyttä. Se voisi kuitenkin lisätä jonkin verran turvallisuuden tunnetta. (MK 2.)

Martta: Sen kerran kun johonkin laitokseenkin pääsee kun sielläkin on yksin. Eihän ne henkilökunnalla oo siellä aikaa tai sitten.

Annikki: No on mutta se on kumminkin semmonen vaikei siellä hyvää hoitoakaan sais niin se on kumminkin turvallista se jollakin tavalla että se loppu ei tule yksin. Niin se on se kaikkein suurin pelko. (MK 2.)

Ryhmän suhtautuminen entisaikojen vanhusten suhteisiin perheeseen ja jopa heidän muistonsa vanhusten palveluista olivat usein nostalgisia. Pirjo Korkiakankaan (1996, 37) mukaan nostalgia on muistojen sävyttymistä surumielisyydellä, kaipauksella sekä eriasteisilla mielihyvän tunteilla. Nostalgia voidaan ymmärtää muutosvastarinnaksi, mutta myös tavaksi selviytyä nykyhetkestä (Rossi & Seutu 2007, 11). Nostalgia on yhteydessä myös eheyden ja turvallisuuden kokemuksiin (Kukkonen 2007, 32). Ryhmän nostalginen näkökulma vanhuuden yhteiskunnallisiin muutoksiin on siis hyvin ymmärrettävä, koska esimerkiksi heidän asumishistoriassa muutokset olivat menneet heidän näkökulmastaan aina selkeästi huonompaan suuntaan. (MK 3.)

Annikki: Ne on negatiivisia. Ne on aina negatiivisia.

Martta: *Sit rupee miettimäänkin jonnekin jos ei mihinkään muualle pääse - -*

Annikki: *Siis semmonen pelko. Pelko.*

Martta: *- - ne maksaa niin paljon. Ja sinne ne menee vann kaikki jotka on myyneet niitä miljoonahuviloita ja maatiloja ne just niillä maksaa.*

Annikki: *Ei oo mitään palaamista sellaisiin aikoihin. Huonoa on edessä ja pelottavaa.*

Sonja: *Niin niin ja sitten kun tää muuttu tää systeemi koko aika niin sehän vaikuttaa teidänkin niinkun.*

Annikki: *Vaikuttaa. Se luo justiinsa sitä pelkoa. (MK 3.)*

Ryhmäläiset eivät kuitenkaan mielestäni realistisesti kaivanneet takaisin entisaikojen vanhusten olosuhteita, vaan heidän keskustelunsa olivat ennemminkin juuri nostalgista kaipuuta menneeseen aikaan. He mainitsivat useaan otteeseen myös sen, että ikääntyneiden olosuhteet olivat muuttuneet monella tapaa paremmiksi: arki oli helpompaa ja elämä itsenäistä ja riippumatonta. Kaikki heistä olivat sitä mieltä, että sopeutuminen elämään lasten kanssa samassa taloudessa olisi ollut joko vaikeaa tai mahdotonta. (MK 1; MK 2; MK 3.) Nostalginen muistelu tuntui olevan heille ennemminkin juuri mielihyvää tuottavaa yhteistä toimintaa, johon liittyi turvallisuuden kokemisen kaipuuta. Entisten ja nykyisten vanhushpalveluiden nostalgiseen vertailuun liittyi mielestäni välillä jopa synkän humoristisia piirteitä:

Annikki: *Me melkein luultiin että tämä on se meidän viimeinen koti mutta eihän ei se ookkaan. Tuli semmonen lapsellinen olo että niin nyt kun mä meen palvelutaloon niin sieltä mä lähdän sitten ruumisarkussa. (MK 3.)*

Ryhmän negatiiviseen suhtautumiseen läheisen palvelukeskuksen järjestämiin vanhushpalveluihin ja harrastusmahdollisuuksiin vaikutti se, että he olivat muuttaneet asuntoihinsa aikana, jolloin palvelukeskus oli ollut palvelutalo. Toisin sanoen he olivat hakeutuneet ja päässeet tuetumpaan ja yhteisöllisempään asumismuotoon, kuin missä he tällä hetkellä asuivat, vaikka heidän asuntonsa olivat pysyneet samoina. (MK 1; MK 3.) Heidän asumishistoriansa huomioon ottaen on hyvin ymmärrettävää, että he kokevat yksinäisyyttä ja turvattomuutta nykyisessä asumismuodossaan. Oli myös hyvin ymmärrettävää, että he kokivat yksinäisyytensä olevan yhteydessä muutoksiin yhteiskunnassa ja vanhusten palveluissa. Maanantaikerholaiset tulivat kuitenkin

kin keskustelujen edetessä siihen tulokseen, ettei ikääntyvien ihmisten olosuhteista, perheen hoivavastuussa tai yhteiskunnallisissa muutoksissa välttämättä löydy selkeää selitystä yksinäisyyden kokemiseen. Vaikka yksinäisyys olikin heidän mielestään lisääntynyt, samalla he olivat tyytyväisiä yksin elämisen mukanaan tuoman yksinäisyyden kääntöpuolesta eli siitä, että he olivat entisaikojen vanhuksiin verraten hyvin itsenäisiä. (MK 1; MK 2; MK 3.)

Martta: Kyllä kai että eihän ne ollut ne vanhanaajan mummot itsenäisiä eihän ne ollut itsenäisiä mut me ollaan itsenäisiä.

Aune: Meillä on eläke millä me eletään ja ennen vanhaan elettiin siitä talosta.

Annikki: Ne oli pääperheen armoilla.

Martta: Kyllä me ollaan nykyään paremmassa ase arvossa kun oli ennen vanhaan että (Aune: Tottakai joo ja.) onhan tämä eteenpäin, hyvähän tässä on olla.

Aili: Sitten kai asuttiin vähän lähimmin lähempänä nyt tuntuu että niin paljon välimatkat pidentynyt ja.

Martta: Vaikka olis ollut kuin iso talo niin kun ei ollut rahhaa niin ei ollut rahhaa niin. Mutta nyt meil meil on me ollaan siitä se tekee miedät. (MK 2.)

5.3. Tyytyväisyyttä ja tyytymistä vähempään

Verrattuna Maanantaikerhon nostalgisiin näkemyksiin entisaikojen vanhusten olosuhteista ja vanhusten palveluista, Päivätoiminnan muistot olivat sävyllään toteavan realistisia. Muistelutilanteissa he saattoivat alkaa muistella kaiholla risuluutia tai lasten käytöstapoja, mutta vanhusten entiset olosuhteet eivät aiheuttaneet kaihoisia keskusteluja. Siinä, missä maanantaikerholaiset muistelivat nostalgiseen sävyyn esimerkiksi entisaikojen vanhusten asemaa perheessä ottamassa osaa perheen yhteisiin velvollisuuksiin, päivätoimintalaiset totesivat entisaikojen vanhusten arjen olleen kovaa työtä. (PT 1.)

Esteri: Kyl se oli se työtä. Oli, kyllä sitä tehtiin. Ja vaikka niil oli aina se kehruu karstata niitä villoja ja kehrätä. Siitä ei koskaan ollu joutavaa hetkeä.

(Sonja: Joo.) *Ja jos naapurin mummo tuli tai eine mummoja kaikki olleet vielä niin jose ne tuli naapuriin aamulla kun oli lehmät hoidettu vaikkei ollu kun pari kantturaa niin jos ne tuli minun äitinikin luokse ei sitä tultu suuta soittamaan, siellä oli sukankudin mukana. Ja siellä sitten aamuset kahveet juotiin ja vähän tarinoitiin.* (PT 1.)

Päivätoimintalaisten omat vanhemmat ja isovanhemmat olivat saaneet ikääntyessään apua perheen aikuisilta lapsilta. (PT 1; PT 2.) Heidän mielestään oli kuitenkin erittäin myönteistä, että nykyään sosiaalipalvelut pitävät perheen sijaan huolta ikääntyneistä. Ennen ”omat lapset autto sitten sen minkä autto” (Elna, PT 1.), mutta nykyiset vanhusten palvelut sekä takaavat ikääntyneiden hoidon että tekevät ikääntyneiden sekä heidän lastensa elämästä riippumattomampaa. (PT 2.)

Päivätoimintalaiset olivat erittäin tyytyväisiä siihen, että heidän elämänsä oli huomattavan paljon helpompaa kuin heidän nuoruutensa aikaisten ikätoverien elämä: ”Ei tarvitse enää pestä nyrkkipyykkiä. Sukkapariakaan jos ei halua. Ja ei tarvitse huolehtia että onkos klapuja sisällä että saa aamulla kaffetta.” (Esteri, PT 1.) Toisin kuin muut ryhmät, he eivät ihannoineet edes entisaikojen vilkkaampana muistettua kyläilykulttuuria. Perheeseen ja lähiympäristöön suuntautuva sosiaalinen elämä nähtiin ennemminkin rajoittavana: ”kun ei ollut televisiotakaan mitä kattelee.” (Elna, PT 3.) Vanhusten perheestä riippuvaisesta asemasta haastateltavilla oli kerrottavana jopa kauhutarinoita muistuttavia kertomuksia. Esimerkiksi Einon oma äiti oli joutunut muuttamaan paikasta toiseen kun hänen sisaruksensa olivat yksi kerrallaan itse ikääntyessään väsyneet äidin hoitamiseen. Eino oli Karjalan evakko, ja hän oli kymmenlapsisesta suurperheestä. Yksi perheen pojista oli hankkinut perheen yhteisillä korvausrahoilla suuren maapaikan sillä ehdolla, että perheen äiti jäisi hänen huollettavakseen (MK 3.):

Eino: - - sitten kun taloo ruvettiin rakentamaan kun sitten mammankin ossuuus tuli, minä vaadin että se tehdään johonkin paperiin pannaan semmonen pykälä tai maininta mamman asunto on niin kauan täytyy olla siellä kun hän elää. ja sitten tota asunto ja. Ja sitten kun mamma vanheni niin oli vaikea kulkea ja sitten oli velipojan vaimo vielä semmonen että ei oikein hyväksynyt mammaa omaan huusholliin ja siinä meillä käytiin aikamoinen kamppailu sitten ja. Sit-

ten tota minun vanhin sisko asu ja omakotitalo siellä ja se sano että mamma tulee meille.

Sonja: *Onhan se tosissaan jos on oma eläke ja omat tulot niin ei tommosteen tilanteeseen enää joudu.*

Elna: *Meillä on se itsenäisyys. (PT 3.)*

Päivätoimintalaiset suhtautuivat ryhmistä myönteisimmin vanhusten palveluihin. Heidän mielestään ne olivat sekä määrältään että laadultaan riittäviä, eivätkä he kokeneet turvattomuutta hoidon suhteen tulevaisuudessakaan. He olivat huomanneet, kuinka palveluita sai iän karttuessa helpommin. Eino muisteli nauraen, kuinka hän oli ensimmäistä kertaa soittanut sydänvaivojensa takia ambulanssin: hänelle oli sanottu ”- - koittakaas levätä vielä!” ja kuinka nykyään vastaavassa tilanteessa ”- - kun sanoo että sydäimestä ottaa, niin ne kuljettaa heti pois!” (Eino, PT 3.) Kaikki ryhmästä olivat myös kotihoidon asiakkaita. Einon ja Elnan luona käytiin kerran viikossa, Esterin luona kahdesti, ja sekin on hänen mielestään liiallista. Heidän kokemustensa mukaan kotihoidolla olikin enemmän tapana tarjota liikaa kuin liian vähän palveluita. Esimerkiksi Esteri kertoi huvittuneena, kuinka hänelle oli tarjottu kotihoidosta apua tukisukkien pukemiseen ja riisumiseen, jolloin kotihoitaja olisi käynyt hänen luonaan aamuin illoin pelkästään sukkiensa takia. (PT 3.) Ryhmä kävi myös kunnan järjestämässä päivätoiminnassa, ja saivat siitä kokemustensa mukaan riittävästi apua yksinäisyyden tunteeseen.

Päivätoimintalaiset asuivat yksin tavallisissa kerrostaloasunnoissa. He olivat kaikki harkinneet esimerkiksi palvelutaloon muuttamista, mutta asuivat mieluummin nykyisissä kodeissaan niin kauan kuin suinkin mahdollista. Esterille oli tarjottu huonetta vanhimman poikansa kotona, mutta hän ei halunnut muuttaa sinnekään. Palvelutaloja pidettiin hyvinä asumisratkaisuina, mutta nykyisiä asuntoja vielä parempina. (PT 3.) Nykyisissä asunnoissa asumista tuki se, että he kokivat pärjäävänsä tarpeeksi hyvin jokapäiväisissä askareissaan voimien vähenemisestä ja arjen hidastumisesta huolimatta. Heidän arkielämänsä voisi kuvata Sinikka Vakimon (2001, 289) sanoin neljänteen ikään siirtymässä olevan ikääntyneen aikaperspektiiviltään lähitulevaisuuteen katsovaksi ja vähäeleiseen arkiseen olemiseen keskittyväksi. Ikääntyessään ihminen kehittää erilaisia strategioita suhteessa ympäristöönsä, tavoitteena säilyttää itsenäisyys ja itsemääräämisen tunne. Strategioihin kuuluu keskittyminen sellaisiin toimin-

toihin, jotka ovat sopusoinnussa suorituskyvyn kanssa. Elämismaailma erikoistuu sisällöltään ja muodoltaan vastaamaan kehollisia ja sosiaalisia valmiuksia. (Sarola 1994, 116–117.) Käytännössä tämä tarkoittaa elintilan supistumista, kotona vietetyn ajan lisääntymistä ja arjen rakentumista tiettyjen rutiinien ympärille.

Päivätoimintalaisten lapset auttoivat heitä suuritöisemmissä arkisissa askareissa, ja he kokivat saavansa heiltä tarpeeksi sekä apua että seuraa. Lasten suhtautuminen heihin oli ajoittain heidän mielestään jopa ylihuolehtivaa: ”Kyllä se on vähän lapsille sellanen huoli että miten kauan toi elää vielä.” (Eino, PT 2.) Lasten suhtautuminen ikääntyviin vanhempiansa oli muuttunut heidän nuoruudestaan, mutta ryhmäläisten mielestä muutos oli luonnollinen ja myönteinen:

Elna: - - kun lapsetkin tietää kaikki nää sosiaalisen puolen mitä vanhuksilla on. Varsinkin kun he ovat eläneet tällasessa laitospöirissä pienestä pitäen niin tota sitä on aika vaikee sanoa. - - Kyllä ne mun mielestä niin huolehtivat musta sen verran kun nämä olosuhteet nyt vaativatkin. Ja hyviin tapoihin kuuluu. (PT 2.)

Lapset tiesivät, että heidän vanhempansa saisivat tarvittavaa apua myös yhteiskunnallisilta palveluilta, ja sen takia oli luonnollista, etteivät he sitä itse niin paljoa tarjonneet. Päivätoimintalaisten lapset olivat kasvaneet modernissa yhteiskunnassa, jossa elämä on iän mukaan segretoitua (ks. Julkunen 2003, 25). He ovat siis tottuneet lapsuudestaan lähtien siihen, että eri-ikäisille ihmisille tarjotaan erilaisia palveluita, ja siksi he suhtautuvat niihin luonnollisesti.

Kokonaisuudessaan päivätoimintalaisten suhtautuminen heidän omaan ikääntymiseen ja ikääntymisessä tapahtuneisiin muutoksiin oli hyvin toteavaa ja luonnollista. Päivätoimintalaiset ja erityisesti Elna muistelivat kuitenkin haastatteluissa eläkkeelle jäämistä eräänlaisena kriisitilanteena ja vanhuuden kokemista tuottavana siirtymätilanteena. He olivat myös sitä mieltä, että eläkkeet ja ikääntyneiden muista ikäluokista eriytynyt elämä tekivät tämän päivän ikääntyneistä vanhoja. Työnteko piti ihmiset nuorina ja ilman eläkeikää ei ollut myöskään tiettyä kronologista ikää, jolloin siirryttäisiin vanhuuden vaiheeseen. (PT 1; PT 2.) Elna oli ollut 20 viimeistä työvuottaan töissä vanhainhoitolaitoksessa, ja hän muisteli nauraen: ”- - sielläpä oli nuori kun vanhuksia hoidettiin mut sitten kun se työ loppu niin mä olinkin varmasti vanha!”

(Elna, PT 1.) Hän olikin kokenut eläkkeelle jäädessään tarvetta löytää uusia toimintoja ja velvollisuuksia elämäänsä. Muilla ryhmäläisillä oli samankaltaisia kokemuksia, Einolla ne liittyivät hänelle hyvin merkittävään matkanvetäjän rooliin ja siitä luopumiseen. He eivät kuitenkaan muistaneet, missä vaiheessa he päättivät luopua näistä siirtymäajan harrastuksista, eivätkä he kaivanneet enää vastaavia vastuita elämäänsä. (PT 1; PT 2; PT 3.)

Vaikka työelämässä pysyminen piti päivätoimintalaisten mielestä entisaikojen ikään-tyneet etäällä ikäluokasta vanha, he silti muistivat heidät muiden ryhmien tavoin yksiselitteisesti vanhan näköisinä ja oloisina. Entisaikojen vanhukset saattoivat tulla vanhuksiksi jo 60–70-vuotiaina. Selitykset tähän ristiriitaiseen näkemykseen olivat myös ristiriitaisia: heidän elämänsä työtä. Työnteko siis teki sekä aikaisin vanhaksi että piti myöhään nuorena.

Vaikka Päivätoimintalaisten muistot entisaikojen vanhuudesta eivät olleet ristiriidattomia, he korostivat silti vanhuuden kokemuksellisten teemojen kohdalla sen luonnollisuutta. Vanhuutta ei pohdittu vaan se otettiin vastaan sellaisena kuin se on. Työnteko ei jättänyt aikaa saamattomuudelle tai yksinäisyyden pohtimiselle. Päivätoiminnan suhtautuminen heidän omiin vanhuuden kokemuksiinsa oli mutkattomampaa ja ongelmattomampaa kuin vapaaehtoisten tai maanantaikerhon, mutta entisaikojen vanhukset muistettiin vielä tyytyväisempinä: ”- - Jos siinä huono vointi huononi ja kaikki niin se oli niin kun luonnollista. Ei siitä naristu tai valitettu. - - Se otettiin kohtalona vastaan.” (Elna, PT 2.)

6. Mistä puhutaan, kun puhutaan vanhuudesta?

Luvussa 4. käsittelin ryhmähaastatteluissa kerättyä tutkimusaineistoani vanhuuden kokemuksellisista näkökulmista sekä muistelun kautta. Aineiston mukaan tämän päivän ikääntyneet näyttäisivät määrittelevän tämän päivän vanhuutta hyvin kokemuksellisesti. Kun eri ryhmät nostivat eri kokemuksia vanhuuden keskeisimmiksi ominaisuuksiksi, entisaikojen ikääntyneet muistettiin yksiselitteisesti vanhoina. Heidät muistettiin vanhan näköisinä, vanhan oloisina, ja heidän elämäntapansa mukaili kuvaa tyypillisen vanhuksen elämästä. On luonnollista, että ihmisten ikääntyessä myös heidän käsityksensä vanhuudesta saavat enemmän kokemuksellisia ulottuvuuksia. Mielenkiintoista aineistossa olikin se, kuinka eri ryhmien kohdalla eri kokemukset nousivat vanhuuden avain-kokemuksiksi. Mielenkiintoista on myös se, kuinka suhteuttaessa vanhuuden kokemuksia yhteiskunnassa ja sosiaalisessa ympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin ryhmähaastattelutilanteissa, kolmen eri ryhmän keskusteluissa syntyi kolme erilaista tapaa puhua vanhuudesta.

Ryhmistä ikärakenteeltaan yhtenäisin ja vanhin eli Päivätoiminta suhtautui ikääntymiseen kaikkein luontevimmin ja ongelmattomimmin. Tuuli Oinonen (1996, 19) kuvaili kokemuksiaan yli 90-vuotiaiden haastattelusta sanoen ”myönteinen elämänsä asenne kuuluu haastatteluista läpi ani harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta.” Voisin kuvailla Päivätoiminnan haastatteluja samoin sanoen, vaikka haastatellut olivatkin vasta 86–88-vuotiaita. Tästä yksi esimerkki on heidän suhtautumisensa keholliseen ikääntymiseen. Kehollinen ikääntyminen ei ollut yhdenkään ryhmän eikä kenenkään haastateltavan mielestä merkittävin ominaisuus vanhuutta määriteltäessä. Vanhuutta koettiin kehollisten ikääntymisten kautta vain hetkinä, jolloin ikääntyvä keho muistutti itsestään jokapäiväisistä kokemuksista poikkeavalla raihnaisuudella. Päivätoimintalaisten suhtautuminen keholliseen vanhuuteen oli kuitenkin ryhmistä luontevinta. Esimerkiksi maanantaikerholaiset kokivat kehon ikääntymisen raihnaisuuden hetkillä merkinä riskistä siirtyä riippuvaiseen elämänvaiheeseen, kun taas päivätoimintalaiset suhtautuivat kevyesti jopa ambulanssin vierailua vaativiin sydänvaivoihin. Aineiston mukaan vaikuttaa siltä, että kehon merkitys vanhuutta määriteltäessä saattaa jopa vähetä kehon ikääntyessä.

Päivätoiminnan haastatteluissa lueteltiin kaikki samat vanhenemisen kokemukselliset ominaisuudet kuin muiden ryhmien haastatteluissa, mutta mikään niistä ei noussut ylitse muiden vanhuuden avainkokemuksena. Silti kysymys ”Oletteko te vanhoja?” aiheutti ryhmässä hajaannusta. Elna oli kokenut itsensä vanhaksi jo eläkkeelle jäädessään, Esteri ei vielä. Einon vastaus muuttui ensimmäisen ja toisen haastattelun välillä.

Vapaaehtoisten haastatteluaineiston vanhuuden kokemuksia käsittelevä osuus tuki ajatusta iän yksilöllistymisen näkökulman yleistymisestä (ks. Julkunen 2003, 27–29). Verrattuna muihin ryhmiin, vanhuus oli heille selvästi eniten henkilökohtainen ja kokemuksellinen asia. He olivat ryhmistä ikärakenteeltaan nuorin, ja heidän elämäntapansa vastasi eniten kuvaa aktiivisesta, kolmanteen ikään kuuluvasta ikääntyneestä. He suhtautuivat vanhuuteen kaikkien teemojen kohdalla ikä on itsestä kiinni –näkökulmasta, eikä kukaan heistä kokenut itseään vanhaksi. Vapaaehtoiset puhuivat vakavista muistihäiriöistä epätoivottavimpina ikääntymisen ominaisuuksina, koska niiden nähtiin olevan yhteydessä yleiseen elämönhallintaan. Koska vapaaehtoiset olivat hyväkuntoisia ja sosiaalisesti aktiivisia, muistin heikkeneminen oli heidän näkökulmastaan ainut haavoittuvuustekijä (ks. Karisto & Konttinen 2003, 159–160), joka voisi saattaa heidät riippuvaisiksi toisista ja riippuvaisuuden myötä avuttoman vanhuksen asemaan.

Maanantaikerho suhtautui vanhuuteen ryhmistä eniten ongelman näkökulmasta. He kokivat vanhuutta selvästi eniten sosiaalisen aloitekyvyn vähenemisen eli saamattomuuden sekä yksinäisyyden kautta. He suhtautuivat epäilevästi vanhusten palveluihin, ja muutokset palveluissa aiheuttivat heille turvattomuuden tunnetta. Juho Saaren (210, 237) mukaan yksinäisyys heijastuukin yhteiskuntaa kohtaan osoitettuun luottamukseen. Maanantaikerholaisilla oli tapana puhua nostalgiseen sävyyn entisaikojen vanhuudesta. Nostalgian tunteen on nähty olevan yhteydessä eheyden ja turvallisuuden kokemuksiin (Kukkonen 2007, 32).

Päivätoimintalaiset suhtautuivat myönteisimmin myös vanhusten palveluiden muutokseen ollen samalla ainut ryhmä, joka käytti säännöllisesti palveluita. Ryhmä oli ikävuosiltaan, olosuhteiltaan ja elämäntavaltaan lähimpänä neljännen iän määritelmää. Heidän arkeaan ja asennoitumistaan ikääntymiseen voisi analysoida ryhmistä

helpoiten Jyrki Jyrkämän (2001, 292–298) kuvaamalla klassisilla ja paljon kritisoituilla sosiaaligerontologian yksilöteorioilla, kuten irtaantumis-, aktiivisuus-, ja jatkuvusteorioilla (ks. aiheesta myös. Atchley 2000, 47–58; Gergen & Gergen 2003, 204–208). Ne kaikki kuvastavat normatiivisella tavalla ikääntymisen siirtymävaiheita ja hyvää vanhenemista niiden menestyksekkään ratkaisemisen kautta. Irtantumisteorian mukaan vanhetaan hyvin irtaantumalla sosiaalisesta ympäristöstä ja yhteiskunnallisista vastuista. Aktiivisuusteoriassa hyvään vanhenemiseen eli tyytyväisyyteen päästään kompensoimalla erimerkiksi roolimenetyksiä uusilla voimavaroihin sopivilla toiminnoilla. Jatkuvusteoriassa hyvä vanheneminen on seurausta omaksutuista toimintamalleista ja päämäärän asettelusta sekä ikääntyvän kyvystä mukautua iän tuomiin muutoksiin niissä. Kaikki ryhmäläisistä olivat esimerkiksi kokeneet eläkkeelle jäämisen siirtymävaiheessa jonkinlaisen kriisin jäätyään ilman työn tuomia velvollisuuksia sekä sosiaalisia suhteita. Sosiaaligerontologi Toini Christianssonin (2001, 107–108) tekemän tilastollisen analyysin mukaan tarpeellisuuden tunne lisää kaikkein voimakkaimmin ikääntyneiden elämänlaatua, kun taas tarpeettomuuden tunne vähentää sitä kaikkein tehokkaimmin. Ryhmäläiset olivat ratkaisseet kriisin aktiivisuusteorian mukaisesti hakeutumalla erilaisiin vastuullisiin harrastuksiin. Josain vaiheessa – todennäköisesti voimien vähetessä vähitellen – kaikki heistä olivat jättäneet eläkkeelle siirtymisen vaiheessa tärkeiksi koetut harrastukset ilman suurempaa kriisiä, eli suoriutuneet menestyksekkäästi yhteiskunnan velvollisuuksista irtautumisesta.

Kolmannen iän on sanottu tekevän ikääntymisestä myönteisempää, mutta tavallaan myös kielteisempää: jos kolmas ikä erotetaan jyrkästi varsinaisesta vanhuudesta, saattaa se marginalisoida vanhuutta entisestään (Karisto 2008, 13). Osa gerontologiassa tutkimuksessa käytetyistä käsitteistä ja teorioista ovat popularisoituneet ja muuttuneet sosiaalisen tarinavarannon osiksi eli keskenään kilpaileviksi ikärepresentaatioiksi ja vanhenemisen malleiksi (Karisto 2008, 334). Kolmannen iän käsitettä voidaan mielestäni tulkitakin eräänlaisena uutena teoriana onnistuneesta ikääntymisestä. Aineistoni mukaan sekä vapaaehtoiset että maanantaikerholaiset ovat omaksuneet kolmannen iän käsitteen osaksi näkemystään hyvästä ikääntymisestä. Maanantaikerholaisten haastatteluissa esiintynyttä ongelman näkökulmaa voi lukea myös tästä näkökulmasta. Maanantaikerholaisten arki erityisesti sosiaalisten suhteiden osalta ei täysin vastaa mielikuvaa kolmanteen ikään kuuluvan aktiivisen ikääntyneen

arjesta, vaikka he periaatteessa voisivatkin siihen ikään kuulua. Näin ollen he ovat päätyneet neuvottelemaan omasta ikääntymisestään jossain kolmannen iän diskurssin ja ongelman diskurssin välimaastossa. Aineiston perusteella he suhteuttivat omaa elämäänsä sekä näihin diskursseihin että toisiin ikääntyneisiin, joista osa toteuttaa kolmannen iän lupauksia aktiivisesta elämästä suvereenisti omassa elämässään. Heidästä hyvä esimerkki ovat vapaaehtoiset. Heidän tapansa puhua vanhuuden kokemuksista myötäili keskustelua kolmannesta iästä, iän yksilöllistymisestä ja yksi-ikäisyyden kulttuurista. Heille vanhuus kokemuksena oli aina nimenomaan itsestä kiinni, ja ikääntymisen mukana tuomiin väistämättömiin muutoksiin tuli suhtautua oikealla asenteella.

Aineiston mukaan näyttäisi siis siltä, että tällä hetkellä on olemassa useita tapoja puhua vanhuudesta ja nämä tavat voidaan nähdä jopa kilpailemassa keskenään. Kolmannesta iästä on tullut uusi onnistunut vanhuus päivätoiminnalta kerätyn aineiston kuvaaman tyytyväisen neljänteen ikään kuuluvan vanhuksen rinnalle. Vanhuuden käsite on siis aineiston perusteella muuttunut moniulotteisempaan suuntaan. Vaikka monipuolistunut kuva ikääntyneistä, heidän arjestaan sekä elämäntavoistaan on hyvä muutos, se asettaa tämän päivän ikääntyneet uudenlaisten haasteiden eteen. Suoriutuminen omasta arjesta ja sosiaalisesta elämästä voidaan nähdä neuvotteluna erilaisten vanhuusdiskurssien välillä.

Mitä tämä muutos merkitsee etnologisen vanhuustutkimuksen kentän määrittelyn näkökulmasta? Vanhuuden käsitteen muuttuessa ja monipuolistuessa vanhuuden tutkimuskenttäkin luonnollisesti muuttuu ja monipuolistuu. Vanhuutta määritellään aineistoni perusteella nykyään enenevässä määrin kokemuksellisista näkökulmista. Mielestäni muutos lisää aineistolähtöisen tutkimuksen arvoa yhteiskunnallisen ikääntymisen tutkimisessa. Jos nykyetnologia nähdään mahdollisia elämismailmoja ja laaja-alaisia yhteiskunnallisia valtasuhteita sekä niiden välisiä valtasuhteita kuvaavana tutkimuksenalana (Davies, 2008,45), muuttuvien ikärepresentaatioiden aikana haastatteluaineistojen käyttö tutkimuksessa on hyvin keskeinen tapa tuoda ikääntyneiden tavat käsitteellistää vanhuutta mukaan tutkimukseen. Esimerkiksi muistitietotutkimuksellinen tutkimusote osoittautui oman aineistoni kohdalla hyväksi tavaksi lähestyä kokemusten ja yhteiskunnallisten muutosten välisiä yhteyksiä. Aineiston analyysi kokemuksellisista näkökulmista oli mielenkiintoista ja hauskaa, ja haastatelta-

vat kuvasivat elävästi erilaisia vanhuuden kokemuksia ja muistoja. Vasta kokemusten vertaaminen muistoihin ja näkemyksiin yhteiskunnan muutoksista ikääntymisen näkökulmasta nosti aineistosta esiin eri ryhmien käyttämät erilaiset tavat puhua vanhuudesta. Muistitiedolla voidaan nimenomaan kuvata yksilöllisiä kokemuksia ja olla samalla kollektiivisten ajattelutapojen suodattamaa oman elämän suhteuttamista julkiseen historiaan. (Korkiakangas 1996, 50; Ukkonen 2000, 11–12.) Aineistoni muistitieto-osuus on vuoropuhelussa nykyhetken ikäkokemusten kanssa, samoin kuin nykyhetken ikäkokemukset ovat vuoropuhelussa menneisyyden kanssa esimerkiksi erilaisten kollektiivisten ikäkäytäntöjen välityksellä. Vanhuuden käsitteen määrittely muistitietoaineiston pohjalta kiinnostaa minua myös tulevaisuudessa. Muuttuvien ikärepresentaatioiden aikana muistitietotutkimuksellisesta näkökulmasta voidaan mielestäni tehdä merkittävää lähihistorian tutkimusta.

Taina Ukkosen mielestä muistitietotutkimuksessa haastateltavien näkökulmat tulee ottaa huomioon myös aineiston tallennuksen ja tutkimuksen tavoitteiden määrittelyssä. Käytännössä haastatteluihin osallistuvien pitäisi voida määritellä tutkimuksen tavoitteet tai vähintään kokea ne mielenkiintoisiksi ja tutkimisen arvoisiksi omista näkökulmistaan. Olen Ukkosen kanssa samaa mieltä. Tutkimuksen teon alussa hain tutkimuslupaa Helsingin kaupungin sosiaalivirastolta, ja tutkimusluvan saaminen edellytti sitä, että haastatteluun osallistuville toimitetaan kopiot valmiista tutkimuksesta. Näin haastateltavani pääsevät halutessaan lukemaan, minkälaisia tulkintoja olen tehnyt heiltä kerätystä aineistosta. Olen jo sopinut myös tapaamaan kaksi haastatteluryhmääni sen jälkeen, kun he ovat tutustuneet valmiiseen tutkielmaan. Minulla on siis mahdollisuus saada heiltä palautetta ja kuulla, mitä mieltä he ovat tekemistäni tutkimusratkaisuista ja tulkinnoista. Tämä mahdollistaisi uuden tai ennemminkin täydennetyt tutkimusaineiston keräämisen. Lisäksi vapaaehtoiset kertoivat minulle mahdollisuudesta saada käsiini erittäin kiehtova muistitietoaineisto. Heillä on tallessa dokumentteja ja raportti siitä, kuinka heidän käyttämässään palvelukeskuksessa tehtiin vapaaehtoisten kapina. Vapaaehtoisen mukaan aineisto sisältäisi tarkan kuvauksen siitä, kuinka palvelukeskus aiottiin yksityistää, kuinka vapaaehtoiset ottivat palvelukeskuksen kahvilan haltuun ja millaisen vanhusten palvelu-uudistuksen tapahtumat aiheuttivat.

Tutkielman tekoprosessi kokonaisuudessaan vaikutti näkemyksiini vanhuudesta käsitteenä, etnologisen vanhuustutkimuksen kentästä sekä tutkijan asemasta tutkimusaineiston keruussa ja tulkinnassa, eli omasta paikantumisesta. Tutkielmanteko synnytti siis sekä lisäkysymyksiä että mielenkiintoa jatkotutkimukseen. Omaa osuuttani tutkimusaineiston muodostumisessa ja tulkintojeni aineistolähtöisyyttä olisi helpompaa arvioida, jos olisin kerännyt useammanlaisia aineistoja. Minua kiinnostaa muun muassa se, minkälaista vertailevaa muisteluaineistoa syntyisi vanhuuden kokemuksia koskevista kysymyksistä ilman muisteluun kannustavia kysymyksiä. Samoin minua kiinnostaa, minkälaista haastatteluaineistoa syntyisi siltä tietopohjalta, mikä minulla on tutkielman teon aikana kehittynyt sekä muistitietotutkimuksesta että vanhuuden käsitteestä.

7. Lähteet

Aineistot (* Tekijän hallussa.)

HAASTATTELUT:

AILI Ailin haastattelu, heinäkuu 2009.*

ANNIKKI Annikin haastattelu, heinäkuu 2009.*

MARTTA Martan haastattelu. heinäkuu 2009.*

MK 1. Maanantaikerhon ensimmäinen haastattelu, toukokuu 2009.*

MK 2. Maanantaikerhon toinen haastattelu, kesäkuu 2009.*

MK 3. Maanantaikerhon kolmas haastattelu, heinäkuu 2009.*

PT 1. Päivätoiminnan ensimmäinen haastattelu, kesäkuu 2010.*

PT 2. Päivätoiminnan toinen haastattelu, kesäkuu 2001.*

PT 3. Päivätoiminnan kolmas haastattelu, heinäkuu 2010.*

VE 1. Vapaaehtoisten ensimmäinen haastattelu, toukokuu 2010.*

VE 2. Vapaaehtoisten toinen haastattelu, toukokuu 2010.*

VE 3. Vapaaehtoisten kolmas haastattelu, kesäkuu 2010.*

PK. Kenttäpäiväkirja / tutkimuspäiväkirja.*

Internet

FDS – Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Tutkimusetiikkaa ja lakipykälää [online].

<http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/etiikka_lait.html> [24.2.2012]

Fingerroos, Outi 2003: *Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa*.

Elore 2/2003, 10. vuosikerta. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

<http://www.elore.fi/arkisto/2_03/fin203c.html> [24.2.2012]

Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto. Vanhusten palvelut. Palvelukeskukset [online]. <<http://www.hel.fi/hki/sosv/fi/Vanhusten+palvelut/palvelukeskukset>> [24.2.2012]

Jykdok. Opinnäytteet. Jyväskylän yliopiston kirjasto 2008. – Jyväskylän yliopisto [online]. <<http://kirjasto.jyu.fi/showtext.php?lang=fin&keyword=kokoelmat-opinnaytteet>> [2.3.2008]

Järvelä, Pirkko & Junkala, Pekka 2006: *Seniorit maaseutukulttuurin toimijoina*. Chydenius-instituutin selvityksiä [online]. <<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/18024/951-39-2585-4.pdf?sequence=1>> [18.4.2012]

Paasivaara, Leena 2002: *Tavoitteet ja totiasiallinen toiminta. Suomalaisen vanhusten hoitotyön muotoutuminen monitasotarkastelussa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Lääketieteellinen tiedekunta, hoitotiede, Oulun yliopisto. [online] <<http://herkules.oulu.fi/isbn9514269012/html/x1675.html>> [24.2.2012]

Snellman, Hanna 2009: *Uudet etnologiat*. J@rgonia 16/2009 – elektroninen julkaisu. Historian ja etnologian laitoksen tutkijat ry [online]. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200912214571>> [3.3.2012]

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön esitteitä 2006:11. Sosiaalihuolto Suomessa [online]. <http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-7157.pdf> [24.2.2012]

Vakimo, Sinikka 2008: Folkloristiikan ikäparadigmoista – kokeilu tieteenalan ihmiskuvan toisinkatsomiseksi. *Elore* 1/2008, 15. vuosikerta. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. <http://www.elore.fi/arkisto/1_08/vak1_08.pdf>

Kirjallisuus.

Atchley, Robert C. 2000: A Continuity Theory of Normal Aging. Teoksesta Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.): *Aging and Everyday Life*. Oxford: Blackwell Publishing, 47–61.

Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.

Buzan, Tony 1982: *Käytä järkeäsi – tehokkaammin*. Helsinki: Rastor.

de Beauvoir, Simone 1992: *Vanhuus*. Helsinki: Art House.

Christiansson, Toini 1996: Elintasosta elämänlaatuun – hyvinvoinnin ulottuvuudet vanhustutkimuksen näkökulmasta. Teoksesta Uutela, Antti & Ruth, Jan-Erik (toim.): *Muuttuva vanhuus*. Tampere: Gaudeamus, 102–115.

Davies, Charlotte Aull 2008: *Reflexive Ethnography. A guide to researching selves and others*. Second edition. Oxon: Routledge.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2007: Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksesta Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 25–43.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksesta Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto ja tutkimus. Teoksesta Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–24.

Foucault, Michel 1998: *Seksuaalisuuden historia*. Tampere: Gaudeamus.

Gergen, Mary & Gergen, Kenneth J. 2003: Positive aging. Teoksesta Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.): *Ways of Aging*. Oxford: Blackwell Publishing, 204–244.

Haanpää, Eeva-Liisa, Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi 2001: Johdanto ajan tajuun. Teoksesta Haanpää, Eeva-Liisa, Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.): *Ajan taju. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kirjallisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–13.

Haarni, Ilka & Hautamäki, Lotta 2008: *Ikääntyvät juomatavat. Elämäkokemus ja muuttuva suhde alkoholiin*. Helsinki. Gaudeamus.

Haavio-Mannila, Elina 1984: Perhe hoiva- ja tunneyhteisönä. Teoksesta Haavio-Mannila, Elina, Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet: *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitot ja ratkaisuja*. Juva: WSOY, 111–183.

Hannerz, Ulf 2006: Studying Down, Up, Sideways, Through, Backwards, Forwards, Away and at home: Reflections on the Field Worries of an Expansive Discipline. Teoksesta Coleman, Simon & Collins, Peter (edit.): *Locating the field. Space, Place and context in anthropology*. Oxford: Berg, 23–41.

Helin, Satu 2002: Palvelujärjestelmä iäkkään ihmisen voimavarojen tukijana. Teoksesta Heikkinen, Eino & Marin, Marjatta (toim.): *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 35–67.

Helsti, Hilikka 2006: ”Rakkaat omaiset.” Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901 – 1919. Teoksesta Helsti, Hilikka, Stark, Laura & Tuomaala,

Saara (toim.): *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 110–168.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000: *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hovi, Tuija 2007: *Usko ja kerronta. Arkitodellisuuden narratiivinen rakentuminen uskonliikkeessä*. Turku: Turun yliopisto.

Huttunen, Laura 2002: *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 861. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Huttunen, Laura 2010: Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksesta Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 39–63.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu 2005: Kerronnallinen haastattelu. Teoksesta Ruusuvuori, Johanna & Tiittula Liisa (toim.): *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Jacobs, Ruth Harriet 1990: Friendships among old women. Teoksesta Rosenthal, Evelyn R. (edit.): *Women, Aging and Ageism*. Binghamton, N.Y.: The Haworth Press, 19–32.

Jallinoja, Riitta 1984: Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksesta Haavio-Mannila, Elina, Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet: *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Juva: WSOY, 37–110.

Julkunen, Raija 2001: *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija 2003: *Kuusikymmentä ja työssä*. SoPhi 73. Jyväskylä: Paino Kopijyvä Oy.

Julkunen, Raija 2006: *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

Julkunen, Raija & Pärnänen Anna 2005: *Uusi ikäsopimus*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy

Jylhä, Marja 2000: *Onnistunut vanheneminen ja vanhuuden muuttuvat mielikuvat*. Gerontologia 1/2000, 43–47.

Jyrkämä, Jyrki 1995: ”*Rauhaisesti alas illan lepoon*”? *Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä*. Acta Universitatis Tampereensis ser A vol. 449. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jyrkämä, Jyrki 2001A: Aika tutkimuksessa ja elämäkulussa. Teoksesta Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 117–157.

Jyrkämä, Jyrki 2001B: Vanheneminen ja vanhuus. Teoksesta Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 267–323.

Jyrkämä, Jyrki 2003: Ikääntyvä yhteiskunta ja vanhojen elinolot. Teoksesta Marin, Marjatta & Hakonen, Sinikka (toim.): *Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 13–21.

Kangas, Ilka & Nikander Pirjo 1999: *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Karisto, Antti & Konttinen 2004: *Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua: tutkimus ikääntyneiden elämäntyyleistä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. Palmenia-kustannus.

Karisto, Antti 2008: *Satunmaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan aurinkorannikoilla.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1190. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Keronen, Päivi 1996: Ydinperhe – yhteiskunnan tukipylväs. Perheihanne 1940- ja 1950-lukujen elämäntapaoppaissa. Teoksesta Kortelainen, Kaisu & Vakimo, Sinikka (toim.): *Tradition edessä. Kirjoituksia perinteestä ja kulttuurista.* Kultaneito I. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 123–132.

Kiviniemi, Kari 2007: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksesta Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin.* Jyväskylä: PS-kustannus, 70–85.

Korkiakangas, Pirjo 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden ja työnteon muistelussa.* Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Korkiakangas, Pirjo 2003: Muistelusta voimavaroja vanhuuteen. Teoksesta Heikkinen, Eino & Marin, Marjatta (toim.): *Vanhuuden voimavarat.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Korkiakangas, Pirjo 2005: Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksesta Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä.* Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–144.

Koskinen, Simo 2007: Ikäihmistien asema Suomessa ja ikääntymisen käsityksiä. Teoksesta Tulva, Taimi, Uusitalo, Ilkka & Harra, Kimmo (toim.): *Vanhuuden monet kasvot.* Helsinki: Opetus-, kasvatus- ja koulutusalojen säätiö, 18–49.

Kukkonen, Pirjo 2007: Nostalgian semiosis. Teoksesta Rossi, Riitta & Seutu, Katja (toim.): *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista.* Suomalaisen

Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1137. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–50.

Kärkkäinen, Elise 2002: Asennoistuminen keskusteluun osanottajien yhteistoimintana. Teoksesta Mauranen, Anna & Tiittula, Liisa (toim.): *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä*. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja 60. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 85–100.

Laslett, Peter 1989: *A fresh map of life: the emergence of the third age*. Basingstoke: Macmillan.

Lumme-Sandt, Kirsi 2005: Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksesta Ruusuvoori, Johanna & Tiittula Liisa (toim.): *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 125–144.

Lönnqvist, Bo 1999: Mitä on etnologia? Teoksesta Lönnqvist, Bo, Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.): *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–33.

Marin, Marjatta 2003: Sosiaaliset verkostot. Teoksesta Marin, Marjatta & Hakonen, Sinikka (toim.): *Seniори- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 72–93.

Maununaho, Sonja 2008: Yksin kotona. *Kodin merkityksiä yksin kotona asuvalle vanhukseksi*. Kandidaatin tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos. Tekijän hallussa.

Moilanen, P. & Rähkä, P. 2007: Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksesta Aaltola, J. & Valli, R. (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 46–69.

Nieminen, Liisa 2006: *Lapsuudesta vanhuuteen. Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys eri ikävaiheissa*. Helsinki: Edita.

Nikander, Pirjo 1999: Elämänkaaresta elämänkulkuun: iän muuttuva merkitysmaailma. Teoksesta Kangas, Ilka & Nikander Pirjo: *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 27–45.

Oinonen, Tuuli 1996: Tervaskantojen haastattelijat kulkevat maailmasta toimeen. Teoksesta Hervonen, Antti, Jylhä, Marja & Oinonen, Tuuli: *Tervaskannot*. Helsinki: Kirjayhtymä, 19–23.

Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Peltonen, Ulla-Maija 1998: Muistitieto. Teoksesta Apo, Satu & Kinnunen, Eeva-Liisa (toim.): *Perinteentutkimuksen terminologia*. Helsingin yliopisto: folkloristiikan laitoksen julkaisuja.

Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto folkloristiikassa. . Teoksesta Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 93–119.

Raninen-Siiskonen, Tarja 1999: *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 766. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rantamaa, Paula 2001: Ikä ja sen merkitykset. Teoksesta Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 49–95.

Rauhala, Pirkko-Liisa 1996: Miten sosiaalipalvelut tulivat sosiaalityöksi? Teoksesta Sipilä, Jorma, Ketola, Outi, Kröger, Teppo & Rauhala, Pirkko-Liisa (toim.): *Sosiaalipalvelujen Suomi*. Helsinki: WSOY, 87–120.

Raunola, Ilona 2010: Osallisuus ja dialoginen paikantuminen etnologisessa kenttätutkimuksessa. Teoksesta Pöysä, Jyrki, Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.): *Vaeltavat metodit*. Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 285–314.

Rossi, Riikka & Seutu, Katja: Nostalgian lukijalle. Teoksesta Rossi, Riikka & Seutu, Katja (toim.): *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1137. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–12.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksesta Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.

Saarenheimo Marja 1997: *Jos etsit kadonnutta aikaa*. Tampere: Vastapaino.

Saari, Juho 2010: *Yksinäisten yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.

Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki 2001: Esipuhe. Teoksesta *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino.

Sarola, J.P. 1994: Asuinympäristön ja paikan merkitys vanhalle ihmiselle. Teoksesta Uutela Antti & Ruth, Jan-Erik (toim.): *Muuttuva vanhuus*. Helsinki: Gaudeamus, 116–131.

Snellman, Hanna 2003: *Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 927. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Snellman, Hanna 2005: *The road taken. Narratives from Lapland*. Inari: Kustannus-Puntsi.

Sulander, Tommi 2007: Ikääntyneiden alkoholinkäyttö tilastojen valossa. Teoksesta Alanko, Anna & Haarni, Ilka (toim.) *Ikääntyminen ja alkoholi*. Helsinki: Sininauhaliitto, 25–32.

Ukkonen, Taina 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla: muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vakimo, Sinikka 1992: *Vanhuus, naiseus ja elämäntapa. Tutkimus 1980-luvun puolivälin helsinkiläisiistä eläkeläistansseista*. Perinteentutkimuksen lisensiaattitutkielma, Joensuun yliopisto.

Vakimo, Sinikka 2001: *Paljon kokeva, vähän näkyvä: tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntavunnöistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 818. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vakimo, Sinikka 2003: Kurjuusdiskurssista koomisuuteen. Vanhat naiset nykymediassa. Teoksesta Roivas, Marianne & Turunen, Risto (toim.): *Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 212–231.

Vakimo, Sinikka 2010: Periaatteista eettiseen toimijuuteen – tutkimusetiikka kulttuurintutkimuksessa. Teoksesta Pöysä, Jyrki, Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.): *Vaeltavat menetöt*. Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 79–113.

Valkonen, Tapani & Nikander, Timo 1990: Vanhojen ikäluokkien koon ja rakenteen muutokset. Teoksesta Pohjolainen, Pentti & Jylhä, Marja (toim.): *Vanheneminen ja elämäntavunnö*. Sosiaaligerontologian perusteita. Espoo: Weilin+Göös, 60–79.

Valtonen, Anu 2005: Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksesta Ruusuvuori, Johanna & Tiittula Liisa (toim.): *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 223–241.

Vilkuna, Kustaa H.J. 2002: Vanhus sääty-yhteiskunnan elämänportilla. Teoksesta Heikkinen, Eino & Marin, Marjatta (toim.): *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 69–87.

Wenger, G. Clare 2003: Interviewing Older People. Teoksesta Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (toim.): *Inside interviewing. New lenses, new concerns*. Thousand Oaks, California 91320: Sage Publications, Inc, 111–130.

Liite 1: Tiedustelukirje.

Hei!

Teen etnologiatieteitten Pro Gradu-tutkielmaa Jyväskylän yliopistoon. Olen kiinnostunut vanhusten arkielämästä ja sen muutoksesta, ja haluan tutkimukseni perustuvan vanhuksilta itseltään kerättyyn tietoon.

Tutkimuksessani kysyn:

- Millaista vanhusten arki oli tämän päivän vanhusten nuoruudessa ja millaista se on nyt?
- Miten vanhuus elämänvaiheena on muuttunut?
- Mitä vanhusten elämässä on vanhusten itsensä mielestä muuttunut sitten heidän nuoruutensa?
- Miten vanhukset kokevat tämän muutoksen?

Etsin vanhuksia haastattelua varten. Haluaisin tehdä ryhmähaastatteluja, ja ne voisi toteuttaa eräänlaisina muistelupiireinä. Näin haastattelut voisivat toimia samalla mielekkäänä viriketoimintana, eikä vaan yksisuuntaisena tiedonkeruun menetelmänä. Haluaisin tehdä mahdollisuuksien mukaan myös muutamia henkilöhaastatteluja, jos löydän niihin sopivia ja vapaaehtoisia haastateltavia. Olen toiminut monia vuosia kotihoitajana Seure Henkilöstöpalvelu Oy:n kautta, sekä haastatellut vuosi sitten vanhuksia kandidaatin tutkielmaani varten, joten olen tottunut toimimaan vanhusten kanssa.

Haluaisin löytää tavallisia, kotona asuvia ja kohtalaisesti kotihoidon ja päivätoiminnan avulla kotona pärjääviä vanhuksia. Koteihinsa sidoksissa olevia vanhuksia on vaikea tavoittaa, joten kaupungin päivätoiminta olisi erinomainen väylä siihen. Jos kiinnostuitte yhteistyöstä, tulisin mielelläni tutustumaan toimintaanne sekä keskustelemaan ja mahdollisesti sopimaan haastattelusta.

Terveisin

Sonja Maununaho

Liite 2: Haastattelulupakirje.

Arvoisa informantti,

Teen etnologian Pro gradu-tutkielmaa Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselle työnimellä **Vanhuus ennen ja nyt – koettu ja muistettu vanhuus.** Sen idea on tarkastella tämän päivän vanhusten arkielämää sekä muutosta vanhusten arjessa ja elämäntavassa.

Teen haastatteluja vanhusten päiväkeskuksissa, koska ne ovat luonteva paikka tavata teitä tavallisia, kotona asuvia vanhuksia. Toivon, että osallistutte haastatteluihin vapaaehtoisesti ja annatte luvan keräämäni aineiston tutkimuskäyttöön ja arkistointiin. Teillä on oikeus kieltäytyä haastatteluista sekä vetäytyä tutkimuksesta sen valmistumiseen saakka ottamalla minuun yhteyttä. Puhelinnumeroni löydätte kirjeen alareunasta.

Tulen käsittelemään haastattelut niin, että te ette ole tunnistettavissa niistä. Tulen käyttämään teistä peitenimiä, enkä kerro tutkielmassa suoraan, missä olen haastatteluni tehnyt. Ainoat henkilötiedot, joita teistä tarvitsen, ovat ikä ja sukupuoli. Kaikki mitä haastattelujen yhteydessä sanotte, on luottamuksellista tutkimustietoa.

Koska tutkimus on opinnäytetyö, teen sitä yhteistyössä laitokseni sekä ohjaajani filosofian tohtori Pirjo Korhokankaan kanssa. Yhteistyö varmistaa, että tutkimus tehdään kaikkien tieteen sääntöjen ja tutkimusetiikan mukaisesti. Valmis tutkielma tullaan painamaan, ja siitä tullaan tallentamaan kappaleet Jyväskylän etnologian laitokselle, Jyväskylän yliopiston kirjastoon sekä Helsingin kaupungin sosiaaliviraston tietopalveluun.

Kiitos yhteistyöstä!

Liite 3: Suostumuslupakirje.

SUOSTUMUS HAASTATTELUUN

Suostun osallistumaan haastatteluun aiheesta **Vanhuus ennen ja nyt – koettu ja muistettu vanhuus.** Annan luvan haastattelun nauhoittamiseen ja litteroimiseen. Annan myös luvan haastattelun tutkimuskäyttöön ja tallentamiseen Keski-Suomen Muistiarkistoon.

Helsingissä _____

(Allekirjoitus ja nimen selvennys)

Liite 4: Teemalista.

OLETTEKO TE VANHOJA?

KYLLÄ / EI

KOSKA TULITTE?

KETKÄ OVAT?

TUNTOMERKKEJÄ

ARKI

HYVÄÄ / HUONOA

MILLAISINA MUISTATTE?

KOSKA TULIVAT?

TUNTOMERKEJÄ?

ARKI?

KEITÄ? MISSÄ? YHTEYS?

VERTAILU

VANHOJA?

SAMA / MUUTOS

HYVÄ / HUONO